

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM DOKTORI ISKOLA

A kapcsolódás mértéke

Szentek és szuperhősök dialógusa a képzőművészet határain belül - vagy kívül

DLA értekezés

Filó Veronika

2023

Témavezető | Dr. habil. Csanádi Judit DLA

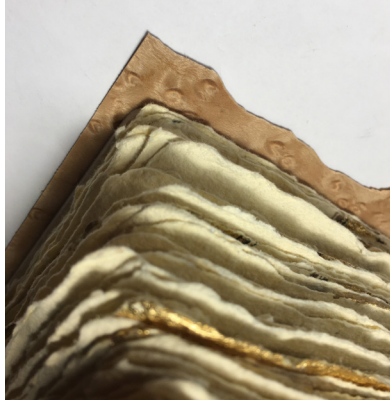
Társ-témavezető | Dr. Kicsiny Balázs DLA

Beke László emlékére

Eljutottam a határomig. Annyi erőm maradt, hogy megkérdezzem magamtól: miért nincs tovább? De ezt csak kinyögtem, kipréseltem a számon, kiszenvedtem, igazából már csak kileheltem, ez az igazság. *"Nem születtem hősnek."*

És ez fáj...?
Mintha egész életemben erre készültem volna. Már anyu pocakjában is! Csak toltam, feszítettem, mesélte. És most elértem. És nem az a határom, ahogy elképzeltem! Nem az, amit megálmodtam. Nem az a kép van. Annyira fáj. Csak sírok. Már belül.
Értem.
Szinte megsemmisültem.
Mh. Biztos, hogy jól tetted fel a kérdést?
Jézusom!!! Ööö... Te ki vagy...??!
Szentekről, és szuperhősökről akarsz írni, igaz?
Megőrültem...
Szereted a Szenteket, meg a szuperhősöket is.
Jaj... Basszus. Nem látlak...
Én meg az embereket szeretem.
Figyelj, hol vagy...? Most nagyon félek...
A gyerekek, vagy a nagyon tiszta lelkek láthatnak. Nem kell félned. Szóval biztos, hogy jól tetted fel a kérdést?
Milyen kérdést...?
"Miért nincs tovább?" Gondolom úgy értetted, hogy miért nem tart tovább a határod?
Miért nem?
Mihez képest?
Nem tudom.
De én tudom, a szentekhez és szuperhősökhöz képest.
Neeem, az butaság. Nem hasonlíthatom hozzájuk magam!
Mégis ezt tetted.
Nem igaz.
Aztán meg feltetted az embereknek a kérdést: *Ki vagy te?* Te magad pedig nem válaszolsz rá.
Válaszoltam rá!
De nem az *eredeti* választ írtad le.
Azt írtam le, amit elsőre mondtam! Az volt a szabály.
Miért nem az eredetit mondtad elsőre?
Nem az jutott eszembe.
Miért?
Mert azt el akarom magamban temetni... azt hiszem.
Miért?
Mert kísértés.
Hogy érted?
Éppen ez az! Az egyik értelmében úgy tűnik, nem győzök. Nem sikerül. A másik értelmében viszont... túl nagy felelősség. Nem bírom el. Én nem akarok *Örök ígéret* lenni! Szóval akinek semmi nem sikerül, így értettem. Túl sok mindent éltem át. Nincsenek illúzióim.
Hm. Na...? Most rámnéztél, csak mondom.
Tudod, mi a baj?
Én tudom, és azt is tudom, hogy te is tudod. De vajon képes vagy-e kimondani?
Gyáva vagyok...
Ha ezt mások előtt is kimondod, akkor nem vagy gyáva.
Nem kardban és páncélban láttam magam, érted? Lóháton, hadsereggel, csatamezőn!
Az álomkép. Maradj a valóságnál.
Valóság... Ugyan már, mi az?
Például az, hogy mi beszélgetünk.
Mh.
Nem?
Olyan, *mintha*, persze.
Olyan, mintha itt lennék. Pedig én nem vagyok itt.
De itt vagy...!!
Mindig itt vagyok. Itt nincs olyan, hogy határ. De ahol te vagy, ott van.

„(...) aki beszél (a történetben) nem egyenlő azzal, aki ír (a valóságban), és aki ír, nem egyenlő azzal, aki van.”¹
/Roland Barthes/

---

¹ Roland Barthes, *Bevezetés a történetek strukturális elemzésébe*, ford. Simonffy Zsuzsa, in.: *A modern irodalomtudomány kialakulása*, szerk.: Bókay Antal - Vilcsek Béla, Osris, Budapest, 2001, 541.o.

TARTALOM

01_A hősök	 07
02_Létre-nem-jött dialógus Párizsban (a Derrida-Gadamer vita) & létrejött dialógusok Zalaegerszegen	 09
03_Egy hatalmas témakörbe fogunk belevágni, itt tisztázzuk, hogy miért? (Miért érdekel ez engem? Miről szól ez a doktori?)	 15
04_Szentek és ábrázolásuk (ikonok, életrajz-ikonok & történetmesélés) (Szentek, Ikonok, ♦Képzőművészeti kitekintő♦, Hogyan készül egy ikon?, Vita-ikonok, Hogyan készül egy vita-ikon?, Az ábrázolhatóság, A Szentháromság – 3in1_01, Történetmesélés egy életrajz-ikonban)	 18
05_Szuperhősök és ábrázolásuk (képregények, filmek) (a Szuperhős, a képregény, Hogyan készül egy képregény?, Történetmesélés egy szuperhős képregényben, Ábrázolásbeli hasonlóságok és különbségek Szent és Szuperhős között, - az üzenet -)	 30
06_A Veronika kendője (/Mandylion/nem-kézzel-készített ikon) & és a Kortárs Kódex, azaz a mestermunka története (A találkozás, A Kortárs Kódex, Hogyan készült a mestermunka?)	 36
07_Szent Andrej Rubljov ikonfestő alakja, hite és ikonjai Tarkovszkij filmjében (A történetmesélés folyamata és az ábrázolhatóság, Rubljov_01, Tarkovszkij, - a harangöntés -, Rubljov_02)	 42
08_A Szentháromság ikon a valóságban – 3in1_02 (Perspektívák, - a fűszál -)	 47
09_Hogyan kapcsolódom én?	 51
10_Hogyan kapcsolódtok ti? (Az online kutatás története)	 52
11_Ismétlés & összefoglalás (a tudomány részéről: Northrop Frye – a kérdező, a művészet részéről: Krasznahorkai László – a válaszoló, chat.openai.com)	 56
12_Konklúzió	 60
&	
Felhasznált szakirodalom (Könyvek, Cikkek, Filmek, Egyéb hatások)	 62
Melléklet (> kifutó <, Az Egyenlet, egy kis képgyűjtemény)	 65
Köszönetnyilvánítás	 72
CV	 73

"A legerőteljesebb mítoszok a végletekről szólnak, s élményeink meghaladására kényszerítenek bennünket. Vannak pillanatok, amikor így vagy úgy, de mindenki ismeretlen helyre érkezik, s azt teszi, amit még soha. A mítosz az ismeretlenről szól, arról, amire eredendően szavunk sincs. A mítosz tehát egy nagy csönd mélyébe enged bepillantást."²

Mik a mítoszok? Kötődünk-e hozzájuk? Hogyan kötődünk? Ismerjük őket? Hány mítoszt ismerünk? Mennyi él bennünk...? Mi az a csatorna, vagy *híd*, amin keresztül eljut (ha eljut) hozzánk?

A *Herkules*, a *Trója*, vagy a *300* című nagyszabású amerikai filmek közül egyet talán mindenki látott. Kik a főszereplői? A *Herkules*ben az istenként tisztelt félisten, a római Herkules (a görög Ἡρακλῆς-ből), aki Hadészt, az alvilág urát akadályozza meg a világ irányításának átvételében – mindenáron. A *Trójában* a Homérosz *Iliász*ából ismert, szintén félisten Akhilleusz, aki a szerelem miatt kirobbant trójai háborúba teszi le a maga igazát – és az életét. A *300* önfeláldozó hősei pedig hús-vér emberek, az i.e.480-as thermopülai csata eseményeit feldolgozó, tehát **valós** események alapján megformált háromszáz, hazájához hű spártai katona, akik Leónidasz királyuk oldalán harcolnak Xerxész perzsa uralkodó milliós serege ellen – a legvégsőig.³ Mindhárom film hőseinek létezése élet-és-halál mezsgyéje, harcuk végső harc. Küzdelmük megrendít minket, és csodálattal tölt el. Vajon miért?

Karen Armstrong idézett könyvében, egészen az őskorig megy vissza, hogy felfejtse a mítoszok végtelen fonálát, a **"nagy csönd mélyét"**. Öt dolgot állapít meg róluk: halálfélelem miatti keletkezést, rítushoz való kötődést, határhelyzetben élést, egyfajta viselkedés-mintát, és egy másik szinten való létezést, mely szint a mi, itteni világunknak bizonyos értelemben alapja. Az a világ persze szebb, tökéletesebb, makulátlanabb, nagyobb – istenibb. Csak akkor teljesezhetünk ki, ha részt veszünk az isteni létben, ha kötődünk hozzá. A mítosz "lényegében útikalauz"⁴ - írja Armstrong. A lehetőség mindenki számára egyformán adott. Mindenkor, tehát a mítosztól meglehetősen elidegenedett korunkban is. Hiszen a mítosznak "soha nincs egyetlen hiteles változata. Ahogy a körülményeink változnak, úgy kell a történeteinket mindig másképpen elmondani, hogy előtűnjék belőlük az örök igazság."⁵

Léteztek korok, amikor a szívünkhöz elég volt a fülünk, vagyis a szájhagyomány. Ilyenek a népmesék. Aztán a legendák, melyeket már kódexekben is lejegyeztek, de testet öltöttek szobrokban, és a templomok freskóin. Később, a könyvnyomtatás feltalálásával olvashattuk, és fantáziánk segítségével átélhettük őket a Bibliában, a regényekben, versekben, még később az "újnyomott" hősi eposzokban. És festményekben, grafikákban, az ikonokban is. Majd jöttek a képregények, élőszereplős nagyjátékfilmek. Ma bármilyen kortárs művészeti médiumban, de az Instagramon és TikTok videóknak is megjelen(het)nek ezek az örök igazságok, sőt, PlayStation videójátékokban!⁶ Úgy, hogy az emberben (a *felhasználóban*) elérje a fent idézett hatásokat. Lazább vagy erősebb szállal kötődve a hagyományhoz, a kánonhoz.⁷ Ah, ugyan, azok a "régmúlt" dalai / kitalációi /a felvilágosulatlan ember butácska sületlenségei! – mondhatjuk. Mégis, újra és újra felüti fejét, újra és újra

² Karen Armstrong, *A mítoszok rövid története*, ford.: Árokszállásy Zoltán, Palatinus, 2006, 7.o.

³ Érdekesség, hogy a 2007-es film, Frank Miller 1998-ban öt füzetben megjelent azonos című képregényének adaptációja, melyre viszont az 1962-es *A háromszáz spártai* című amerikai film hatott.

⁴ Armstrong, id. mű 13.o.

⁵ uo. 14.o.

⁶ Death Stranding, The Last of Us, Assassin's Creed Odyssey (www.playstation.com); Super Mario Odyssey <https://www.nintendo.com/store/products/super-mario-odyssey-switch/> (gyerekeknek)

⁷ ahogy Northrop Frye ír *Az Ige hatalma* című könyvében (55.o.) "Egyedi mítoszokból végtelen sok van, a mítoszok fajtái azonban már véges – valójában igen kis – számban fordulnak elő. Ez utóbbiak fejezik ki az ember amiatti rémületét, hogy miért vagyunk itt és hová megyünk; ide tartoznak a teremtésről, a bűnbe esésről, a kivonulásról és vándorlásról, az emberi faj múltbeli (özönvíz) és jövődöbéli (apokalipszis) pusztulásáról, valamint az életnek bizonyos e világi vagy túlvilági (akárhogy értelmezzük is a „túlvilágit”) szakaszban történő megváltásáról."

"feldolgozódik", és mi ismét ráharapunk. Hiszen "az emberi természet nemigen változik, s hogy számos mítosz, amelyik a miénktől merőben különböző társadalomban született, változatlanul összefügg legalapvetőbb félelmeinkkel és vágyainkkal."⁸

Tehát állíthatjuk, hogy "a mítoszok véges fajtái"⁹ annyira jelennek meg, amennyire képesek vagyunk (újra és újra) felfedezni, egyáltalán, észrevenni mai megjelenési formáit. Találkozni velük. Mondhatjuk, hogy annyira "hatásosak", amennyire kötődünk hozzá. Amennyire párbeszédbe elegyedünk vele. Mégha az, ami "beszél" hozzám, nem is látszódik.

.....

---

⁸ Armstrong, id. mű 14.o.

⁹ Northrop Frye, *Az Ige hatalma*, ford.: Pásztor Péter, Európa, Bp., 1997, 55.o.

Hans-Georg Gadamer és Jacques Derrida között 1981 áprilisában zajlott egy vita. Hosszas előkészületek után a párizsi Goethe Intézetben találkoztak, hogy létrejöjjön az évszázad vitája. Témájuk a *megértés*, egymás megértése volt. Vagyis lett volna: ha létrejött volna dialógus. De nem jött létre. Mi történt?

Antal Éva *A bizalom körei* című írásában¹⁰ leírja, hogy az akkor 81 éves Gadamer azt próbálta megmutatni, hogy egymás megértésének akarása minden esetben működik. Az interpretáció *egyéneket összekötő hídjáról* beszélt, amit a *jóakarát hermeneutikájának* hívunk. Ezzel szemben, a nála 30 évvel fiatalabb Derridát a megértés dekonstruktív megközelítése jellemezte. Ő az *egyének közti szédítő szakadéka* hívta fel a figyelmet, innen jön a *derridai gyanú* fogalom.

A találkozón tulajdonképpen a hermeneutika és a dekonstrukció nem találkozott. Vajda Mihály így kérdez rá: “Miért van az, hogy a modern kontinentális filozófia két fontos gondolata majdhogynem idegenként ment el, megy el egymás mellett, holott mindkettejüknek a fő törekvése a megértés: hogy megértsük hagyományainkat, szövegörökségeinket, megértsük a Másikat, és – talán a legfontosabb – megértsük önmagunkat. Vajon a megnemértés e tagadhatatlan ténye mögött egyszerűen egymással összeegyeztethetetlen filozófiai beállítódások rejlenek, vagy – a magatartásnak egy valószínűleg mélyebben fekvő szintjén – valami más?”¹¹

Antal cikkét folytatva: a találkozón mindkét filozófus-óriás saját nyelvén olvasta fel egy-egy szövegét, és valamilyen szinten reagált a másik jelenlétére. Gadamer bizalommal fordult a másik felé, azt mutatva, hogy megérti őt, emellett megpróbált kilépni saját köréből, és reflektálni vitapartnerének eszme-rendszerére is. A felolvasott munka egy bekezdésében ugyanakkor már behelyezkedik a saját igazát, és módszerét védő szerepbe, Derridát ezzel a kérdező és támadó szerepbe pozicionálva. Emellett azonban (végül) “belátja saját korlátait, ami kirajzolja megértésének horizontját.”¹²

Ezzel szemben a Derrida által felvetett három “válasz” közül egy sincs, mely a másikhoz (konkrétan Gadamerhez) való közeledést fejezné ki. Az első magának a gadameri *jóakarát*nak a megkérdőjelezése. Másodjára arra kérdez rá, hogyan érvényesül a jóindulat hermeneutikája a pszichonaltikus analízisben, hiszen szerinte az inkább kitágítja az interpretáció kontextusát, vagy – ami a megértéstől még távolabb visz – újrastrukturalja. Harmadjára a megélt tapasztalatot elővéve szerinte “egymás megértésének prekondíciója nem az (össze)kapcsolódás folytonossága, hanem inkább annak megszakítása...”, vagyis Gadamerrel ellentétben “Derrida meg sem próbálta a kapcsolódás látszatát kelteni a szövegértelmezés atyjával.”¹³

Minderre Gadamer (németül) válaszolt. “Elismeri, hogy ha Derridának kérdései fogalmazódtak meg, akkor korábban nem sikerült világosan kifejtenei nézeteit a szövegről és az interpretációról. Bevallja, nehézséget okoztak neki a francia fejtegetései, ám ahhoz, hogy megértsük a másikat, erőfeszítéseket kell tennünk, „még az immorális emberek is megpróbálják egymást megérteni”, hiszen bárki, aki kinyitja a száját, azt akarja, hogy megértsék. Ennek bizonyítéka, hogy Derrida is kérdéseket tett fel, feltételezve, hogy Gadamer meg fogja azokat válaszolni.”¹⁴

Valójában Gadamer többször válaszolt. Későbbi, *Reply to Jacques Derrida* című munkájában azt írja, hogy „a dialógusban az egyik fél nem a másik gondolatainak a gyengeségeit tárja fel csak azért, hogy bizonyítsa, neki mindig igaza van, hanem amennyire lehetséges, a másik nézőpontjának erősségeit keresi, hogy így, megvilágítva annak nézeteit, kapcsolódni tudjon”¹⁵

A pszichoanalitikus hermeneutikáról kijelenti, hogy eszébe sem jutott azt integrálni a hermeneutika általános elméletébe, mert a pszichoanalitikus interpretáció „nem azt próbálja megérteni, mit akar valaki mondani,

¹⁰ Antal Éva, *A bizalom körei: A jóindulat hermeneutikája és a dekonstruktív ironia*, in: Lábjegyzetek Platónhoz 13., A bizalom, Szeged, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó, 2015., 243-253.o.

¹¹ uo. 244.o.

¹² uo. 246.o.

¹³ uo. 247.o.

¹⁴ uo. 247.o.

¹⁵ uo. 247.o.

hanem azt, amit valaki nem akar elmondani, sőt, még magának sem akar elismerni".¹⁶ Elfogadja, hogy Derrida elveti a harmonikus egyetértés naiv koncepcióját és a másik teljes megértésének lehetőségét. Érti, hogy Derrida szakadásról beszél, és elismeri, hogy teljesen másként is lehet a megértéshez közelíteni. Kérdésként azt hozza fel, mikor és miért fordul valaki ilyen megszakításhoz? Végül "arról próbál beszélni, hogy az írások esetében „már mindig” törésről, szakadásról van szó. A szöveg betör a világunkba, magával ragad, magába ránt, vagyis nem csak megérint, hanem kiszakít és bevonz (...), olyan „végső ponthoz nem érő” útra invitál, melyen odahagyhatjuk önmagunkat. Itt nincs szó önigazolásról, harmonikus egyetértésről: elveszítetjük magunkat, hogy újra magunkra találjunk."¹⁷ Sosem tudhatjuk, mi vár ránk, mit hoz felszínre a dialógus – mondja.¹⁸

Tehát Gadamer valóban nyitott volt a párbeszédre. Végig próbált kapcsolódni. Hiába idősebb, összességében ő volt az, aki "az új betörésének, beengedésének gyakorlatában, vagyis az új megértésére tett saját tapasztalatában képes önmegértésre és változásra."¹⁹ Hitelesen képviselte saját szavait: **elveszítette magát, hogy újra megtalálja.**

Több oka lehet az ő nem-találkozásuknak. Az eddig idézett Antal Éva a nyelvi játékokra²⁰ és a fordítás nehézségeire is kitér, Fehér M. István *Szót érteni egymással* írásában pedig az élőbeszéd-jellegről.²¹

Fehér a *szót értés* grammatikájából indul ki, ami annyit jelent: megértés, megértetés, egyetértés. "A „szót érteni” (...) Egyrészt eleve kölcsönösséget, kétoldalúságot implicál (az, hogy én „szót értettem vele”, egyúttal azt is jelenti, hogy ő „szót értett velem”, s mindkettő annyit tesz: „szót értettünk egymással”, azaz ellentmondás volna azt állítani, hogy én „szót értettem vele”, de ő „nem értett szót velem”, míg az utóbbiban (ti. megérteni) az egyoldalú jelentésmozzanat a domináns. A másik előnyös szempont az, hogy a „szót érteni” a „megértés”-hez, „megértetés”-hez hasonlóan – minden kölcsönösség ellenére – nem jelent feltétlenül egyetértést. („Megértettem őt”: ez nem egyjelentésű azzal, hogy „egyetértettem vele”)."²²

Tehát: aki meg akar érteni valamit a másiktól, a másik *tárgyából*, ami jelen esetben Szentek és Szuperhősök lesznek, annak valamilyen szinten el kell fogadnia, azt (azokat), mégha nem is ért vele egyet, mégha teljesen más véleményen van – akár az ábrázolás, akár az ábrázoláson *kívül* eső dolgok tekintetében.

Gadamer Derridával folytatott vitája szempontjából fontos, hogy a „gadameri megértésfogalom egyetértés (...), a másik másságát megszüntető jellegét hajlik kidomborítani, mintegy a következő logika alapján: ha a megértés egyetértést jelent, úgy ebben az egyetértésben a felek végső fokon egygyé lesznek – s kettőnk kettőssége (önállósága, elkülönültsége, mássága, a mássághoz kapcsolódó autonómiája) felszámolódik."²³ Ez az egyik, amit jegyezzünk meg: (megértés/egyet-értés esetén) **kettőnk kettőssége felszámolódik.**

Hogy jön mindehhez a derridai gyanú? „Ha Derrida nem akart a jóakarát gadameri hermeneutikájának hálójába kerülni, nemigen tehetett mást, mint hogy ezen jóindulat metafizikai alapjait illető előzetes gyanút fogalmazott meg. Amennyiben minden valamirevaló filozófia egyben metafizika is – s mind Gadamer, mind Derrida világlátása tartalmaz ilyen elemeket, elsődlegesen a jóindulat, illetve a gyanú hermeneutikájának beállítottságát –, nincs olyan „gondolati senki földje” (...), ahonnan a vitapartnereknek vizsgálódó módon (...) lenne hozzáférésük a másik álláspontjához: úgy, hogy annak elfogadása vagy elutasítása felől legelső megnyilatkozásuk, legelső lépésük megtételével (vagy még azelőtt) már ne hoztak volna hallgatóságos döntést."²⁴ A másik, amit jegyezzünk meg: ne hoztak volna **döntést.** Ez esetben előzetes, és hallgatóságos...

¹⁶ uo. 248.o.

¹⁷ uo. 248.o.

¹⁸ Sem erre, sem a későbbiekre nem volt Derridának viszontválasza. A találkozón ezt követően olvasta fel saját nyelvén az írását, melyben nem esett szó se gadameri értelmezésről, se Gadameréről.

¹⁹ uo. 246.o.

²⁰ Derrida filozófiai diskurzusait teletűzdeli szó-játékkal. Nála "a szavak túlnőnek a gondolatokon, és a művészi játék nem integrálható az értelmi megértésbe." Gadamer szinte soha nem él szó-játékkal, de "beépíthetőnek tartja a nyelv játékait, mikor a művészetet alárendeli a megértésnek." Tehát "Gadamer utópikus humanizmusával Derrida disztópikus ironiája áll szemben." - írja Antal, uo. 252.o.

²¹ Fehér M. István, *Szót érteni egymással, Jegyzetek a Gadamer-Derrida-vitához*, in: "Szót érteni egymással", L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013

²² uo. 24.o.

²³ uo. 25.o.

²⁴ uo. 54.o.

Miért fontos ez számunkra?

Fehér M. István Gadamer *Igazság és módszer* című könyvéből idéz, melyet most átveszünk: „A hagyománnyal való minden találkozás [...] tapasztalja a szöveg és a jelen közti feszültséget. A hermeneutikai feladat abban áll, hogy ezt a feszültséget naiv összehangolással ne leplezzük el, hanem tudatosan bontsuk ki. Ezért a hermeneutikai hozzáálláshoz szükségképpen hozzátartozik a történeti horizont felvázolása, mely különbözik a jelen horizontjától. A történeti tudat tudatában van saját másságának[...]. Létünk történeti végességében rejlik annak tudata, hogy utánunk mások jönnek, és mindig másképp fognak érteni.” Ez a kitétel hamarosan tárgyalandó témáink szempontjából elengedhetetlenül fontos lesz. De ezen felül is talán kezdjük sejteni, miért szükséges ez a hosszú (és bonyolult) bevezetés.²⁵

Nos, Gadamer sorait úgy érthetjük, hogy a (még meg nem született) jövőbeliek másképp-értését előzetesen legitimáljuk, ismerjük el, fogadjuk el. A szöveg elismeréséről-elfogadásáról-megértéséről azt mondja: "Aki egy szöveget meg akar érteni, az sokkal inkább kész engedni, hogy a szöveg mondjon neki valamit. Ezért a hermeneutikailag iskolázott tudatnak eleve fogékonynak kell lennie a szöveg mássága iránt. Az ilyen fogékonyságnak azonban nem előfeltétele sem a tárgyi »semlegesség«, sem önmagunk kikapcsolása, hanem magában foglalja saját előzetes véleményeink és előítéleteink vállalását, melyben megmutatkozik a mi másságunk. Tudatában kell lennünk saját elfogultságunknak, hogy maga a szöveg megmutatkozzék a maga másságában, s ezzel lehetővé váljék számára, hogy tárgyi igazságát kijátszhassa a mi előzetes véleményünkkel szemben."²⁶ Igaz, Gadamer szövegről beszél, mi képekről fogunk, de **olyan képekről, amelyeknek szöveg az alapja!** A képregények lapjain megjelenő szuperhősök esetében ez egyértelmű, hiszen a hőstetteket elmesélő szöveg megjelenik az ábrázolásban is. Az ikonon látható Szentek „szöveges alapja” ennél bonyolultabb, és kibontásra váró. Egyelőre elég annyit tudni, hogy „Az ikon nyelv, amely (...) összhangban áll a Szentírással, de nem annak betűjével, hanem hithirdetésével, vagyis az evangélium tartalmával, értelmével is.”²⁷ Azonban nem itt van a csavar, és paradox. Mi ugyanúgy a gadameri jóindulatra építünk, ennek ellenére első állításunk így hangzik:

az ikonokat akármikor született és születik az ember, ha érti, mindig ugyanúgy érti.

Tehát a disszertáció a fókuszot nem az *egyét-értésre*, hanem az *ugyanúgy-értésre* helyezi. Az igaz, hogy tárgyunkból következően (melynek ráadásul *a mélyére* szeretnénk elvinni az olvasót) *képtelenség* máshonnan kiindulni mint a gadameri jóindulatból, habár – meghaladva önmagunk – nem hagyjuk figyelmen kívül a derridai gyanút sem. Hogy ez utóbbi miatt vannak a szuperhősök? Nem, a szuperhősök már azelőtt jöttek, mielőtt rátaláltam az alább idézett írásokban a Gadamer-Derrida vitára, és megértettem. Megértettem, hogy nem ők akartak találkozni, hanem mások akarták, hogy ők találkozzanak. Szabad akarat nélkül **igazi** találkozás sohasem született még. Tulajdonképpen ennyi a disszertáció alapállítása, és (egyelőre lazán körvonalazva) ezt értjük a *képzőművészet határain kívül* alcím alatt.

Szentek és szuperhősök dialógusa a képzőművészet határain belül – mit nekem? kisujjamban van, gondoltam. Óriási hiba volt részemről ennyire felfuvalkodottan gondolkozni, nyilván semmilyen enyhítő körülményt nem hozott, hogy ezt kizárólag csak magamban tettem. Aztán elfogadtam, hogy írnom kell. Másoknak kell írnom (nem festenem, nem rajzolnom), szavakat fogok használni hozzá. Szavakat kell használnom olyan dologhoz, amit nem lehet elmondani, sem leírni szavakkal. Én mégis szeretném elmondani. Végül elfogadtam, hogy *írás közben* akár el is veszíthetem magam... ami nem először fordulna elő... Hinni kezdtem. Ha elveszítem, akkor biztosan újra megtalálom. *Akármi* történik, én *mindenképpen* szeretnék elmesélni valamit.

²⁵ Inkább olvassuk el kétszer.

²⁶ uo. 27.o.

²⁷ Leonyid Uspenszkij, *Az ikon teológiája*, ford.: Kriza Ágnes, Kairosz, Budapest, 2003, 91.o.

A vita utáni években, amikor tehát Gadamer több írásában is reflektál a Derridával folytatott párbeszédükre, illetve nem-párbeszédükre, Zalaegerszegen ezek a párbeszédék zajlottak:

- Anyu, ez mi az asztalomon...?
- Valami moszkvai delegáció volt bent a Tanácson, ők hozták ajándékba! Bent nem kellett senkinek, pedig szép könyv... Hazahoztam neked.
- Mh. (...) Ezek ikonok...?

&

- Jó napot, tanárnő.
- Szervusz. Igen?
- Ööö... tegnap kaptam anyukámtól egy könyvet, és öhm, megírtam a házit! Szóval most megírtam...
- ... hát persze...
- Nézze! El tudná olvasni nekem?
- Az egészet?!
- Hát... Ezentúl mindig megírom a házi feladatot ööö...
- Mire vagy a leginkább kíváncsi?
- Mutatom! Hol is van...? Huu erre nagyon, ja erre is! Na mindegy. Erre!
- Mh. Ezt *Andrej Rubljov* festette az 1422-1427 év között, és *Szentháromság* a címe. Ez pedig a képen szereplő egyik angyal feje, részlet.²⁸
- Igen, a jobb oldali. Izé... és a szövegben írnak erről valamit? Megnézné a tanárnő?
- Édes kislányom mindjárt becsöngetnek.
- Tanárnő, hova?! még van pár perc!
- Add ide azt a könyvet. (...) Aha, na végre, itt ír. „A 14. század vége 15. század eleje szorosán összefügg a szerény szerzetes *Andrej Rubljov*, a korabeli Oroszország legnagyobb művésze nevével. A tatárok felett aratott győzelem a *Kulikovo* mezőn 1380-ban eloszlatta a gyűlölt iga "elkerülhetetlenségének" évszázados elképzelését...”
- ... a töri nem érdekel...
- ...hát csak érdekeljen! Hogy' akarod megérteni ezeket az ikonokat, ha nem tudod, mikor és milyen körülmények között készültek? Szóval, azt mondja „...évszázados elképzelését, az ettől való megszabadulás kilátása az orosz nép alkotóerejének rendkívüli felemelkedését idézte elő.” Jó a többi tényleg nem olyan érdekes, „újjáéled a kreatív tevékenység” ez a lényeg.
- És mindeközben mi történt a többi országban? Vagy az nem hat az ikonra?
- Hm. Jó kérdés. Hát történelem szakon nem végeztem (és nem is volt sose a kedvencem), szerintem bátran keresd fel Ági nénit.
- Utál.
- Biztos, hogy nem.
- De most igen. A múltkori óráján kiugrottam az ablakon.
- MI??!
- Jaj tanárnő, a mi termünkben voltunk, a földszinten!
- De akkor is! Tanóra közben ugrálsz?! Hogy képzeled...
- ...jajajajaj, becsöngettek! Kérem, tanárnő, folytassuk valamikor, könyörgöm, jelentkezem órán!
- Ah... Holnap nulladik órában legyél az orosz-teremben. Az emeleten.
- Köszönöm!!! Jelentkezni fogok órán!
- Isten őrizz. Csak maradj csöndben.
- Igenis, édes kedves tanárnő!
- Na nyomás. Ne is lássalak.

²⁸ Древнерусская живопись в собрании государственной третьяковской галереи, Moskva, 1958, 6. lap, oldalszámozás nincs

&

- És szerinted lefordítja neked az egész könyvet?
  - Nem, az egész nem hiszem, de azt a részt, ami az angyalos ikonhoz tartozik, azt szerintem lefordítja.
- Holnap nulladik órában.
- Aha. Akkor hogy' lógunk holnap?
  - Sehogy.
  - Azt terveztük, hogy felmegyünk a TV-toronyhoz!
  - Nem a vasútállomás mögé? Ott még sose voltunk.
  - Az durva hely.
  - Pont azért. Na mindegy. Most nem megyek. Jövök be. Nulladikra...
  - Aha, oké. Mindegy, felkocogok a TV-toronyhoz. Az erdőn keresztül. Ja! Jut eszembe? Ezt lerajzold?
- Tesómnak kéne.
- Ajándékba?
  - Nem, ő kéri. Szóval megkért, hogy kérjelek meg, hogy lécci, mert ő is akar a falára olyat, amelyet nekem rajzoltál.
  - Ez ki? Ez nem a Superman.
  - Azt hiszem Amerika Kapitány a neve, öhm... szóvak csak ha van időd, akkor úgy szeretné, hogy dobja a pajzsát, a Flash pedig fut utána. A Wonder Womannek dobja.
  - Frizbiznek? Vagy így csajozik...?!
  - Mittudomén.
  - Muti. Mh. Akkor ezt a három figurát tegyem egybe. Mint azon az ikonon... Ott is hárman vannak...
  - Mi?
  - Á, semmi. Oké. Mekkora szeretné?
  - Honnan tudjam.
  - Két A3-ast összeragasztok.
  - Az jó.
  - Ja és fekete-fehérbe szeretné. Nem színesbe, mint én.
  - Hm. Oké! Hétfégen megcsinálom.
  - Akkor hétfégen sem jössz VHK-ra²⁹?!
- Jaj dehogynem! Figyelj... Öhm, megnéznéd, hogy van-e otthon valami ilyesmi könyvetek?
- Amiben ilyen szent izék vannak?
- Aha. Ikonok. Nézd! Ez a *Szentháromság*. Az a három angyal, akit mondtam az előbb.
- Aha. Persze, megnézzük, valami biztos' lesz. Hétfőre hozom.
- Én is a rajzot.
- Köszö.
  - Vigyázz a TV-toronymál.
  - Ja. Na csá. Jó nulladik órát! Gavarítte pa ruszki?
- He he. Amúgy inkább I speak in english.
- Hát ja.

&

Hol a francba van?? Mi az anyám valagának vagyok ennyire rendetlen?!! (...) Hát ezt nem hiszem el. Hogy kerülhetett az ágyneműtartóba?? Csodálatos. Na nézzük. Aha!

“*Bizánc és az ortodox művészet. (...)*” Tattarattara... töri töri... brrrr

“Az ortodox (igazhitű) kereszténység sajátosan rögződött szentképformája az **ikon**. A görög szó jelentése: kép, képmás. Ábrázolási formái rendkívül szigorúan ragaszkodnak a hagyományokhoz és bizonyos előírásokhoz. Ez az oka annak, hogy egyes ikontípusok - például Mária-ábrázolások - változatlanul fennmaradtak különösen Görögországban és a pravoszláv (szláv igazhitű) országokban: Oroszországban, Bulgáriában vagy Szerbiában.”

²⁹ Vágtázó Halottképek - 1975-ben alakult magyar zenekar, melynek stílusa: etnopunk, pszichedelikus hardcore, az együttes definíciója szerint: „sámán punk”, vagy „mágikus népzene”. Még koncerteznek.

A festészet történetének ezen az ágán gyakorlatilag nem beszélhetünk olyan "fejlődésről", mint a nyugat-európai művészetben. A kép (képmás) lényegének bizánci felfogása jól tükröződik abban a vallási-politikai vitában, sőt háborúskodásban..." Na, már megint töri. De milyen "fejlődésről"...?

„...mely a képrombolók és a képtisztelők közt folyt a 8. században,...” Képrombolók és képtisztelők?! Mi? „...s melynek esztétikai következményei akár a 20. század absztrakt-figuratív ellentéteiben is tettenérhetők.” Látom az ikonokat a Picassónál...? Vagy hogy?! Ki írta ezt? Beke László. Az ki? „Dr. Beke László művészettörténész, tudományos kutató.” Jó. "Műalkotások elemzése." Aha. "Ötödik kiadás" Hú. "Tankönyvkiadó." Na jó' nézünk ki! De nem értem... „absztrakt-figuratív ellentéteiben”. Ja hogy az absztraktok utálják a naturalistákat! Ééértem, vagy a realistákat. Vagyis akik azt hiszik, hogy amit festenek, az a valóság! Na persze. De egy ikon akkor absztrakt vagy figuratív...? Meg kéne keresnem ezt a Bekét.

Aztán eltelt 25 év...

- Nézd, erre jutottam végül. Az egész nem kell elolvasnod, ez a lényeg.
- A téziseid?
- Aha.
- Aszondja, < az emberekre hatást gyakorolnak a szentek >
- < az emberekre hatást gyakorolnak a szuperhősök >
- < az emberek szeretik a történeteket >
- < az emberek azokat a történeteket szeretik, melyekkel azonosulni tudnak >
- < az embereknek életbevágó elrugaszkodni olykor-olykor a mindennapok valóságától, tehát az emberek azokat a történeteket különösképpen szeretik, melyet csodálni tudnak >
- < az emberek tudnak képekben olvasni >
- < az emberek kíváncsiak a határaikra, még kíváncsibbak a "végső" határra, ameddig elmehetnek >
- Végső határra? Ezt hogy' értsem?
- Hát, hogy meddig tudjuk feszíteni. Meddig bírjuk.
- Ahogy kimaxoltuk a lógást?
- Ja.
- Csak én maxoltam ki, te gyáván alulmaradtál.
- Igazgatói intővel! Év elején! Egy órát sem hiányozhattam többé...
- Jó, de engem rúgtak ki. Én jutottam el a végső határig. Na.
- Tehát, a lényeg, ha vizuálisan nézem: mekkora kör rajzolható az ember köré? És ugye, azt tudjuk, hogy a Szentek feje felett glória van, a szuperhősök meg... hát azok meg buborékba beszélnek.
- Aha. Oké, értem, de akkor valahogy a Szenteket történetükön belül kell bemutatnod, nem?
- Mi?
- Hát anélkül a glória köre csak olyan lenne, mint egy pecsét. Nem egy folyamat. Vagy nem ezt mondd??
- De... de, pecsét... ez nagyon jó hasonlat. Viszont folyamat is. Élő folyamat. Az arany miatt. Nézd! Látod?
- Mintha az én történetem is benne lenne... Úr Isten! De durva! Festesz nekem egy ilyet?
- Naná.
- Szóval a szentek története, vagyis hogy' hogyan jutottak idáig, az benne van egy ikonban?
- A vita-ikonokban ábrázolva is van!
- Vita... mi?
- Életrajz-ikonok! Képzeld el egy ikont, aminek a közepén van egy Szent, bárki. Köré pedig kis kockákban az életének eseményei vannak lefestve, úgy 10-20 kocka, kb. Balról jobbra, és felülről lefelé olvassuk, általában.
- Mint egy képregényt...?
- Pontosan!
- Szóval ezzel akarsz pályázni.
- Mh.
- Ki lesz a témavezetőd?
- A Beke.

(egy)

Miért érdekel ez engem?

Nos, *valójában* nem tudom, hogyan történt. Pontosan nem emlékszem. Ami biztos: egyszerre jöttek. És „ők” jöttek: képregény és ikon. Én meg elfogadtam.

Ahogy a „felvezető képsorokban” olvashattuk, mindkét műfajjal gyerekkoromban találkoztam. Az ikonokkal teli könyv tehát gimnazista koromban a Zala Megyei Tanácsról érkezett, ahol anyukám dolgozott. Számomra ismeretlen „képeket” láttam, melyek azonnal rabul ejtettek. A képregényfigurák pedig chicagói nagybácsimon keresztül jöttek, még általános iskolás koromban, matrica formájában. Hát, ez is szerelem volt, első látásra. Később jópár újság megjelent a '80-as-'90-es évek magyar piacán is, *Kockás, Mozaik, Hahota, Alfa*. Ezeket rendszeresen vettük, és én szorgalmasan másoltam az állat- és ember karaktereket a magam szórakoztatására, és mások örömeire, „megrendelésre”. Sokszor a tanterem táblájára – amit/akit az osztály kért. Megtanultam lerajzolni őket. Nagyon élveztem ezt a kívánságműsört.

Az ikonos történet sokáig nem, de a képregényes tovább folytatódott.

Pár évvel érettségi után Berlinben, a Fiala Drámaírók Fesztiválján találkoztam Andri Beyelerrel, a svájci fiúval, akinek papagáj lógott a fülében, és mondta, hogy a drámaíráson kívül képregényeket rajzol. Tetszett Andri (nagyon), úgyhogy mondtam hogy ja, én is azt rajzoló. Tulajdonképpen egyből összeállt a fejemben, hogy a sok-sok lemásolt figura egy-egy történet része, nem igaz? Ilyen történeteket én is tudok! Vagy éppenhogy másilyeneket... ezt már drámaíróként is „bebizonyítottam”. A képregényrajzolás, pontosabban történetek gyártása és ábrázolása így kezdődött. Levezni kezdtem Andri-val (a social mediának hála kapcsolatban vagyunk ma is), és hamarosan megjelent **Jakob kobak** című könyvem, ahol a képregény műfajával kísérleteztem. Kísérleteztem a történetmeséléssel, és kísérleteztem saját figurákkal is. Nagyon szabadnak éreztem magam. A könyv ugyanakkor „bukás” lett. Tudtam, hogy olyan dologba nyúltam, aminek nem volt kultúrája Magyarországon. Mondhatni megelőztem a korom (ha ha), nekem viszont eszem ágában sem volt magányosan és meg-nem-értetten rajzolgatni képzeletbeli iskolai táblára. Arra gondoltam, másfelé veszem az irányt. Viszont nem láttam semmilyen más irányt a drámaíráson kívül, ahol a rengeteg negatív kritika- és támadás ellenére folyamatosan nyertem az ösztöndíjakat, helyezéseket, és Szép Ernő díjat is kaptam. Egy problémám volt csak: a legelső pillanattól kezdve tudtam, hogy ez *nem az én utam*. Kísérteties volt. Rajzoltam szorgalmasan (akkor is, azelőtt is, mindig), a képzőművészethez való kötődésem SOHA nem szűnt meg, évente kiállításokat csináltam, de éreztem, hogy csúszok ki az életemből. Borzalmasan éreztem magam. Szerettem volna elfelejteni minden eddig ért hatást. Szerettem volna újra három éves lenni, amikor anyu mesél, én pedig rajzoló.

Nagyon korán kezdtem beszélni, másfél évesen már folyékonyan beszéltem, de annyi mondanivalóm volt, (vagy lett volna) hogy dadogtam. Nem hosszú ideig, egy darabig. Túl sok szó jött. Túl kicsi voltam ahhoz, hogy le tudjam fordítani a világot, azt hiszem. Ahogy ceruzát vettem a kezembe, megszűnt a dadogás. Hogy ténylegesen minek a hatására szűnt meg, persze nem tudom, de jól emlékszem, ahogy a fehér papíron elindul a ceruzavonal. Ahogy a fehéret birtokba veszik a színek. Földöntúli boldogság. A világ rendje. Nem nyomoztanak a szavak. Amit rajzoló, azok a szavak. Ez volt az én titkom. Az én titkos világom. Amit nagyon nagyon hosszú ideig nem akartam „lefordítani” senkinek. (Ezt a gyerekkori „személyes” csodát egyébként csak egy dolog közelítette meg: amikor megszületettek az öcsém. Négy év alatt születünk hárman. Hát nem hős egy anya?)

A fordulat végül 2006-ban következett be. (Addig csak „lebegtem” az életben, pedig volt már egy kislányom is!) Ebben az évben érkezett Budapestre Dimitris Siregelas, athéni ikonfestő. Őszintén szólva, én meg voltam győződve arról, hogy ikonfestők már nem élnek... Dimitris egy évvel fiatalabb nálam. Elmentem a tanfolyamára. Beszélt, képbe helyezett minket (nem voltunk sokan), hogy mit értünk ikonfestészet alatt. Ezt mondta: „A szigorú, kanonikus szabályok mögött rejtőzik a szabadság.” Erre én? Mint akit fejbeverték. Én nagyon szabadnak éreztem magam. Felordítottam volna: én a világ legszabadabb művésze vagyok a fantáziacsúcs képregényfiguráimmal, és a formabontó drámáimmal! Én teremtettem őket. Olyan aztán senki más nem tud!

A tanfolyamot nem tudtam befejezni. Pedig régóta vártam rá, beugrott, *a pillanat belémhasított*: mintha a képregényesdit beérte volna a másik pillér... Azonban a találkozás elmaradt.

Pontosabban a jelen maradt el. Majdnem a jelenembe kerültem! Ezt felfogtam. De mégsem kerültem oda. Ez mélyen elgondolkoztatott.

Két évig gondolkodtam, hogyan tovább.

2008-ban végül lélekben is megérkeztem a tanfolyam helyszínére, a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus Magyarországi Orthodox Exarchátusába, ami a gyakorlatban egy „áttérési” szertartást jelentett. Visszanézve szinte hihetetlen, de 1998-ban egy, a zalaegerszegi Népművészeti Bolt kirakatában meglátott (és később megvásárolt) *Szent György harca a sárkánnyal* ikon hatására én Búcsúszentlászlón megkeresztelkedtem! Egy nagyon kedves ferences barát keresztelt.³⁰ Azt nem mondta, hogy nem az ortodox egyházban vagyok. Miért is mondta volna? Még a tanfolyamon sem akartam részt venni, amit ajánlott (kért szépen, hogy legyek szíves), én csak beviharoztam a templomba, és mondtam, itt vagyok, keresztelj meg. Lázadtam, ahol tudtam. Nyomokban tartalmaztam az alázatot. Aztán elkezdtem ikonokat festeni.

2009-ben végeztem el az első ikonfestő tanfolyamomat, természetesen Dimitris vezetésével. *Ahogy az ecsetet a kezembe vettem, megszűnt a dadogás. Hogy ténylegesen minnek a hatására szűnt meg, persze nem tudom, de jól emlékszem, ahogy a fehér, lealapozott fatáblán elindul az ecsetvonás. Ahogy a fehérret birtokba veszik a színek. Földöntúli boldogság. A világ rendje. Nem nyomasztanak a szavak. Amit festek, azok a szavak. Akiket festek. Ez nem az én titkom. Ez nem lehet az én titkos világom. Ezt azonnal le akarom „fordítani” mindenkinek.*

Azóta nagyon sokszor találkoztam Dimitrisszel – és az ikonokkal. Azóta nagyon sok ikont festettem, a legkülönbözőbb embereknek, hívőknek, és nem hívőknek egyaránt. A szigorú, kanonikus szabályok mögött *valóban* ott rejtőzött a szabadság.

(kettő) *Miről szól ez a doktori?*

Röviden: a **Kapcsolódás mértéke** című disszertáció (**abcD**) Szenteket ábrázoló ikonokat, valamint Szentek életét bemutató életrajz-ikonokat állít párhuzamba *szuperhősök* történeteit elmesélő képregényekkel. A hős témakörből kiindulva a két kutatott médium közös találkozási pontját az ábrázolás azonos képzőművészeti kategóriáin kívül a *történetmesélésben* állapítja meg. Annak ellenére, hogy a befogadói fókusz (a *perspektívát*) mindkét tárgy máshová helyezi, a *befogadásban* (a befogadói magatartásban), vagyis a **kapcsolódásban** azonosságot lát. Ez utóbbit egy online kutatással is megpróbálja igazolni. *Dialógusról* beszél, pedig elsöre úgy tűnik a két kutatott médiumnak nincs közös nyelve. A "kézzelfogható" kapocs: a mestermunka lesz. Annak történetét szándékosan a disszertáció közepén elhelyezve lehetőséget ad, hogy "kitekintsünk", ha szeretnénk. A mi *döntésünk*, hogy megszakítva az elméleti fejtegetést, belehelyezkedjünk egy képzőművészeti alkotásba, és aztán folytatjuk az olvasást, vagy a disszertációt végigolvasva ütjük fel a Kortárs Kódex fedelét. (Egyfajta digitális kivonata átlapozható.)³¹

Hosszabban: a képzőművészet határait feszegető kutatás, és építkezés a gadameri jóindulat és derridai gyanú alapkötetével indul. Szentek és Szuperhősök definiálása, valamint ábrázolásuk kezdeteinek bemutatása után, (Szentek esetében művészettörténeti kitekintéssel) azok ma tapasztalható "hatását" is nyilvánvalóvá teszi. Mivel ezen a ponton nem tudunk konklúziót levonni, az értekezés a mestermunka kialakulásának történetében folytatódik, mert minden egyéb elméleti irány zsákutcába vezetett!

A **Kortárs Kódex** / Codex Contemporary (**abCC**) megvalósulásának történetét megismerve jutunk el egy olyan TALÁLKOZÁSIG, amely vagy megtörtént-vagy nem, vagy igaz-vagy nem, vagy hiszünk benne-vagy nem, mindenesetre meglehetősen elterjedt és ismert a képi ábrázolása: a *Veronika-kendője* / *Mandylyon* / *nem kézzel festett ikon* valamelyik variációját egész biztosan láttuk már.

Ennél a pontnál kerülünk a DLA-dolgozat lényegéhez (főfal).

Ezt a pontot azonban nem is pontnak, hanem aranyfonálnak hívom, hogy miért így, annak egyrészt népmesei, másrészt képi / képzőművészeti magyarázata van, ugyanis a *Veronika-kendője* tárgykörbe tartozó ikonok főszereplője *egy kendő*. (Aminek egy variációját a Kortárs Kódex is megmutatja.)

Ez a "láthatatlan találkozás" vezet el minket egy "még láthatatlanabb" találkozáshoz, konkrétan: Andrej Rubljov *Szentháromság ikonjához*. Ez a szegletkő.

³⁰ Albin atya, Isten nyugosztalja. Ő is járt a Zala Megyei Tanácson...

³¹ <https://issuu.com/veronikafilo/docs/első> & <https://issuu.com/veronikafilo/docs/második>

Hogy semmiképp ne értsünk félre semmit, beemeljük *Tarkovszkij Rubljov* című filmjét, és néhány dialógust az *Igazság Ligája* című superhősös filmből.

A Rubljov film úgy képzőművészeti film, mint ahogy nem az. (És itt déjà vu érzésem van...) Nos, a film szerkezete segít minket abban, hogy az értekezés eddig felépült falaira – és eljött az idő, hogy az **emlékeinkbe** is... – ablakokat vágjunk.

Mondandónkat (koronaként) Northrop Frye-jal, valamint egy hosszabb Krasznahorkai idézettel, és az AI-válással zárjuk.

A disszertáció és mestermunka együtteséből nem tudjuk meg, hogy a befogadó (Ti) a valóságban ténylegesen találkozik-e tárgyalt témáinkkal, tehát az ember határain belül, vagy kívül helyezkednek-e el a Szenteket ábrázoló ikonok, és/vagy a superhősös képregények? Viszont válaszokat lel(het)ünk *saját magunkban* arra vonatkozólag, hogy Szentek és superhősök megközelítik-, túllépik-, vagy súrolják határainkat?

Minden, amiről szólunk, elsődlegesen képzőművészeti, a feltételezésektől kezdve a megközelítésig, a leírásokon, technikákon keresztül bizonyos elemzéseikig, leszámítva az alapállítást, és a konklúziót. Hiába nem akart más lenni ez a dolgozat, mint képzőművészeti, hiszen Szenteket és superhősöket a képzőművészet határain belül, tehát az ábrázolásban létrejött formájukban "idéztük meg", a *tényleges* aranyfonál mégis más tájéakra vezetett. Sokáig tiltakoztam. Így történt, hogy a nem lázadásból, hanem *megadásból* határfeszegető disszertáció annak az elméletét is megpróbálja a lehető legletisztultabb formájában átadni, hogy az ikonok teológiai megközelítésében mit jelent a **hasonló-azonos-ugyanaz**. Ugyanis (legfőképpen) ikonokról lévén szó nem lehet(ett) kivonni / kivenni / kihagyni az ortodox keresztény teológiát. A dolgozat ennek tudatában még hatványozottabban törekszik az egyetértés helyett az ugyanúgy-értésre.

És hogy miért **A kapcsolódás mértéke**? Nagyon merész, és túl elhamarkodott lenne bármilyen kijelentést tenni ezzel kapcsolatban a dolgozat elején. A konklúzióban végül minden benne foglaltatik, amit a legvégsőkéig megkínlódva az anyaggal képes voltam átadni.

A disszertációt indító idézet végén a „nem születtem hősnek”³² kijelentést Jan Karskitól kölcsönöztem. Ő ugyanolyan Világ Igaza, mint Boldog Márton Áron, gyulafehérvári püspök, a nagymamám nagybátyja. Véremben hordozott példa. Ahogy Patkó Bandi, a betyár, a másik nagymamám anyukája (anyai dédim) nagypapájának az unokaöccse. Lehet, hogy én (tényleg) nem születtem hősnek, de a felmenőim azok lettek. És ahogy magam köré nézek, 100 és 100 hőst látok magam körül, és még csak le sem kell hunyni a szemem...

Mi a hős definíciója? Visszakanyarodva a három példaként felhozott amerikai filmhez, hősök azok, akik valamilyen rendkívüli tettet hajtanak végre, lévén rendkívüli képességük, egyes esetekben fél-isteni származásuk. Ugyanakkor, maradva Armstrongnál, a mítoszok hőseinek sem hullik az ölébe a manna, hanem éppenséggel súlyos megrázkódtatásokon kell keresztülmenniük.³³ „Az ember nem válhat hőssé, ha nem kész mindenről lemondani; nem lehet a magasba jutni, ha előbb nem szálltunk alá a sötétségbe, nincs újjászületés valamiféle halál nélkül. Egész életünk során juthatunk olyan helyzetbe, amikor az ismeretlennel kerülünk szembe, s ilyenkor a hősmítosz súgja meg, miként kell viselkednünk. Végül mindannyiunknak el kell indulnunk az utolsó útra: a halálba.”³⁴ Lehet, hogy egyikünk sem születik hősnek, mégis vannak, akik (élet és halál mezsgyéjén...) **képesek hőssé válni**. Ha kincset akarunk felhozni valahonnan, mert noha nem láttuk, se térképünk, se erőnk, de *tudjuk*, hogy van ott kincs, meg kell kockáztatni a halált.

Vajon a saját történetükben, de a mi számunkra elmesélt **Szentek és superhősök ábrázolása** megfeleltethető-e ennek a *halálmezsgyén járó* "hősiességnek"? Lehet mindezt ábrázolni? Súlyos sötét ez, vagy vakítóan világos? Van releváns ábrázolása? És tényleg van valami közös bennük? Vajon ezek az ábrázolások *tényleg* segítenek bennünket abban, hogy valóban találkozzunk a hőssel, mint önmagunkkal...?

Nos, ezen a ponton döntenünk kell. Akik jól ismerik mindkét témát, (ikon, képregény), nekik nem fogok újat mondani. Akik csak az egyik témát ismerik, úgy előfordulhat néhány izgalmas adat, esetleg összefüggés. Akik azonban nem igazán ismerik egyik témát sem, ők akkor most az ismeretlennel találkoznak, ami ikonok esetében (megjósolhatatlan) kockázattal jár. Lehet, hogy nem történik semmi, ha mégis, közel sem biztos, hogy azonnal. Szabadok vagyunk, magunk döntsünk, arról, hogy szeretnénk-e találkozni Szentekkel, és néhány superhőssel is.

³² Andrzej Zbikowski, *A hírnök: Karski, a világ igaza*, ford.: Pálfalvi Lajos, Kossuth Kiadó, Bp., 2014 (e-book)

³³ Armstrong, id.mű, 65.o. (Gilgames), vagy 33.o. (férfivá avatási szertartás) például

³⁴ Armstrong, uo. 35-36.o.

Mielőtt rátérünk, hogy pontosan mit értünk **ikon** alatt, bemutatjuk a Szenteket, mint az ikonok "szereplőit".

SZENTEK

A szentek Isten szolgálatába helyezik egész életüket. Szentek (többnyire) szerzetesekből lesznek, akik „az Isten és az emberek iránti kimondhatatlan szeretet valódi megtestesítői”³⁵. A szerzetesek közösségben élnek, habár vannak, akik remeteségben. Lemondanak az evilági életről, és engedelmességet fogadnak feljebbvalóiknak. Szüntelen imának szentelve magukat, meghaladják az emberi természet gyengeségeit, az ösztönélet sokszor kínzó szenvedélyeit, éberek a kísértésekkel szemben. Meghaladják önmagukat.

Amikor egy világi férfi, vagy nő elhagyja a „laikus világot, hogy belépjen a monasztikus rendbe, megváltoztatja a nevét”³⁶. Beöltözik, és ha ún. nagyfogadalmat tesz, másodszor is megváltoztatja a nevét! Ez már a világi léten túl, a szerzetesi életformához képest is egy *beljebb levő* szint. A legenda szerint az Athosz-hegyen él tizenkét titokzatos, senki által nem látott szerzetes, akik valójában már angyalok! Szüntelenül imádkoznak az emberiségért. Állítólag ők tartják az egész világot. A Földön ők vannak legeslegbelül.³⁷

Sziklába vájt vályogkunyhóban lakott Hészükhaszta József, 20. századi Szent, aki levelében így ír: „Járj igen szemérmesen, és légy nagyon alázatos! Ne csak az alázatoskodás üres beszédeit hallassad, hanem olyan légy, mint a szemét, amire az emberek rátaposnak (...). Puhuljon meg a szíved, legyen olyan, mint a vatta.”³⁸ Mit mond? Azt, hogy felejsük el az egót. Felejsük el, hogy: én. Azt is, hogy: az enyém. „Amikor a szerzetes érzékei az engedelmségben és a csendben megtisztulnak, értelme lecsendesedik, szíve pedig áttetsző lesz, akkor a kegyelmet és a tudás megvilágosítását nyeri el. Csupa fény lesz, csupa értelem, csupa ragyogás! (...) A szív pedig valóban olvadozik, mivel nem bírja elviselni a kegyelem ilyen bőségét. Az értelem elragadtatásban szemléli Istent, egybekeveredés jön létre, az ember átalakul, és eggyé lesz Istennel. Nem tudja már magát megkülönböztetni tőle (...)”³⁹ Kettőnk kettősége felszámolódik... – ugye emlékszünk, hogy mondta Gadamer?

Tehát ha Isten szavát hallani akarjuk magunkban, ki kell zárunk mindent, amit idáig birtokba vettünk. A szívünket uralja megbocsátás, az elménket el kell csöndesítenünk. Emlékszünk arra is, tárgyunkat a mítosz ismertetésével indítottuk, amely: „egy nagy csönd mélyébe enged bepillantást.” A mai világban elcsendesedni?⁴⁰ Ha igazán akarunk *kapcsolódni*, meg kell próbálnunk *beleugrani a magasságba, és felrepülni a mélybe*. Ahogy a sivatagi atyák⁴¹ tették. Ennek, tulajdonképpen a "szent-létformának" ők az "ősképei".

A szerzetesekhez (Szentekhez) a világi lét feladásához, az engedelmséghez, a közösségi munkához, és imádkozáson kívül az embereken való segítség köthető. Nemcsak imádkoznak az emberekért (értünk), hanem fogadják is őket. Meghallgatják gondjaikat, és tanácsaikkal terelgetnek. A döntés soha nem az övék. Az Athosz-hegyre jelenleg is zarándokok ezrei látogatnak, hogy kérjenek, és elcsendesedjenek.

A Szent Hegyről több film is készült, a legújabb a 2016-os, Netflixen is látható *Athos*. Fiktív formában erre láthatunk igen hiteles példát az *Ostrov* című filmben is.⁴²

³⁵ *A moldvai szerzetesek élete*, Ioanichie Balan, Odigitria-Osiris, Budapest, 2002, 9.o.

³⁶ id.mű, 21.o.

³⁷ Ha igaz a legenda, ha nem (melyet József atyától, a 2018-ban elhunyt protopresbitertől hallottam), az Athosz-hegy legelhagyatottabb részén Karoulia területén valóban épült a sziklákba 12 kunyhó, melyek a mai napig a legszigorúbb aszkézis helyei. "A terület elnevezése a remeték által a kosár felakasztására használt csigáról származik, ahová az elhaladó szerzetesek, zarándokok vagy halászok vizet és kenyeret tesznek." <https://mountathosinfos.gr/el/skites/καρουλια/>

³⁸ Hészükhaszta József, *Az Isten megismeréséről*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006, 71. levél, 222.o.

³⁹ id.mű, 177.o.

⁴⁰ egy népszerű 20. századi szentünk, Porfiriosz atya is Athén forgatagában élt és dolgozott. Személyesen jártam a szobáckájában. lásd: *Áthoszi Porfiriosz atya élete*, ford.: Imrényi Dávid, Odigitria-Jel, 2011

⁴¹ a 3. században élt, a világtól visszavonult ókeresztény remeték, Remete Szent Antallal (251-356) az élen

⁴² *Ostrov (A sziget)*, 114 perc, 2006, rendező: Pavel Lungin. Anatolij sztarec: Pyotr Mamonov

<https://www.youtube.com/watch?v=0M-D1n7Kkao>

(három)

IKONOK

„Az álomkép az egyik szférából a másikba való átmenet jelölése...”⁴³

Mit is mondott Armstrong? A mítosz egy másik szinten való létezés, amely szint az itteni világunknak (szintünknek) bizonyos értelemben alapja. Mi az, ami összeköthet vele? Az álom, például.

Ha ránézünk egy ikonra, elképzélhető, hogy olyan érzésünk lesz, mintha álmodnánk. Karen Armstrong idézett könyve szerint a természeti népeknél az általunk "szentnek vagy isteninek" nevezett távoli valóság valójában kézenfekvő realitás, sőt, valóságosabb az anyagi világnál. Számukra az "álomidő" nemcsak az alváshoz tartozik hozzá, hanem látomásokhoz is, így az álomidő tulajdonképpen időtlen és tér nélküli. Állandó kísérője tehát a hétköznapi életnek, melyet a halál, a változás, az események végtelen folyamata és az évszakok változása jellemez. „Az álomidőt az ősök népesítik be, ezek az erőteljes, archetipikus lények, akik a fontos tudományokra: a vadászatra, a háborúzásra, a nemiségre, a szövésre, a kosárfonásra megtanították az embereket.”⁴⁴

Nagyon érdekes, hogy a mottó-idézet írója Pavel Florenszkij szerint is a "láthatatlan" élet mindenki számára elérhető (ahogy mondja: megélt, letagadhatatlan) valósága az álom. Mégpedig a félálom, hiszen az álomképek ekkor keletkeznek, vagyis „az álom és ébrenlét határa”.⁴⁵ Florenszkij szerint ezen a határon mozog az ikon, és az azt szemlélő ember, pontosabban *kettőjük* ideje.

Florenszkij, elősegítve a megértést, a kapcsolódást, bevezet egy új időmértéket, a „fordított időt”⁴⁶. Azt mondja, amikor álmodunk, *fordítva* megy az idő. Tehát ha álunkban eldördül egy lövés, és mi keresztül-kasul árkon-bokron menekülünk, majd hirtelen felriadunk, kiderül, hogy csak a huzat csapta be az ajtót, és mi *azt* az ajtócsapódást hallottuk az álombéli lövésnek, mely hosszú menekülésre készítetett. Előbb történt a következmény! Előbb álmodtuk meg a hozzá kapcsolódó történetet, még mielőtt az ajtó valóságosan becsukódott volna! Florenszkij több példát hoz, de világossá tesz egy (számunkra) nagyon lényeges dolgot: az ikonokat nem nézhetjük / szemlélhetjük / tanulmányozhatjuk *csak* művészettörténész / tudós / kutató / vagy akár laikus ember szemével, mert **ennek a világnak a szabályai, nem egyeznek meg annak a világnak a szabályrendszerével**. Vagyis, ha nézünk egy ikont, mert szeretnénk valamit megérteni belőle, ha nem vagyunk hívők, akkor egész egyszerűen gadameri jóindulattal kell lennünk. Ne a múltat nézzük, hanem a jelent. Mert nem a múltat látjuk, hanem a jelent.

Az ikonoknál előforduló álom-valóságról Paroma Chatterjee *The Living Icon...* című könyvében azt írja, hogy egy "újonnan" készült ikon eredetije, vagyis prototípusa teljes mértékben elfogadott, hogy egy álom legyen.⁴⁷

Magának a görög szónak (εἰκων) több jelentése van: „ábrázolás, kép, gondolati kép, elképzelés, látomás, hasonmás.”⁴⁸ Az ikon tehát egyszerre teofánia (megjelenés) és epifánia (jelenvalóság), a csoda kézzelfogható lehetősége. Az ábrázolt valamilyen rejtelmes módon ott van, vagyis az ikon a titokzatos jelenlét, az isteni kegyelem helye.⁴⁹ Az ikon *mégsem* az istenséget ábrázolja, hanem az ember *részesedését* mutatja meg az isteni létben.⁵⁰ Olyasmit, hogy az ikont szemlélő hol tart az Istenhez vezető úton. Vagyis a kapcsolódás mértékét.

Végül, talán a legfontosabb, amit meg kell jegyeznünk az ikonokkal kapcsolatban, az ikon: **emlékezés**.

„Az ősképe emlékezete”, amelyet a képvédő zsinat szerint az ikon „ébreszt” a szemlélőben, Florenszkij interpretációjában azt jelenti, hogy az ikon „szellemi jelenést hív elő a tudatban”: az ikon így lehet „egyszerre a rajta ábrázolt személyeket láthatóvá tévő ablak,”⁵¹ és olyan ajtó, amelyen át a képen szereplő szentek "beléphetnek" ebbe a mi lenti, érzéki világunkba. Ahol folyton elterelődünk...

⁴³ Pavel Florenszkij, *Az ikonosztáz*, ford.: Kiss Ilona, Typotex, Budapest, 2007, 21.o.

⁴⁴ Armstrong, id. mű, 16.o.

⁴⁵ Florenszkij, id.mű, 8.o.

⁴⁶ uo. 8-17.o.

⁴⁷ Paroma Chatterjee, *The Living Icon in Byzantium and Italy*, Cambridge University Press, 2014, 38.o. (36-42.o.)

⁴⁸ Valerij Lepahin, *Ikon és ikonikusság*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 9.o.

⁴⁹ Schlett Farkas, *Út a Paradicsomba, Keresztény szó*, 17.évf.10.sz./2006, <https://epa.oszk.hu/00900/00939/00074/>

⁵⁰ L. A. Uszpenszkij, *Az ikon teológiája*, ford.: Kriza Ágnes, Kairosz-Paulus Hungarus, Bp., 2003, 112.o.

⁵¹ Florenszkij, id.mű, 57-58.o., idézi Kriza Ágnes, *A középkori orosz képvédő irodalom*, Russica Pannonicana, Bp., 2011

Azt leszögeztük, hogy az ikonokat akármikor is született és születik az ember, ha érti, mindig ugyanúgy érti, nos, ez majdnem teljesen igaz a szentekre is. A különböző vallási felekezeteknél eltérő a szentté avatási szertartás, de mivel mi ikonokkal foglalkozunk, ezért kézenfekvő, hogy az ortodox keresztény vallást nézzük (itt is). Amfilóhiosz Makrisz atya (1889-1970) sírját 2018-ban tárták fel, majd ezt követve nyilvánították szentté. 1970 és 2018 között 48 év telt el. Makrisz atya teste érintetlen volt, és illatozott.⁵²

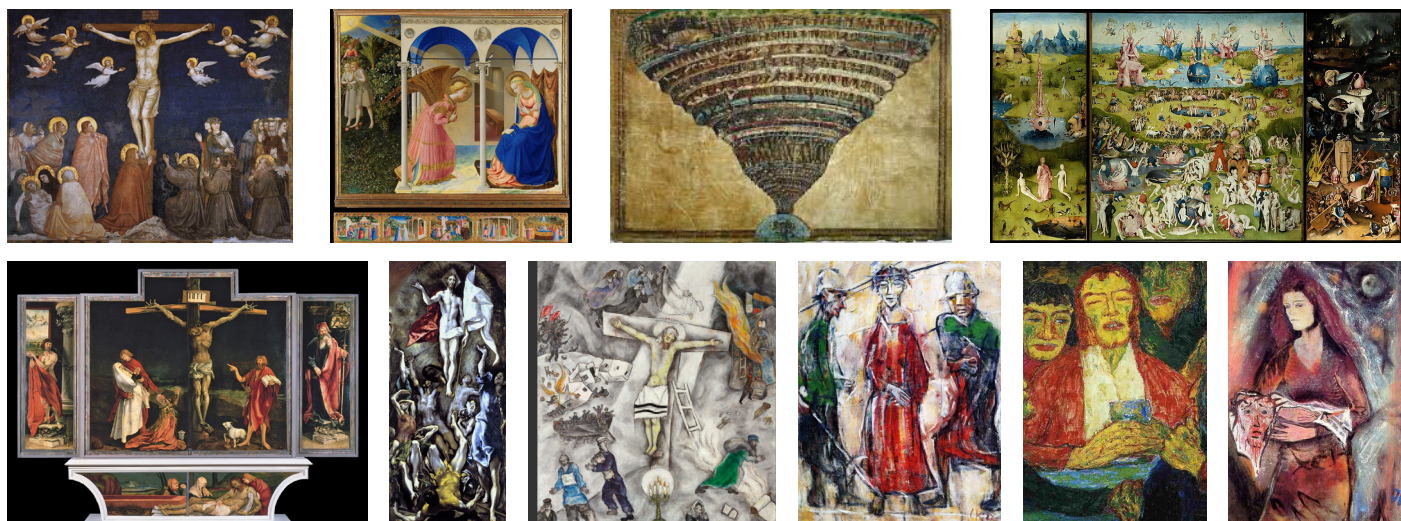
A teológia viták ellenére a Szent ember szentségét kifejező képi jelkép egységesen ugyanaz: a *glória*. Akinek a feje felett egy képzőművészeti ábrázoláson glória van, az Szent.

◆ Képzőművészeti kitekintő ◆

Hogy mikor kezdődött a Szent, a szentség ábrázolása, és ahhoz pontosan milyen elméleti háttér tartozott (tartozik), arról részletesen szólunk. Ugyanakkor ne hagyjuk figyelmen kívül az ókeresztény kor *utáni* képzőművészet hol megrázóan, hol megrendítően, hol gyermekien tiszta művészettörténeti ívét, amely – lass csodát – ugyanolyan mélyre képes vinni a befogadót, mint az általunk tárgyalt ikonok. Az már más kérdés, hogy meddig képes ott tartani... de ebbe nem fogunk belemenni.

Tehát, ha mi a mélyen-maradó-gyökerekről is értekezünk, nem feledkezhetünk meg a lombos, virágos fáról sem. Mire, és főleg kikre gondolunk? Giotto (1267-1337) *Krisztus siratására*, Fra Angelico (1395-1455) *Angyali üdvözléteire*, Botticelli (1445-1510) *Madonnáira* vagy *Pokol* ábrázolásáról, nem beszélve Hieronymus Bosch (1450-1516) *Pokol és Mennyszigetéről*, (Keresztelő Szent Jánosáról, vagy Szent Antaláról), Leonardo da Vinci (1452– 1519) *Szent Annájára*, Grünewald (1470-1528) *Isenheimi oltárára*, Michelangelo (1475-1564) *Teremtésére*, vagy William Blake (1757–1827) *Ádám teremtésére*, Raffaello (1483-1520) *Madonnáira*, vagy az ikonfestőként induló El Greco (1541-1614) *Krisztusaira*, Caravaggio (1571-1610) *Szentjeire* és *Krisztus elárulására*, Christian Rohlf (1849-1938) *Ecce homojára*, Emile Nolde (1867-1956) *Királyok imadására* vagy *Utolsó vacsorájára*, Marc Chagall (1887-1985) *Fehér Keresztrefeszítésére*, vagy Oscar Kokoschka (1886-1980) *Veronika kendőjére*, végül az *Evangélium 21*⁵³ kortárs hazai képzőművészeket (többek között Erhardt Miklós, Fehér Márta, Szelle Lellé, Fátyol Viola, Bukta Imre, Gerber Pál) megszólító nagyszabású gyűjteményére.

Ezek nemcsak mozaikdarabok egy óriási egészben, (habár nem tartok tőle, hogy kinek-kinek ne ugrana be a maga szent-képe, gyönyörűsége a sor), hanem párhuzamba állítható megjelenések (Madonnák, Teremtések, Keresztelő Jánosok, Szentek, Keresztrefeszítések, és Feltámadások) egy időtlen tér újra és újra visszatérő történetei, és (több szempontból) hallhatatlan szereplői (Attól sem tartok, hogy ebben a térben elvesznénk, vagy a szereplőket összekevernénk).

⁵² <https://www.orthodoxianewsagency.gr/vioi-agion/osios-amfiloxios-makris-o-gerontas-tis-patmou-2/>
(ford.: Szebehleczy Borbála)

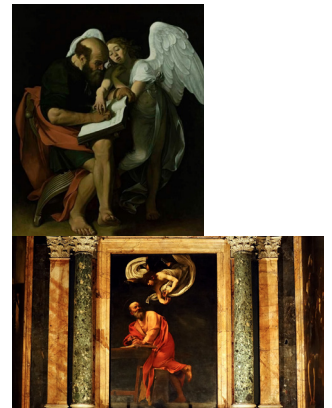
⁵³ *Evangélium 21, Kortárs Képzőművészeti Gyűjtemény, Bp., 2020*

A képzőművészet évszázadain átdübörögve 3+1 munkára külön is felhívjuk a figyelmet, melyek leginkább és legkülönöbben kötődnek tárgyunkhoz:

1. Caravaggio *Szent Mátéját* – mert az elsőt visszautasították.

A 1598-ban festetten ugyanis az Apostol feje “kopasz, meztelen lába csupa por, ügyetlenül fogja a vaskos könyvet és a lúdtollat, homlokát aggodalmasan összeráncolja a szokatlan és megerőltető munkában. Az ifjú angyal úgy áll mellette, mintha abban a pillanatban ért volna le a földre, és gyengéden vezeti az öreg kezét, mint tanító a kisgyermekét.”⁵⁴ A megrendelők megbontráncoltak ezen a munkán. A második (1600 körül festett) *Szent Máté* már megfelelt a kor hagyományának és szellemének, el is helyezték a római S. Luigi dei Francesi templom oltárára. Ez a hagyomány azonban már nagyon messze volt az ikonfestés hagyományától, amellyel semmiképp nem azt akarjuk mondani, hogy az egyik előrébb-, vagy feljebb-való lenne! Köszönjük Caravaggiónak, hogy értjük Szent Mátét, az **embert**. Azt az embert, akiben már ott lakozik a krisztusi...

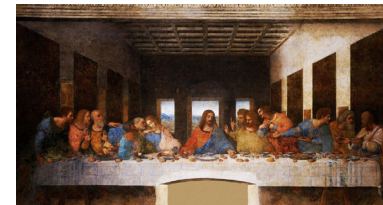

2. Leonardo da Vinci *Utolsó vacsoráját* – mert úgy őrződött meg, hogy későbbi korok kénytelenek voltak “átlénygülni” és “ráfesteni” *ugyanazt*.

Nehéz találni, de még elképzelni is egy ilyen alkotást, ahol a dinamikusság ellenére ennyire “megállna a levegő”. „Amikor letelepedtek és ettek, Jézus így szólt: »Bizony, mondom nektek: közületek az egyik, aki velem eszik, elárul engem.«”⁵⁵

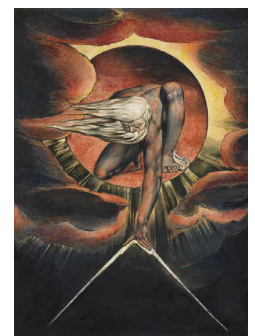
Ennek lehetetlenségére a képen látható szereplők közül mindenki felhördül, tiltakozik, és vizslat. Minden Apostol mozgásban van, az árulással mégis, mintha megállna az idő. Mintha sírna. Tíz apostol mintha felugrana döbbenetében, de visszafogja magát, és ülve marad, mert megretten, és nem érti a súlyos tényt. Csak János, és maga Krisztus hajtja le fejét, és süti le a szemét. Kettőjük fájdalma és ereje mindent felülír, mindent, amire ember képes. Megértünk valamit abból a távoli, ismeretlen, mégis hívogató világból.

A freskó secco technikával készült (tehát nem nedves vakolatra), mely sajnos nem annyira tartós, így - a restaurálásokat követően - meglehetősen kevés ecsetvonás marad(hatot)t az eredetiből. Mégis, vagy mégse... semmi nem vészett el az üzenetből.

3. William Blake *Teremtését* azért választottuk, mert fellelhető egy annak megfeleltethető kódexkép. Nyilván nem ez az egyetlen párhuzam ebben a rendkívüli és lenyűgöző művészettörténeti mintázatban, melyet külön-külön de akár “egybe” is szemlélhetünk... párhuzamostul, mozaikdarabostul, *ikonokkal együtt*, vagy mindezek nélkül.

Blake-nél egy robosztus Isten (“Az öregkorú”, Isten elnevezése Dávid könyvében) körzövel jelöli ki a világ határait. A British Múzeumban őrzött 1821-ben készült színezett rézkarc ugyanúgy egyfajta **építész**ként mutatja be Istent, mint a 13. sz-beli *Bible Moralise* címlapja. Karen Armstrong könyve ide is rímel: Newton (1643-1727) „nyakig merült a logoszba”, és „Hitt benne, hogy eladdig példátlan, biztos értesülésekkel szolgálhat embertársainak a világról, s hogy az általa fölfedezett kozmikus rendszer tökéletesen egybevág a tényekkel, ráadásul mindez Isten létezését bizonyítja, aki nem más, mint afféle Kozmikus Gépész, aki mozgásba lendítette a világegyetem gépezetét.”⁵⁶ Ugyanebből a könyvből hozzuk a “vizsontértelmezést”:

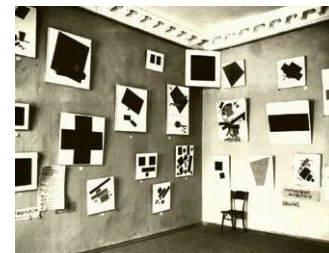

⁵⁴ Ernst Hans Gombrich, *A művészet története*, ford.: G. Beke Margit, Falvay Mihály, Gondolat, Budapest, 1974, 16.o.

⁵⁵ Máté 14, 18 (17-26)

⁵⁶ Armstrong, id.mű 112.o.

„Sokatmondó, hogy a bizánci ortodox keresztények, megvetették ezeket a racionális törekvéseket. Ők tisztában voltak a saját görög hagyományukkal, s nagyon is jól tudták, hogy sem a logosz, sem a mítosz nem bizonyíthatja Isten létezését, ahogyan ezt már Platón elmagyarázta. Ők a teológia egészét nem tartották racionális vállalkozásnak. Észérvekkel vitatkozni a szentségről ugyanolyan értelmetlen, mint levest megpróbálni villával enni.”⁵⁷

+1 Malevics (1879-1935) *Fekete négyzete*

A semmi. A színtiszta fekete, az üresség, vagy a (z emlegetett?) mélység... – fehér alapon, vagy fehér keretben? mely keret akár glória is lehet... Ugyanis a szupremista Malevics munkáját, a “tisztá-sarokba” elhelyezve gondolta kiállítani, vagyis arra a helyre, és úgy, ahol és ahogy az orosz házakban az ortodox hagyományok szerint az ikonokat (a fő ikont) helyezik. Isten helye, vagy maga Isten.

“It was the first icon (that wasn’t actually an icon)

Malevich unveiled the Black Square at the The Last Exhibition of Futurist Painting 0.10 held in St Petersburg (which had been renamed Petrograd) in December 1915. He was keen to showcase suprematism, his new idea, and Black Square was placed high up on the wall across the corner of the room. Though this position might mean nothing to the average non-Russian viewer today, it was the same sacred spot that a Russian Orthodox icon of a saint would sit in a traditional Russian home. This likeness wasn’t lost on people in Petrograd. Malevich wanted to show the Black Square to be of a special or spiritual significance, make it the star of the show and the overriding emblem of his new style. (...) The black square became not only an icon of Malevich’s style, but an icon of twentieth century art.”⁵⁸

”Malevics a Fekete négyzet-et „királyi gyermek”-nek, „az új művészet arcá”-nak nevezte. „Az én Négyzetem arca nem mosható egybe egyetlen más mester vagy kor arcával sem” – írta Alexander Benois-nak; egy Matyusinhoz írt levélben pedig „minden lehetőség embriója”-nak nevezte.”⁵⁹

Nos, a Fekete négyzet mindennek ellentmond, és mindent kiradíroz, ugyanakkor sokmindent magába foglal amiről eddig szóltunk, és amiről szólni fogunk. Mégsem tekintjük a mélységnek. Legalábbis nem a mítosznak, és nem Istenének... Az említett cikkből Beke László szavait idézve: “a szín és a forma nem más, mint szín és forma, a mű nem más, mint mű, a művészet nem más, mint művészet.” A legfélelmetesebb pedig az, hogy Malevics és a legtöbbet idézett szerzőnk Pavel Florenszkij (1882-1937) kortársak voltak. Mindketten ellenállók, a szovjet rendszer üldözöttei, amely ellenállás, azaz Florenszkij esetében az Istenhit... az életébe került...

A lenyűgöző művészettörténeti ívet ezzel zárjuk. Nagyon nehéz leírni, de a keresztény képi ábrázolás (lassan) kialakuló "szabályait" elhagyó, vagy elengedő (!) alkotások: reflexiók. Az ember rácsodálkozása, szeretete, érzései, de legfőképpen gondolatai. Igen, az ember csodája. De: mint ábrázolásokban, több benne az ember. Az ikonokban egész egyszerűen több az Isten. Borzasztó nehéz a vállalkozásunk (mert több az ismeretlen, a megmagyarázhatatlan, a láthatatlan, az elérhetetlen), mi mégis az *isteni* felé indulunk tovább.

⁵⁷ uo. 103.o.

⁵⁸ <https://www.tate.org.uk/art/artists/kazimir-malevich-1561/five-ways-look-malevichs-black-square>

⁵⁹ <https://www.holmi.org/2001/04/forgacs-eva-fekete-negyzet-es-voros-negyzet-malevics-es-liszickij-alkotoi-kapcsolata>

Hogyan készül egy ikon?

Az autentikus ikonfestészet csak természetes alapanyagokat használ, kezdve a hordozó anyagtól, vagyis a fától, befejezve a glória aranyáig.⁶⁰ Régebben a fát is mesterember készítette elő, nem mindegy, hogy van az erezete, nem lehet akárhogyan kiékelni, nagyon nehéz mélyíteni, szög nem érheti. Legjobb a cédrus, a hárs, lehetőleg a fa legerősebb, belső része. A fát lealapozzák (6-8 réteg), és tükörsimára csiszolják. Régebben levkaszttal használtak (enyves gipsz), ennek felfőzése azonban igen veszélyes. Minden festékpör megtalálható a természetben, nem lehet szintetikus még az ecset sem (a mókusszőr nagyon jó). A kötőanyag a tojás (pontosabban a tojás sárgájának a legbelseje), és némi ecet (10%-os balsamecet). Régebben adhattak hozzá záptojást, és sört is. Mindehhez használ az ikonfestő vizet, de minél többet, annál később lehet a munkát lelakkozni, ugyanis lakkozás előtt teljesen ki kell száradnia az ikonnak, a legjobb, ha ez megvan fél év.

Miután minden "nyersanyag" összeállt, ez után jöhet a munka. Ha az ábrázolni kívánt Szentről elkészült a rajz, egy korábbi minta, úgynevezett *prototípus* alapján⁶¹, azt egy szappan-víz-angolvörös festékporból készített "indigóval" felviszi a festő a lealapozott / levásznazott fára. A prototípust (vagy több, korábban készült ikonképet) *mindvégig* nézi a festő. SOHA nem szolgálja másolja, csak nézi, és *követi*, ahogy tudja. Ha "rákopírozta" a rajzot az alapozott fatáblára, akár bele is karcolhatja a vonalakat, de ez elhagyható. Ezután jön az aranyozás. Az „arany nem emberi kéz alkotta festék, (...) nem utánozza a fényt (és a színt), hanem maga bocsájtja ki azt (...).⁶² Az „arany maga a tiszta, keveretlen fény”.⁶³

A festés a felrajzolt vonalak angolvörössel való kihúzásával kezdődik. Majd a nagyobb alapfelületek felfestése következik, az arc is egy egységes alapszínt kap (προπλασμα). Ezután jönnek az egyre világosabb rétegek, egyre szűkebb felületeken. Az ikon tulajdonképpen kivilágosodik, így jelképezi, hogy *belülről, belőle* jön a fény. Árnyékolás nem létezik, a sötétebb vonalak hangsúlyoznak. A legvégén kerül az ikonra a felirat, tehát hogy kit/ mit láthatunk rajta. Ha egy ikonon nincs felirat, akkor az nem ikon.

Ezen felül mindenre, ami egy ikonon előfordulhat, kanonikus szabály van. Kezdve az arc részeivel, tehát külön meg kell tanulni hogyan "épül fel" a szem, orr, száj, fül, és maga az arc. Pontosán meg van határozva a kezek, lábak, és a test ábrázolása. Ugyanez vonatkozik a hajra, szakállra, de még a ruhák redőire is. A szem pupillájára. A vonalra. A háttérre. A tanulási folyamat tulajdonképpen soha nem ér véget.⁶⁴

Az ikon témája szintén nem lehet akármilyen. Lepahin felosztását átvéve ikon és szöveg kölcsönhatásában hat szint mutatható ki, ezek: „preszemantikai, narratív, szemantikai, metaszemantikai, konceptuális és reális.”⁶⁵ Amikor az ikont valamilyen szöveg, többnyire az Evangélium, de Ószövetségbeli részek, valamint apokrif szövegek alapján megfestik, azt tekintjük *preszemantikai szint*nek. (Ide sorolandó az Akathisztosz himnusz, és egyéb istentiszteleti dallamformák/szertartási énekek is, a vita-ikonok esetében pedig a breviárium.) A *narratív szint* azt jelenti, hogy az ikon, hogyan "fordítja le" a szöveg szüzséjét és értelmét vizuálisra. A *szemantikai szint* a szóbeli kép "jelentése" a vizuális kép "jelentésévé" alakul át. Kérdés (és feladat): hogyan viszi át az ikonfestő az arc, alakok, ruha, színek megjelenítésénél a szöveget? A *konceptuális szint* lényege, hogy a szövegtől az ábrázolásig mi módon jutassa el az eszmét / dogmát / koncepciót a festő. A *metaszemantikai szint* a személyes szint, a szubjektív, emocionális befogadását jelenti, ilyen például Csanádi Imre: *A novgorodi Szent György ikonra* című verse, de ide soroljuk Tarkovszkij *Rubljov* c. filmjét is, amivel később foglalkozunk. Végül a *reális szint*, amikor konkrét, olvasható szöveg van az ikonon: név, szó, idézet, anagramma. Ahogy mondtuk, a Szent neve az ikonon maga a hitelesítő pecsét. "Here is the place where they placed the Lord." /Mark 16.6/

⁶⁰ Az arany további jelentésrétegekkel bír, és nemcsak a glóriában használatos. Ugyanakkor a glóriában sem muszáj használni, az lehet metál, okkersárga, de lehet színes, és díszes is.

⁶¹ Az ikonfestő mindig minimum egy, lehetőleg *minél régebbi* prototípust (mintát) használ.

⁶² Lepahin, id.mű., 61.o.

⁶³ Florenszkij, id.mű., 124.o., de a 143.oldalon még szebben ír róla

⁶⁴ Η τεχνική της Αιγιογραφίας, Ιωάννου-Χαριλαου Βράνου, Ιδιωτική Έκδοση. A technikáról magyarul itt lehet olvasni: Ruzsa György, *Az ikon*, 68-92.o., de tőle ez esetben nem idéztem. Florenszkijnél: 79.o.-155.o.

⁶⁵ Lepahin, id.mű., 252-264.o.

(négy)

VITA-IKONOK

A vita-ikonok elterjedése egyértelműen „egy szellemi irányváltásnak a jele volt. A titok, a misztérium feletti elmélkedést (masszív alakok, óriási, tágra nyitott szemek (...) felváltotta a szentek életének elbeszélése, amely kissé meseszerű színezetet ölt, s inkább a szellemi, erkölcsi tanításra összpontosít azzal, hogy hangsúlyozza a személy hősi erényeit.”⁶⁶ Talán a Szentek is hősök lennének...? Vita-ikon témában az általam ismert szakirodalmak (Paroma Chatterjee, Titos Papamastorakis, Robert S. Nelson and Kristen M. Collins) közül senki nem hívja a Szenteket hősnek. Clemena Antonovánál is csak egyszer fordul elő egy ilyen irányú említés.⁶⁷ Steven Bigham *Heroes of the Icon* című tanulmányában sem a Szenteket, hanem az ikonfestőket hívja hősöknek...⁶⁸

Nos, a vita-ikonok „a mindennapi élet nagyon sok eszközét, tárgyát, mozzanatát vonultatják fel, így az ikon oldalain körbefutó jelenetek egyben a festészet nyelvén közölt kis kordokumentumok is, és történelmi jelentőségük legalább akkora, mint az írott forrásmunkáé (krónika, legenda).”⁶⁹ Emellett régóta nyugtalanító, fontos teológiai és filozófiai kérdéseket vettek elő, írja Chatterjee, mint a szavak és képek-, az ábrázolás és tárgy közötti hasonlóság, és természetesen a Szent jelenléte. Az életrajz-ikonokon ábrázolt valóban hősi élet-események tulajdonképpen „lenyűgöző kritikát fogalmaztak meg a látás, a reprezentáció, és a szentség uralkodó ábrázolásairól.”⁷⁰ Azaz, az életrajz-ikon az ikon-ábrázolás imént ismertetett *határait kitágította*.

Tehát a műfaj a 12. sz. végén-13. század elején alakult ki a Bizánci birodalomban, de a 13. század végétől már a latin Nyugaton is alkalmazták. A legkorábbiakat a Sínai-hegyi Szent Katalin monostor őrzi, oda nem ért el az ikonrombolás.⁷¹ Formailag könnyen megkülönböztethető a többi ikon-típustól: a középen lévő Szent körül kis kockákban életének jeleneteit látjuk. Olyan ikon eddig is létezett, amely eseményeket mond el, sőt, egy képen belül az idő múlásának érzékeltetésére ugyanaz az alak kétszer is szerepelhetett, de hosszabb történettel, egy követhető folyamattal csak ennél a típusnál találkozunk. Tartalmukban ezek az ikonok "inkább azt hangsúlyozzák, amit a szent az életében tett, nem pedig a halála után történt csodákat. Ezek az illusztrált életrajzok ugyanis nem csodagyűjtemények, hanem a földi viselkedés mintái, amelyek elvezetnek a szent Mennyei Királyságban elfoglalt helyéhez.”⁷² Ami hely nekünk is nyitva áll.

Nyilvánvaló a hasonlóság a képregényekkel, mind az ábrázolás, mind a befogadás tekintetében. Többek között a néző itt sem marad passzív befogadó. Az is hasonlóság, hogy a kis kockákban ábrázoltakat balról jobbra és felülről lefelé olvassuk. Ugyan előfordulhatnak következtelenségek, vagy valamilyen okból felcserélődött kockák, ez azonban a befogadás szabadságát adja. Megszokott, hogy az olvasó „összegezhet két szegélyképet.”⁷³ Van, hogy egyetlen szegélykép összegez valamit a szent életéből, ami akár később önálló ikonná válhat. Akárhogy is, egy-egy kockán sűrített történet, *ikonikus* történet jelenik meg. Ha valami ikonikussá tud válni, az azt jelenti, hogy az ismétlődések által felszínre kerül a kiforrott, mindenki számára a legérthetőbb forma, amely a leghivatottabb képviselni az azonosulást. Vagy az emlékezést...?⁷⁴ De a kapcsolódást mindenképp.

⁶⁶ *Az ikon*, Olga Popva - Jengalina Szmirnova - Paola Cortesi, ford.: Fery Veronika, Officina Kiadó, Bp., 1996, 57.o.

⁶⁷ Az ikonon való *jelenléte*t kezdi taglálni, amikor említi az Íliász azon epizódját, ahol a hős Akhilleusznak megjelenik a már meghalt Patroklosz, mint kép "characteristics of *eidolon* (image)". (*Space, Time, and Presence in the Icon*, 80.o.) Akhilleusz azonban, amikor meg akarja érinteni, azt tapasztalja, hogy Patroklosz nem létezik. Ezzel megy szembe az ikon.

⁶⁸ *Heroes of the Icon*, Fr. Steven Bigham, Smashwords, 2015. Abban a tekintetben figyelemre méltó, hogy az összes név szerint ismert ikonfestőt felsorolja, de hogy az ikonfestők hősök lennének...?

⁶⁹ *Az ikon*, id.mű, 57.o.

⁷⁰ Chatterjee, id. mű, 1-2.o. (pdf35-36.o.)

⁷¹ Az ikonrombolás több, mint 100 évig zajlott. A képellenzők Isten képként való megjelenítése ellen tiltakoztak, minek következtében a 7. század előtt festek ikonok javarészt elpusztultak. Az ellenévről részletesen fogunk szólni.

⁷² Nancy Patterson Ševčenko, *The Vita Icon and the Painter as Hagiographer*, Dumbarton Oaks, Washington, 151.o.

⁷³ Lepahin, id.mű, 215.o.

⁷⁴ igazán sajnálom, hogy az *ikonikus* témakörben végzett kutatásom ki kellett hagyni a dolgozatból, de erről (Malevics *Fekete négyzetén* túl) ennyi fért bele. Csak annyit jegyeznék meg: nagyon érdekes, hogy míg a prototípus alapján festett Szent noha ugyanaz, viszont az elkészült ikon-képe minden egyes ikonban az ábrázolás tekintetében *különbözik* egymástól, addig az ikonikussá vált képek / fotók soha nem változnak - épp ez a lényegük.

Hogyan készül egy vita-ikon?

Ugyanúgy, ahogy egy ikon, DE: egy életrajz-ikon elkészítése összetettebb, érettebb ikonfestői feladatot kíván. A művész az ismertetett kanonikus szabályok szerint dolgozik, ebben az esetben mégis meglehetősen nagy alkotói szabadsággal. Kijelenthető, hogy ebben a műfajban a festő „sohasem volt egyszerűen a szent életének illusztrátora.”⁷⁵ Mindenekelőtt szabadon válaszotta ki a szegélyképek tematikáját. Alkotói fantáziájára volt bízva például a sorrendiség megállapítása, és a kompozíció kitalálása is. A kész ikonográfiai sablonok innen hiányoznak, emiatt tud a feladat szélesebb spektrumon mozogni. Ugyanakkor nem térhetett el az ábrázolt történet megszokott képi elemeitől, hiszen az a befogadóban zavart keltett volna, sőt, az ikonon megjelenő bármilyen újítást úgy foghatta volna fel, hogy a szent „kiesett a szentek sorából.”⁷⁶ Új formai megoldások csak akkor jelennek meg, ha ezt a legenda megköveteli. A szegélyképek szerkezete, tematikája, a kompozíció szabályszerűsége a rugalmasabb alkotói magatartás ellenére sem enged komolyabb eltéréseket.

A befogadás tekintetében kétségkívül egész más végignézni egy olyan ikont, ahol ismerjük a szent életét, mint amikor semmit sem tudunk róla (ez a gyakoribb). A szuperhősökre ez ugyanúgy vonatkozik. Ha valaki kezébe vesz egy szuperhős képregényt, úgy, hogy semmit sem tud adott szuperhősről, hacsak nem az “eredettörténetet” leíró első rész akad a kezébe, úgy lehet, hogy nem pontosan tudja hova kötni, egy ismeretlen világba kerül. És ez zavarhatja. Óriási különbség viszont, hogy míg egy szent életét bemutató ikon csak egy fatábla 12-24 kockával, addig egy szuperhős képregény meséje általában egy hosszabb, esetenként a mai napig tartó több száz részes képregény-sorozat ezernyi képkockával.

A szentek élete / gondolkozása / léte túl van a racionalitáson. Történeteik többször sci-fibe illőek, vagy valami mágikus varázsfilmbe.

Az ikonokkal kapcsolatban elterjedt az "élő ikon" kifejezés. Ez arra utal, hogy a képen szereplő Szent képes arra ösztönözni az őt szemlélőt / az előtte hódolót / az előtte imádkozót, hogy jobba váljon. Chatterjee megfordítja az értelmezést, és a „szakrális jelenlét fokozatos megnyilvánulásának lehetséges helyszínét”, azaz az élő-ikon megnyilatkozási helyéül „az ikonná válni képes emberi lények kategóriáját jelöli ki, annak minden erejével és hiányosságaival együtt.”⁷⁷ (Ami jó hír számunkra.)

Tulajdonképpen az életrajz-ikonok voltak az akkorra már kettészakadt (1054) Keleti és Nyugati Egyház között a híd. Feltételezhető, hogy az ikontípus legkorábbi példányát (Szent Miklós, 11. sz.) őrző Sínai-félsziget volt ezen ikonok gyártásának, népszerűsítésének és terjesztésének egyik központja. A vita-ikon talán mégsem egy "kitalált forma", hanem az „ugyanazokon a szenteken osztozó, de különböző nyelveken és liturgiákon tisztelő kultúrák közötti átviteli mód”.⁷⁸ A sinai kolostorban a szentek életrajzait továbbra is fordították különböző nyelvekre, de a vita-ikon volt az, amely a szavakon felülemelkedett, „az, ami igazán biztosítani tudta azt a nemzetközi nyelvet, amelyen a mese átadható, - tulajdonképpen a művészet nyelvét.”⁷⁹ A kapcsolódást.

Sínai-hegyi életrajz-ikonok, 12-13. század, balról jobbra: Szent Miklós, Szent Panteleimon, Szent Katalin, Szent György

⁷⁵ Lepahin, id.mű, 219.o.

⁷⁶ Lepahin, id.mű, 221.o.

⁷⁷ Chatterje, id.mű, 8.o. (pdf.42.o)

⁷⁸ Ševčenko, id.mű, 166.o.

⁷⁹ uo.

(öt)

AZ ÁBRÁZOLHATÓSÁG

A művészet nyelve esetünkben a képzőművészet nyelve. Az igaz, hogy tárgyaink nehezen illeszthetők be képzőművészeti kategóriába, mert nem teljesen festészet, és nem teljesen grafika. Valamilyen szinten hordoznak narratív műfaji elemeket, de nem mozgóképek. Talán könnyebb körülírni a Szentek lelkiségét, mint ábrázolni? És akkor **még mindig** nem ejtettünk szót az ikonon ábrázolt lényegről, azaz Istenről, aki testet öltött a Fiúban... Megpróbáljuk most világossá tenni a legnehezebbet, aminek ismertetésére a dolgozat vállalkozott.

Nos, az mindkét tárgyunkra igaz, hogy elsősorban olyan dolgot "festenek le", amit nem látunk. Hogy mégsem *Az ábrázolhatatlanság* címet adtam ennek a résznek, annak mindenek felett az az oka, amit egész idáig próbáltam elmondani: ha valami elmondhatatlan, az még nem azt jelenti, hogy ábrázolhatatlan, és ebből kifolyólag érthetetlen. Ami örület, de most térjünk vissza az elsősorban okra, hiszen az ikonok vizualitásának kialakulása miatt sok képvédő mártírhalált halt. Másodsorban az Atya-Fiú-Szentlélek vita tartozik ide, amit megismerve rögtön érteni fogjuk, hogy nem lehetett más címet adni ennek a fejezetnek. Előbb vegyük az elsőt.

Az ikonrombolás korában tehát emberek százainak vére folyt az ikonokon való ábrázolhatóságért. Milyen furcsa. Míg egyesek nem hisznek benne, és elutasítják, mások az életüket adják oda érte. Az életüket, ami önfeláldozás független volt attól, hogy tanultak-e vagy sem, pozícióban voltak-e vagy sem, fiatalok voltak-e vagy sem. Abból a szempontból, hogy állhatatosan és bátran kiálltak Istenükért, a hitükért, tehát tudva, hogy mindezért halállal fizetnek, és mégsem változtattak hozzáállásukon, rendkívüli tettet, vagyis hőstettet hajtottak végre, tehát nemcsak Szentek lettek, hanem hősök is voltak.

Két álláspont ütközött a 8.-9. században. A képellenzők/ikonrombolók azt állították, hogy Isten nem ábrázolható, mert az bálványimádás. Ezzel szemben a képigenlők szerint ábrázolható, hiszen Krisztus emberként élt a földön. Az Isten megtestesült, és láthatóvá lett. Istenként (változatlanul) nem, de emberként ábrázolható.⁸⁰ De mégis: hogyan ábrázolható az *a rész*, ami nem látható? És ez melyik rész, pontosan? Isten, vagyis az Atya tehát nem ábrázolható. A Fia, tehát a Fiú viszont igen? És a Szentlélek? Ők külön-külön...? Vagy ők egyben?

A kérdés a 8. század óta aktuális. Képteológiáról már a 6. század végétől beszélhetünk.⁸¹ A legkorábbi ábrázolások a 3. század elejéhez köthetők, a keresztény képiség nagyon lassan alakul ki. Az üldözött „korai kereszténységnek társadalmi helyzetéből kifolyólag egyrészt lehetősége sem igen volt saját szakrális képi világ megteremtésére, másrészt többé-kevésbé fenntartásokkal viseltetett nemcsak a szakrális közegben alkalmazott, hanem gyakorta a képzőművészet egésze iránt.”⁸² Bugár könyvéből megtudhatjuk, hogy az ókori antik filozófiában Xenophanész anti-ikonizmusa, Hérakleitosz cinizmusa, Platón utánzás-elmélete nem segítette a képiség kialakulását, és létezett ugyan szakrális képisége a korabeli judaizmusnak (dura europusi, és palesztin zsinagógák), de ők is elleneztek a képben való ábrázolást. Ez mind hatott a csírázó keresztény képiségre, mely szimbolikus képiséggel veszi kezdetét, de még 5 évszázad után sem sikerül gyökeret eresztenie. Így jutott el a 8. századtól egy évszázadon át képromboló vitáig (és az említett véres tettekig).

Keleten tehát a 843-as Konstantinápolyi zsinat vetett véget a küzdelemnek, nyugaton viszont nem egyértelmű a befejezés, sőt, a 16. században a reformációval és a felvilágosodással újraéled...

Ahogy Bugár írja, a képtisztelet jellemző vonásainak kialakulása mind forma, mind tartalom szempontjából tehát Nagy Konstantin (306-337) és II. Theodósziosz császárok (408-450) uralma alatt alakulnak ki, később csak a mennyiségük nő – a mindenkori mai nappal. Hangsúlyossá Jusztiniánusz bizánci császár (527-565) korától válnak, ennek mértéke azonban koronként / korszakonként változó.⁸³

⁸⁰ Uspenszkij, id.mű, 13-19.o.

⁸¹ *Szakrális képzőművészet a keresztény ókorban I.-II.*, Paulus Hungarus - Kairosz Kiadó, Budapest, 2004, szerk., tanulmány: Bugár M. István

⁸² uo. 17.o.

⁸³ annyit megjegyeznénk, hogy a 17.-18. században megindult egy hanyatlás, sőt, a 19. század végén “az ikonfestészet nem jelentett többet, mint népművészet.” (Uspenszkij, id. mű 331.o.), a 20. században aztán (szerencsére) újra felfedezték. Ma - ahogy látom Instagramon vagy máshol az interneten - virágzik.

Ugyanakkor – nagyon fontos kitétel jön – „az ikon a szent személyazonosságát hitelesítette, nem pedig a szent képi ábrázolását.”⁸⁴ Tehát az ábrázolás (és ábrázolhatatlanság) tárgyalt kanonikus szabályai hermeneutikai kérdéssé alakultak, és túlmutattak az identitás kérdésén. Ahelyett, hogy a szentet Szent Györgynek vagy bárki másnak „hitelesítették volna, az ikon és a szent közötti hasonlóság arra készítette a nézőt, hogy különbséget tegyen kép és személy között.”⁸⁵

A kép és a szent közötti különbségtétel sokkal nehezebben megragadható, mint a kép és a szent közötti azonosság. Chatterjee Niképhorosz pátriárkát idézi a jelenlét és a reprezentáció közötti különbségre: „A hiányzó jelenvalóvá tévő alakja hasonlóságának és emlékének felmutatásával, [az ikon] fenntartja [az archetípusával] az idő múlásával húzódó kapcsolatot.”⁸⁶ A "jelenlétet, jelenvalót" (παρόντα) szembeállítja az "eltűnt, eltávozott, elpusztult"-tal (ἀποιχόμενον). A παρουσία (jelenlét) „szó szerint a távolit vagy a halottat hozza a jelenlétbe és a jelenbe.”⁸⁷ Az ábrázolás (εικόν) és tárgya Niképhorosz megfogalmazásában egyértelműen elkülönül egymástól. Az emlékezet és a hasonlóság hozza őket közel egymáshoz, soha nem az azonosság. Ezt is jegyezzük meg.

(hat)

A Szentháromság – 3in1_01

Nos, az ikonokon *valójában csak másodsorban* látható a Szent. Az ember, aki szentté vált. Az ikon valójában minden esetben Krisztus arca, egész pontosan *a Vele való találkozás*. Ugyanis amennyiben Krisztus arcáról beszélünk, úgy a Szentháromságról (is) beszélünk, melyhez tartozó elmélet hosszú évszázadok alatt született, pontosabban kristályosodott ki, többek között HÉT ökumenikus zsinat kellett hozzá. Megpróbáljuk összefoglalni⁸⁸ milyen eredménnyel jártak, sejthetjük, hogy nem egyszerű gondolatjátékokról lesz szó.

Az I. nikaiai zsinat (325) a kereszténységet a Bizánci birodalomban államvallássá tette, valamint elutasította Arius tanításait (az arianizmus Istenhez hasonlóvá lett embernek nevezi Krisztust), és kinyilvánította hogy a Fiú nem hasonló, hanem *egylényegű* (ὁμοουσιος) az Atyával. A II. konstantinápolyi zsinat (381) megerősítette *a Szentlélek isteni természetét*. A III. ephesosi zsinaton (431) elfogadták Szűz Mária Theotokos, vagyis *Istenszülő* megnevezését. A IV. chalkédóni zsinaton (450-51) elismerték *Krisztus kettős (isteni-emberi) természetét*, ugyanakkor a dogmát a keleti patriarkátusokban néhány püspök, a monofiziták nem tudták elfogadni (ők azt mondták, hogy egy személy van Jézusban, de egy természet is, az isteni), mely szakadáshoz vezetett. Az V. konstantinápolyi zsinat (553) kísérletet tett a leszakadt monofizita egyházak kibékítésére. (Vagyis fogadják el, hogy Krisztus valóságos isten, és valóságos ember, azaz *egy személy, de két természet*.) A VI. konstantinápolyi zsinaton (680-81) hivatalosan is elutasították a monofiziták egy enyhébb verzióját is, a monotheizmus dogmáját (ők úgy gondolták, hogy Krisztusban valóban létezik mindkét természet egyformán, de csak isteni akarat van, emberi nincs). A mi mondanivalónk lényegéhez éppen annak az állítása áll a legközelebb, hogy **Jézus ember, mégpedig szabad ember is volt...** Mindezek után következett a szomorú, képromboló időszak melynek először a VII. nikaiai zsinat (787) próbált véget vetni. Visszaállította az *ikontiszteletet*, és ikonhasználatot az ortodox vallásgyakorlatban. De még nem volt teljes a siker. Az ortodoxia-, azaz az *ikonok ünnepének* 843-as évet mondjuk, amikor végleg megdöntötték a képellenzők politikáját. Ez a VIII. egyetemes zsinaton történt, melyet Theodóra bizánci császárné hívott össze, ahol megerősítették a képtiszteletről szóló tant. (Ezt a zsinatot a keleti keresztény egyházak utolsónak ismernek el.)

Mindezek száraz felsorolását csak azért tartottam szükségesnek, hogy arról is képet kapjunk, mennyire nem egyszerű dologról van szó, amikor ikonokról kívánunk beszélni. És akkor hol vannak még Aranyszájú Szent János, Szent Jusztinus, Alexandriai Kürillosz, Nüszai Szent Gergely, Nagy Szent Vazul, Hitvalló Maximosz, Damaszkuszi Szent János gondolatai, hogy csak a legjelentősebb (keleti) egyházatyákat említsük.

Bevezetéképpen Schönborn *Krisztus ikonja* című könyvét ajánlom, mely részletesen, és mélyrehatóan ezen atyák nézeteit tárgyalja, vagy azokon keresztül magyaráz. A könyv tökéletesen leterzi az ikon(festészet) teológia alapjait, ami a mi szempontunkból kihagyhatatlan.

⁸⁴ Chatterjee 8.o. (pdf42.o.)

⁸⁵ uo.

⁸⁶ uo.

⁸⁷ uo. 9.o. (pdf.49.o.)

⁸⁸ Mary Cunningham, *Hit a bizánci világban* könyve (ford.: Deák Krisztina, Scholar, 2003), és jegyzetek alapján

Végül amit még fontos kicsit pontosabban ismernünk, az (visszaulva az előzőkre) a *hüposztaszisz-vita*. Nüsszai Szent Gergely szavait kölcsönvéve két fogalmat kell elkülönítenünk egymástól, ezek az *uszia* és a *hüposztaszisz*. Míg az első közelítés az **értelemre** épül, a második a **hitet** veszi alapul. „A lényeg (uszia) ugyanis inkább általános, különbözik a *személytől* (hüposztaszisz), ami inkább egyedi. Hogy mi az pontosan, azt viszont "körül kell írni". A *perigraphéin* szó (...) azt jelenti, hogy "megrajzolni a kontúrokat", "felvázolni". A *graphein*, *graphé* szavak jelentéstartománya - karcolni, metszeni, vésni - őrzi még annak a kézi tevékenységnek az emlékét, amely közös gyökere az írásnak és a festészetnek."⁸⁹ Ez a körülírás a képrombolási vitákban igen fontos lesz, amikor lényegi kérdése válik, hogy Krisztus körülírható-e vagy éppen körülírhatatlan. „A válaszhoz vezető útjelzőket Nüsszai Gergely már felállította: amit a művész a *graphé* segítségével megragad, az nem más, mint a sajátosságok, az összetéveszthetetlen egyedi jelleg, a különös ismertetőjegyek, melyek az ábrázolt személyben éppen *ennek* a meghatározott embernek a vonásait rajzolják körül (*perigraphé*). A kép a személyt ragadja meg, és nem az általános lényeket - állítják majd az ikonkultuszt védelmező teológusok."⁹⁰ Mi jellemez külsőleg bennünket, embereket leginkább? Azt hiszem, az arcunk. Ez a Szenteknél sincs másképp.

(hét)

TÖRTÉNETMESÉLÉS EGY ÉLETRAJZ-IKONOKBAN - Egyiptomi Szent Mária vita-ikonja

Jóval könnyebb vizekre evezünk. Két konkrét példát hozunk tárgyalt műfajaink közötti hasonlóságra, ami a **történetmesélés**. Ezen belül igyekeztünk minél messzebbre, minél távolabb nyúlni.⁹¹ Mint mondtuk, az ós-szerzeteseknek az egyiptomi szerzeteseket tekintjük⁹², az ő hagyományukat követte ez a Szent, akivel most részletesebben megismerkedünk.

Egyiptomi Szent Mária életrajz-ikonja⁹³ 16 kockában meséli el annak történetét. Hat kocka az első 29 évet, két kocka a sorsfordulást, hat kocka az első napot, amikor Zoszimasz atya találkozik a Szenttel, és elmeséli neki 45 év sivatagban eltöltött szerzetességét, végül az utolsó három kocka a Szent életét lezáró 2 év ábrázolása. Az események a történet minimális ismeretével jól követhetők, de nagy vonalakban anélkül is értelmezhetők.

Mária örömlány volt. Önként, egyedül, saját szabad akaratából vállalta "száműzetését". Ő és Zoszimasz atya találkozása sorsdöntő.

Egy kockán belül többször sűrített ábrázolást használ a festő, ezek jól elkülöníthetők. A környezet, a háttér változásai megjelenítik az idő haladását, de az nem megállapítható, hogy az egyes események között *pontosan mennyi idő* telik el. A testtartásból, arckifejezésből egyértelműen látszik érzelmi állapota. Értjük, hogy Zoszimasz atya *visszamegy* Máriához, mégpedig kétszer. Ők maguk, de életük eseményei is dialógusban vannak egymással. És ne feledjük, velünk is dialógusban vannak, akárhol is tartunk, hiszen ikonok...

Nézzük meg egy kicsit részletesebben. A szent életét öt szakaszra oszthatjuk. (1) Tehát Egyiptomi Szent Mária örömlány volt, saját elmondása szerint abból a fajtából, aki nemcsak a fizetségért tette amit tett, hanem azért is, mert élvezte. (2) Életének fordulópontja, amikor Jeruzsálemben hajózik (testével fizetve a hajósoknak az útert), hogy részt vegyen az Istenszülő ünnepén. Ám a templomba nem tud bemenni. Mintha egy láthatatlan fal útját állná. Mindenáron be akar menni, mikor *hirtelen* megérti, miért nem "engedi be" a templom. Imádkozni kezd. Bűnei bocsánatára, a megtisztulásért mindenre hajlandó. Bejut a templomba. A szertartás után mindent elhagy, elengedi az "óembert". Egy kis bárkával kel útra, és egy darab kenyérral. (3) Megérkezik a sivatagba. Kiszáll a hajóból, és eldobja vörös köntösét. Végleg hátat fordít múltjának. Negyvenöt évet tölt a legmélyebb bűnbánatban. Egyedül, nőként, kiteve magát az időjárás viszontagságainak, a vadállatok okozta veszélynek,

⁸⁹ Christoph Schönborn, *Krisztus ikonja*, ford.: Szegedi Iván, Holnap Kiadó, 1997, 25.o.

⁹⁰ uo. 26.o.

⁹¹ Hogy hogyan jutottunk el két tárgyalt médiumunk ezen első, és legfontosabb közös pontjához, annak ismertetése szétfeszítette volna a kereteinket, úgyhogy elhagytuk.

⁹² bővebben: Lucien Regnault, *Így éltek a 4. századi egyiptomi szerzetesek*, Bizantológiai Intézet Alapítvány, 2004, valamint Johanness Cassianus, *Az egyiptomi szerzetesek tanítása I-III.*, Pannonhalma-Tihany, 1998

⁹³ <https://iconreader.wordpress.com/2011/04/09/the-vita-icon-of-st-mary-of-egypt/>

éhségnek, szomjúságnak. (4) Zoszimasz atyát egy belső késztetés "hajtja" ebbe az irányba. Az atya keres, habár nem tudja pontosan mit... Ezt az asszonyt találja. Kinézetre egy pucér "vadambert". Félelmetes belegondolni, ha Zoszimasz félelmét legyőzve nem szaladt volna a (magát szégyenlő) nő után, és nem bírta volna szóra, úgy most nem ismernénk ezt a kivételes történetet. Ezt a hősi életutat. (5) Zoszimasz még kétszer látogatja meg Máriát, annak kérésére. Amikor először tér vissza hozzá, megáldoztatja. Az áldozás⁹⁴ az ortodox vallásgyakorlat legfontosabb eseménye, ez teszi élővé. Amikor a Szent atya – ahogy Mária kérte egy év múlva – másodszerre megy vissza a Szenthez, az asszony már nem él. Zoszimasz atya egy oroszlán segítségével temeti el.

Ezek voltak az élettörténet ábrázolásban megjelenített állomásai, maga a szöveg, vagyis Zoszimasz atya írása rendkívül olvasmányos, és erőteljes.⁹⁵ Ebből (ennek) az ikonfestőnek (is) jópár dolgot sikerült a képek nyelvén érzékeltetnie. Például minden esetben mind az eseményt, mind Mária lelkiállapotát figyelembe véve, tökéletesen kifejező testtartást festett. Remekül ábrázolja Mária bizonytalanságát, és törekénységét, a kezdő képkockákon átsüt a tudatlanság, és fogalmatlanság. Amikor kiszáll a csónakból, érezzük, hogy igen nehéz döntésen van túl, és még maga sem sejtí, milyen lehetetlen dologba vág bele. Az ikonon ábrázolt életút eseményeit átérezve szemmel látható, hogy az emberi félelem átalakul *isten félelemmé*. (Erre még Rubljov kapcsán vissza fogunk térni.) A legfontosabb esemény kétségkívül **a két ember találkozása**. Ezt részletesen taglalja az ikon. Az egymás előtt való leborulás a szövegnek is erős része, világos, hogy ezt nem lehet elintézni egy kockában. Ebben a leborulásban gyakorlatilag benne foglalatik az egész ikon, vagyis két élettörténet lényege. Mi ez? **Az alázat**. A hangtalan párbeszéd. A néma kapcsolat. Az ugyanúgy értés, és a csend mélye. Önmagunk "elvesztése".

Egyiptomi Szent Mária vita-ikonján évtizedeket foglal magába egyik-másik képkocka. Annak az időnek az ábrázolására, amikor a két ember *az ugyanúgy értés felismerését*, nyilván az egymás iránt érzett őszinte tiszteletét kifejezve meghajol egymás előtt, a festő két külön kockát használ. „Kettőnk kettősége felszámolódik...” Az egész vita-ikonon azt látjuk, amit Mária elmesélt. *Kivétel* az utolsó kocka, aminek csak Zoszimasz volt a tanúja. És egy oroszlán. Ma pedig mi vagyunk a tanúk...

Egyiptomi Szent Mária vita-ikonja a 17.századból

⁹⁴ bővebben: Alexander Schmemmann, *The Eucharist Sacrament of the Kingdom*, St Vladimir's Seminary Press, 1987

⁹⁵ http://ikonocska.blogspot.com/2011/04/egyiptomi-szent-maria_09.html

(a Szuperhős)

Egyiptomi Szent Mária meghalt? Természetesen, de inkább *eltávozott*. Hova? Nem tudjuk, de hihetünk abban, amit nem látunk. A Szuperhősökben az a legjobb, hogy kétséget nem hagynak afelől, hogy halhatatlanok.

„Batman, Superman, Pókember, Wonder Women; a valaha született legismertebb kitalált karakterek közé tartoznak. Képregényhősként hozták létre őket, de szélesebb körben váltak ismerté a televízió- és filmek révén, Batman és Superman számára pedig az amerikai és európai populáris kultúrában való erőteljes jelenlétük biztosítja, hogy olyan milliók ismerik fel őket, akik még soha nem olvastak Batman-képregényt, vagy láttak Superman-filmet.”⁹⁶ Ikonikusak. A szuperhősök egy ember (Stan Lee), két ember (Joe Shuster & Jerry Siegel /Superman/, és Bob Kane & Bill Finger /Batman/), vagy kreatív alkotócsapatok (DC Comics: George Perez, Jim Lee, Brian Bolland, Alex Ross, Dan Jurgens, Phil Jimenez) szülőttei. Fontos tudnunk, hogy a szuperhős képregények a nagy gazdasági világválság végén, a II. világháború kitörése előtti időszakban tűntek fel, amikor amerikaiak milliói éltek át a szegénységet, munkanélküliséget, hitük elvesztését, a totális reménytelenséget.

Borzasztó érdekes kötődésük a mítoszokhoz. „Superman vagy Pókember az archaikus kultúrák hőszainak urbanizált leszármazottai, akik abból nyerik népszerűségüket, hogy az elidegenedett 20. századi individuumot a mítosz világmagyarázó erejével vezetik vissza a közös emberi tapasztalatokhoz, illetve segítik át az őskép erejével a hétköznapiakon.”⁹⁷ Lehet, hogy álm-képek (ahogy az álomról az ikonok befogadásánál is írtunk!), de inkább vágyálmok, mára erőteljesen marketing fogás, és üzlet. Álmodozás arról, hogy az ember meddig juthatna el, ha törekeny, és folyton változó képességei helyett superképességei lennének. Ha nemcsak járt tudna, hanem repülni. Ha láthatatlanná válna. Ha olyan erős lenne, hogy *valóban* hegyeket mozdíthatna el.⁹⁸ Ha röntgenszemével átlátna mindenben. Tudjuk, az ember ettől teljes mértékben különbözik. Az ikonok pont az ember esendőségét mutatják – ami nem valami vonzó... Ezzel szemben ma (olykor) a szuperhős „műfaj tölti be az emberiség és az örökkévalóság között azt a közvetítő szerepet, amelyet egykor az imádság.”⁹⁹

Műfaj? Ahogy Tóth Zoltán írja idézett cikkében, mint műfaj meglehetősen hiányos, ugyanis a szuperhős, mint szereplő / karakter / főhős állandónak mondható formanyelvi elemen kívül nemigen találni más, (nyilván a képregény műfaji sajátosságain kívül előforduló) elemet. Ami állandó, az a "prototípus", vagyis ez esetben az archetípus folyamatos újragondolása / újraszínezése révén a piachoz való *hihetetlen pontos adaptációs képesség*, ahogy írja Tóth. Homlokegyenest ellentéte az ikonok prototípushoz való viszonyulásának: azaz a lehető leghűségesebb *újrateremtésnek*. A szuperhősöknek muszáj *újratermelni* önmagukat valami teljesen másba. Különben veszteséget gyártanak. **Újra-teremtés, és újra-termelés között ég-és-földnyi különbség van.**

Nos, azért megjegyeznénk néhány "állandónak" tekinthető sajátosságot, melyek több esetben fordulnak elő, mint 3, úgymint: a titkos személyazonosságot védelmező álarc, az önfeláldozó magatartás, a különleges képességek (amelyek közé sorolhatjuk például Superman esetében az erős felelősségtudatot is), jellegzetes fegyver (pajzs, lasszó) vagy motívum (jel a ruhán), alaptörténet.

Szintén Tóth a 4. Szegedi Képregényfesztiválon tartott előadásából idézve: a kortárs szuperhős-karakterek jellemzőit tekintve megnő a *traumatikus szuperhősök* népszerűsége. Míg korábban például Superman inkább "isteni" mivoltához képest nehéz volt emberi nézőpontot társítani, a későbbi szuperhősök emberibbé, és többek között önreflektívebbé váltak, mely megkönnyítette számunkra az azonosulást.¹⁰⁰

Mint befogadók számára a Szuperhős tehát alapjaiban lehet *emlékezés*, de jelenvalóságában inkább felejtés. A hétköznapiak elfelejtése. A hétköznapiak áthelyezése annyira távoliba (annyira ősbibe), ami *túl messze* van ahhoz,

⁹⁶ *Super Heroes, A modern mythology*, Richard Reynolds, University Press of Mississippi, 1992, 7.o.

⁹⁷ *Istenek alkonya, A szuperhős képregény változó paradigmái*, Tóth Zoltán János, Korunk, 2011/2, 31.o.

⁹⁸ "Ezt felelte: „Mert gyenge a hitetek. Bizony mondom nektek, ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag, s azt mondjátok ennek a hegynek itt: Menj innét oda! – odamegy, s nem lesz nektek semmi sem lehetetlen.” /Máté 17:20/

⁹⁹ Tóth, uo. 32.o.

¹⁰⁰ A 2008-as *Hancock* például több szempontból is anti-szuperhős film. A főhős ugyan jóra próbálja használni szupererejét, (megment másokat), de úgy, hogy közben tetemes károkat okoz. Nem képes beilleszkedni a társadalomban, alkoholistá. Megbánva tetteit, önként vonul börtönbe (bűnei levezeklésére), és rehabilitációra.

hogy valódi / *élhető* hidat jelentsen. Ahogy Gadamer mondta a Derridával való diskurzusban: „a nyelviség: híd vagy korlát”.¹⁰¹ Tehát a szuperhősök jelenléte inkább az ember saját magában vetett hitének korlátját jelenti. (Ha nem elfelejtését...) Tehát szuperképességgel minden rossz legyőzhető, minden veszedelem áthidalható, és jön valaki (a szuperhős), aki segít, és megoldja. Arról nem szól egy szuperhős képregény sem, hogy a kísértéseket az ember saját maga tudja legyőzni (bűnbánat), a hétköznapokat megoldani (ébredtőóra). Ahogy arról sem szól, hogy bízunk olyasmiben, amit nem látunk (Isten *akármelyik vallásban*). A szuperhősök jól láthatóak. Talán túlságosan is – ami alatt az ábrázolás harsányságát értem.

Minden embernek vannak képességei. De sok esetben el sem indulunk saját képességeink, saját határaink felé. Ugyanis a határhoz közeledve derülhetnek ki a legfájdalmasabb dolgok, mint például rólam, hogy valójában nem bátor, amilyennek hittem, és *mutattam* magam, hanem gyáva vagyok.

A szuperhős kitágítja lehetőségeinket, de beszűkíti *énünket*. Bezárható ládikája lelki sebeinknek, mert olyan, mint egy abszolút ember. Hibátlan. Emberisten.

Nos, bármiben hiszünk is, annyi bizonyosan leszögezhető, hogy a keresztény Emberistenbe, vagyis a Megváltóban milliók hisznek¹⁰², a szuperhős megváltó erejében viszont épelméjű ember egyértelműen nem hisz. Míg az ikonokon az *átistenült* embert látjuk, egy hosszú, fáradságos utat bejárt emberét, akinek egyetlen szuperképessége van: hogy *mindenek ellenére* hisz; a szuperhősös képregénykockákon szimpatikus vagy kevésbé szimpatikus hősöket látunk, melyek színészek által sokszor "megtestesülnek", de elsősorban azért vannak, hogy szórakoztassanak. Keressük meg magunkban a helyét? Állítom, hogy lehet "helyén kezelni" ezt a műfajt. Állítom, hogy közelebb vihet minket saját HŐS mivotunkhoz. Merem állítani, hogy (egy másik szinten ugyan, de) **itt sem kihagyható az ömagunkkal való találkozás**. Melynek lehetséges elérése a valóságban (az év 365 napján) egyáltalán nem komfortos...

A mítoszok hősei által sugallt világról el tudjuk képzelni, hogy valaha létezett, legalábbis az ehhez való viszonyulásnak (a hagyományok tiszteletének) bőséges a szakirodalma. Az ikonok világa által sugallt *másik világnak* is megvan az az előnye, hogy *lehet*, hogy létezik, bizonyítékként elfogadhatjuk a tanúságtételeket, vagy magukat az ikonokat, de a megértéshez (ugyanúgy-értéshez) ez nem feltétlenül szükséges. **A szuperhős képregényekben mindig más látszódik, de ugyanúgy valótlanság**. Mert a szuperhős-képregények által bemutatott világ egészen biztosan nem létezik. És ezt mindenki tudja.

(nyolc)

(a képregény)

A több műfajt (irodalom, képzőművészet, film) ötvöző médium jellemzően 20. századi. Előzményeinek tekinthető többek között *Traianus császár oszlopa* (112-133.sz.), a *bayeaux-i falikárpit* (1070-1082 körül), de még „a Szentírás történeteinek az írástudatlanokkal való megismertetését” célzó "képes elbeszélések" is.¹⁰³ Alapvetően hosszabb-rövidebb történet elmesélésére szolgál. A kezdetekkor többnyire könnyed hanggal, habár fantáziadús tartalommal, helyenként tanító, de legtöbbször szórakoztató jelleggel készült. Mára számtalan ágazatra tagozódott, melyekről egyszerre, és általánosságban nem lehet beszélni. A gyerekeknek szánt képsorokon kívül, a történelmi-, bibliai eseményekkel foglalkozó-, sci-fi-, horror-, vagy irodalmi munkát feldolgozó nagyszabású alkotásokon át a sokszor filozofikus-, művész-, nem utolsósorban az önéletrajzi-képregényekig tulajdonképpen bármi megtalálható a palettán – beleértve a kifejezetten népszerű szuperhős-képregényeket is.

Reynolds¹⁰⁴ a szuperhős-műfaj fogyasztóit a felnőtt képregény-olvasók egy kisebb, de nagyon összetartó hányadának nevezi, beleértve a rendszeres találkozóikat, és a (van, hogy dollármilliókat¹⁰⁵ érő) "eredeti" példányok gyűjtésnek rendkívül szervezett piacát.¹⁰⁶

¹⁰¹ Antal Éva, uo. 249.o.

¹⁰² <https://www.pewresearch.org/religion/2011/12/19/global-christianity-exec/>

¹⁰³ Maksa Gyula, *Ismeretterjesztés és képregény*, Médiakutató, 2007

¹⁰⁴ Reynolds id.mű

¹⁰⁵ Nicolas Cage kalandos sorsú *Superman No1.* példánya több, mint 2.1 millió dollárért kelt el 2011-ben. <https://web.archive.org/web/20150724160234/http://www.hollywoodreporter.com/heat-vision/nicolas-cage-superman-comic-record-2-million-sale-267770>

¹⁰⁶ Ilyen próbálkozások Magyarországon is elindultak: <https://kepregenydb.hu/>

Az amerikai képregény arany- (1930-1940), ezüst- (1956-1970), és bronz korát, illetve az ennek végét jelentő 1985 utáni dolgokat most nem tudjuk ismertetni, de annyit feltétlen szeretnénk megjegyezni, hogy az első emberfeletti képességekkel rendelkező (nem szuper, hanem ember-) hős, az 1919-ben piacra kerülő *Popeye* volt. (Akit később szintén megfilmesítettek.)

Mindenképpen szeretném felhívni a figyelmet Scott McCloud *A képregény mestersége*¹⁰⁷ című könyvére, mely a legpontosabb és legszemléletesebb példáját adja a képregénykészítésnek. Nagyon röviden tudjuk idézni sajnos, de ha csak három könyvet kellene kiválasztani a szakirodalom-listából, ez lenne az egyik.

Hogyan készül egy képregény?

Először is kell egy ötlet. Ha ez megvan, és minden lehetséges eszköz - ceruza, kihúzó tollak, színes filcek, vagy digitális program - a rendelkezésünkre áll, elkezdődhet a munka. A figurák megtervezése (előlről, oldalról, hátulról), jellemük-, és egymáshoz való viszonyuk tisztázása után egy vázlatos történetépítés következik, nagyvonalakban, majd jelenetről jelenetre.

McCloud szó és kép kombinációjának hét kategóriáját azonosította: *Szóhangsúlyos* (a szöveg mindent elmond, a kép illusztrál), *Képhasúlyos* (a kép mindent elmond, a szöveg kiemeli), *Dupla hangsúlyos* (szöveg és kép ugyanazt közli), *Hozzátevő / Keresztvező* (szöveg és kép együtt működik, de külön-külön is közöl információt), *Összefüggő* (szöveg és kép együtt közöl olyasmit, amit külön nem tudnának), *Párhuzamos* (szöveg és kép látszólag külön halad), *Montázs* (szöveg és kép kombinációja). Valószínűleg érezzük, hogy mint műfaj, mennyire máshol járunk, mint mikor az ikonoknál tárgyaltuk szöveg és kép közötti összefüggéseket! Ugyanakkor: hogyan olvasunk (ha olvasunk) képregényt? *Először* megnézzük a kockákon a képet, *azután* elolvassuk a szöveget? Vagy egy gyors *átfogó* pillantást vetünk az egész lapra, majd *egyesével* kezdjük olvasni-nézni, *vagy* nézni-olvasni a történetet? Vagy átfutjuk (képileg) a főhős útját, aztán részleteiben kezdjük olvasni (a szöveget)? Ez tőlünk függ! És az életrajz ikonoknál gyakorlatilag ugyanez a sorrendiség-variáció felállítható! Igaz, ott mást is nézünk, amit ugye nem látni.

(a szóbuborék)

A képregény műfajt-alkotó stíluselemei közül külön csak a **szóbuborékról** szólunk. A szóbuborék tulajdonképpen szimbólum. A szemotikában szimbolikus mód¹⁰⁸, mert mint az elhangzó szó közege, vagyis a beszéd helye, közös megegyezés-, azaz az ugyanúgy-értés eredménye. A szöveg szalagban elhelyezve több illusztrált kódex alkotóeleme is volt, körformában a 17. század óta mind gyakrabban használták, főleg szatirikus rajzokban (Thomas Rowland). Ezekben az esetekben viszont mindig leírnak, magyaráznak, tehát nem tehető egyenlőségjel az elhangzó szó, és annak képi megjelenítése közé, hiszen itt a szóbuborék inkább „hozzájárul az idő kimerevítéséhez és önmagába zárja a képet – teljesen ellentétes tehát azzal a térbeli és időbeli dinamikával, amit egy több panelből álló képregény képvisel.”¹⁰⁹

Az első "igazi" szóbuborékot Richard F. Outcault: *The Yellow Kid and His New Phonograph*-ban való megjelenésétől, azaz 1896 október 25-étől számítjuk. „1889-ben Thomas Edison feltalálta a fonográfot. Outcault pedig történetesen Edison műhelyében volt illusztrátor, a feltalálással utazott az új találmányt népszerűsítő franciaországi útra, és látta, hogy az emberek megvesznek a hang rögzítésének lehetőségéért. Odavoltak érte.”¹¹⁰ Outcault képregényének főszereplője, a Yellow Kid az utolsó pillanatig a pólóján hordja a szöveget, ám a történet végén úgy meglepődik azon, hogy *valóban* hallatszik a hang, hogy hanyatt esik, és végül saját maga is megszólal. A szájából kijövő buborék már nem leír vagy magyaráz, hanem saját gondolata!

Miben volt újszerű ez a formai megoldás? A hang vizuális megjelenítésében. Onnantól, hogy a láthatatlan hang **láthatóvá** vált az olvasók számára, a képregény tulajdonképpen kitágította a történetmesélést, és az írott szavakat hangzóvá, azaz *élőbeszéddé* tette. Az olvasók a történetet innentől nemcsak a "hallott" hang alapján tudták elképzelni, hanem egy kis idő elteltével már csak így tudták elképzelni.

Akárcsak a glóriát, a szóbuborékot is ma már mindenki ugyanúgy érti. Ráadásul még egy dologban egyeznek: **mind a szóbuborék, mind a glória a befogadót egy másik dimenzióba kapcsolja át.**

¹⁰⁷ Scott McCloud, *A képregény mestersége*, ford.: Kepes János, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008

¹⁰⁸ Charles S. Peirce, *A jelek felosztása*, in.: Horányi-Szépe (szerk.): *A jel tudománya*, 1975, 20-41.o.

¹⁰⁹ *Hogyan került a szövegbuborék a képregénybe?* 2018, <https://www.kilencedik.hu/szovegbuborek/>

¹¹⁰ uo., Szép Eszter

(kilenc)

TÖRTÉNETMESÉLÉS EGY SZUPERHŐS-KÉPREGÉNYBEN - *Superman*

A legelső szuperhős képregény az *Action Comics* kiadásában 1938.04.18-án megjelent *Superman* volt. Ő volt tehát az első szuperhős, az "ős-szuperhős" – épp ezért választottuk őt. Pár oldalas kiadvány egy repülő jelmezes pasiról, kinek történetén most kockáról kockára megyünk (röviden) végig.

Tizennégy oldalunk van, melyből egy maga a címlap. Ezen Supermant látjuk hőstett közben. A történet első oldala az eredet-történet. Ez megmagyarázza, mitől vannak hősünknek emberfeletti képességei (a távoli Krypton bolygóról származik). A következő két és fél oldal folyamatában ábrázol egy hőstettet, mígnem – mintha mi sem történt volna – Supermant hétköznapi Kent-ként látjuk, reggel, munkába menet. Tehát Supermannek két énjé van, melyek közül Kentként fogalma sincs arról, ki lehet Superman – legalábbis a többi szereplő szemében! A következő fél oldalon egy újabb bevetésen látjuk, hogy az azt követő fél oldalon gyorsan átöltözködjön, és vacsorázni hívja csinos munkatársát, Lane-t. A 8. oldal konfliktusát, mint ember, nem sikerül megoldani (Lane elviharzik), csak az utolsó kocka marad Supermannek, ahol nekünk háttal, köpenyes szuperöltözékben készen áll a következő megmentési akcióra. A 9., és 10. oldalon az akciót sikeresen végrehajtja, sőt, a végén megmenti Lois Lane-t. Aztán megint feleződik az oldal, és Lois szóba sem akar állni Kent-tel! A 12. oldal első 3 kockáján mint Kent méri fel a helyzetet, hogy a következő 5 kockán mint Superman megoldja. A 13., és 14. oldalon folytatja, amire született, leszámol a gonosszal.

A sztori több 100 részben folytatódott. Magyarországon 1990-ben jelent meg az első *Superman*-képregény. A karakter nem változott, de a történetet építő események igen. Ez egy éles ellentét az ikonokkal, hiszen ott eseményeit tekintve egy lezárt életútról van szó. Hogy ott bennünk folytatódik...? (Ezt nem tudom bizonyítani.)

Superman "lineáris perspektívát" használó ábrázolásában az a legérdekesebb, hogy nem tesz különbséget ég és föld között, pontosabban lent és fent között. Rendszeresen ábrázolja a hős útját háztetőkön, ahol rálát az alatta elterülő, mondhatni a lábai alatt heverő térre. Ha úgy számolok, hogy bizonyos, tartalmi egységükben összetartozó kockákat egynek veszek, úgy a 96 (máskülönben 100) kockából álló képregény 17 kockája játszódik a levegőben. Ebből 10 kocka a bűnösök megleckéztetésére irányul, 2 az áldozat megmentésére, és 5 amolyan terepszemlére, minek következtében egyértelműen jelezve van, hogy Superman *felülemelkedik* az eseményeken, és másokat is *kiemel / elemel* a bűnös földi életből.¹¹¹

a legelső *Action Comics*, *Superman* története, 1938

¹¹¹ Ha imádkozunk hozzájuk, erre a Szentek is képesek.

(tíz)

ÁBRÁZOLÁSBELI HASONLÓSÁGOK ÉS KÜLÖNBSÉGEK SZENT ÉS SZUPERHÓS KÖZÖTT

Az eddig leírtak ismeretében megpróbáljuk összefoglalni, tárgyaink hasonlóságait és különbségeit.

A **teret** mindkét műfaj szabadon értelmezi, a szuperhős képregényekben inkább az ún. lineáris perspektíva, az életrajz-ikonokban az ún. fordított perspektíva szerinti ábrázolás érvényesül elsősorban. (Ennél mindkét esetben jóval többről, vagy inkább *másról* van szó, de erről még szólunk.) Mindkét helyen megjelenik a természet és az épített környezet is, valamint a belső tér, az ikonnál ez utóbbi jóval kisebb mértékben.

Az ábrázolt dolgok formai megoldásai közül a leggyakrabban használt a **vonal**, melyről mindkét esetben elsősorban vékonyabb-erősebb kontúrvonalat jelent. Különbség, hogy míg a (szuperhősös-) képregények inkább mozgásban dolgoznak, dinamikusak, addig az (életrajz-) ikonok kifejezetten statikusak. Viszont mindkettő *stilizált*. A glória és a szóbuborék a képen megjelenő többi dologtól élesebben elkülönülő formája inkább a gondolatiságot, ésszerűséget sugallja, paradox módon nem a fantasztikumra, és látomászerűségre hat. A glória ugyanakkor a képpel- és annak jelentésével *teljes egész* alkot, míg a szóbuborék inkább egy technikai elem. A képregények ugyan tartalmazznak **árnyékokat**, de nem tónusoznak, inkább élesen elhatárolható folttal jelzik a fény-árnyék határt. Az ikonon soha nem fordul elő árnyék. **Színek** tekintetében mindkét műfaj jórészt keveretlen színeket használ, de míg a szuperhős-képregény mindent feketével kontúroz, az ikonon gyakorlatilag csak a pupilla pontjába tesz a festő feketét (a gyakorlatban kevéskét itt-ott sötétítésnél bele lehet keverni a használt alapszínbe). Pasztell-színekről, tört színekről, tónuskülönbségről gyakorlatilag nem beszélhetünk (persze, kivétel erősíti a szabályt), kontrasztról annál inkább.

Éles különbség a két műfaj között a **fény** használata, míg az ikon "belülről fénylik", addig a szuperhős-képregényben inkább irányított fényről beszélhetünk, jóformán reflektorfényről.¹¹² További éles különbség, hogy ugyan a szuperhős-képregény is legtöbbször **félprofil** használ mondandójához, de 40-50%-os gyakorisággal használ teljes profilt, ami az ikonoknál elképzelhetetlen. Pontosabban az, akit egy ikonon profilban ábrázolnak, az egész biztosan nem szent, sőt, az valami nagyon rosszat tett, nem *teljes ember*.¹¹³ Hasonlóság, hogy **szöveg** az alapjuk, de különbségnek tekinthető, hogy a szuperhős-képregény minden esetben használ szöveget (leíró, és "hangzó" dialógust is), míg az életrajz-ikon általában nem szöveggel meséli el a történetet, ugyan találunk rá példát. Mindkettő megnevezi a **"főszereplőjét"** (ikon feliratban, a képregény a címben). Mindkettő támaszkodik egy úgynevezett "ős"-mintaképre (prototípus, archetípus), és tulajdonképpen támaszkodik minden korábban elkészült ábrázolásra is. Kiindul belőlük, **de nem másolja** azokat. Ezekon kívül nem győzzük hangsúlyozni, **mindkét műfaj aktívan számít a befogadóra: nem lehet passzívan sem egy ikonnak sem egy képregénynek részesévé válni**. Ha a műfaj írott és íratlan szabályait nem fogadjuk el, nem jön létre kapcsolódás. (Ahogy a hagyományos élőszavas mesemondáshoz is legalább két ember kell: 1 mesemondó, és 1, aki hallgatja. Ha nincs aktív hallgató, nem születik meg a mese.) Hiába évszázadok emlékezete, ha *mi* nem ugrunk *ők* nem esnek.

(tizenny)

Vagyis: ha én nem ugrok, nem esik az ölembe a konklúzió. Ha én nem ugrok, nem tudom megírni, amit *érezek*. Mit tegyek?

Nos, a dolgozatnak, ez volt az a pontja, ahol végérvényesen elakadtam. Mi történt? Tulajdonképpen választ kaptam minden kérdésemre! Láttam és éreztem a Szenteket az ikonokon, és átélhettem a szuperhősök okozta izgalmakat. Együtt is láttam őket, úgy ahogy. Valami mégsem volt kerek. Nem találtam a gyökereimet. Nem láttam a három éves magam, ahogy rajzoló, és hallgatom anyukám meséit. Nem láttam, ahogy embereknek ikont festek (nyilván ikonfestő-hősnek sem láttam magam). És ami a legborzalmasabb volt: nem láttam magam körül senkit. Nem volt lehetőség, hogy megtapasztaljam az "élő-ikont" valakiben, vagy csodáljak egy "szuperképességű" embert. Hol maradt mindez? Nagyon zavart, hogy nem jutottam tovább a saját szabadságomnál.

¹¹² lásd: 1-től 957-ig lapszámig, <https://readcomiconline.li/Comic/Action-Comics-1938/Issue-1?id=24995#1>

¹¹³ erről Szilágyi Ákos is beszélt a Doktori Iskolában tartott rendkívül pontos, és érdekfeszítő előadásában

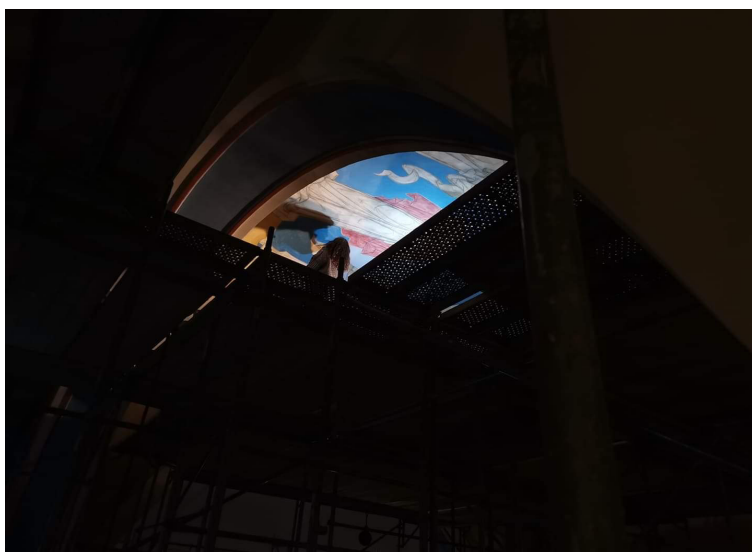
Netán azt akartam volna, hogy a befogadó (akiknek írok), ugyanúgy szeresse azt, amit én? Jaj dehogy! Csak azt éreztem, hogy hiába jutottam el a csend mélyének szélére, és hiába ugrottam bele, mit állítok azzal? Én szeretném elhozni az engem olvasókat a csend mélyének széléig, amikor kettőnk kettőssége felszámolódik, és azt szeretném, hogy döntse el mindenki, ugrik-e, vagy sem? Ebből viszont az következik, hogy nekem is tovább kell mennem. De hova?? Az ismeretlenbe... már megint.

Noha tudtam, hogy a kétségbeesés bűn, és nagyfokú hitetlenség, mégis kétségbe voltam esve, és haragudtam az Istenre, magamra, és mindenkire, aki a Doktori Iskola felé "hajszolt", amikor megérkezett az üzenet.

(tizenkettő)

- az üzenet -

Egy 30 méter magasan lévő kupolában álltam a kétemeletes állvány legtetején, amikor elért a hír. Elöttem Veronika kendője, azt kellett volna megfeszítenem, és nekem kétségbeesve jártak a gondolataim, hogy hogyan...? amikor Fehér Márta telefonált. Meghalt a Beke. Néztam a kendő körvonalait, és potyogtak a könnyeim. Elment, itthagyt minket. De én annyira egyértelmű helyen voltam, olyan könnyű dolgom volt, egy székesegyház kupolája annyira más dimenzió, sírdogáltam, búcsúztam, és éreztem, hogy most valami nagyon fontos dolog történik. Pontosan tudtam, habár ott és akkor nem mondtam ki, mert nagyon fájt, de el kellett fogadnom, hogy ezt a kendőt én nem fogom itt megfeszíteni. Mert más dolgom van vele. Olyan sokmindenről beszélünk Bekével, de csak ez az egy volt, amihez folyton visszatért. Most értettem meg. Teljesen világos. Ez a kendő volt Beke utolsó üzenete.

*a nyíregyházi Szent Miklós Székesegyház kupolájában
(Vajda Mihály fotója)*

.....

Mielőtt ezen a ponton röviden bemutatnánk a mestermunkát, – ami nem a csönd mélyéről, hanem a gödörből húzott ki –, újra visszanyúlunk az időben.

Az ikon-ábrázolás kialakulásának hajnalán (tehát a 4. században, Nagy Konstantin idején, a mártír-korszak elmúltával), ahogy Bugár István idézett munkájában írja, elsősorban a Szentföldre induló zarándoklatok sokat alakítottak, és nagyban segítettek a képiség kibontakozását. A Szentföld, sok minden más mellett, a *hiteles* Krisztus portré forrása is volt. „Ilyen hiteles forrásnak tekintették az evangéliumban szereplő vérfolyásos asszonynak tulajdonított Krisztus-szobrot, különösen annak később is megmaradt fejét, az edesszai portrét, melyet a hagyomány szerint Jézus küldött Abgar királynak, s amelyet egy későbbi hagyomány nem kézzel készített képmásként tisztelt, akárcsak a nyugaton ismert Veronika-kendőt. E hagyományok összefüggő voltát mutatja az a tény, hogy egy IV. sz. végi forrásunk vérfolyásos asszonynak a Veroniké nevet adja, és Edessza királynőjének teszi meg.”¹¹⁴

Bugár számomra alapműnek tekintett, rendkívüli precizitással megírt könyvében gyakorlatilag öt sorban összefoglalja a Mandylion (Ἄγιον Μανδήλιον) / Veronika-kendője / Nem kézzel készített kép azon tanulmányait, cikkeit, és könyvek oldalait amelyeket éveken keresztül úgy olvastam (mert nagyjából úgy voltak megírva), mintha egymáshoz semmi közük nem lenne (vagy néha valami kicsi). Uszpenszkij például egyházi hagyománnyal jön, mely szerint „a Megváltó első ikonja a Megváltó földi élete során keletkezett. Ez az a képmás, melyet a Megváltó "Nem kézzel alkotott" (ἀχειροποίητος) képmás néven ismerünk.”¹¹⁵ Szent Veronika legendájának keletkezését a 15. századra teszi. Ahogy Mária első ikonjai is még annak életében készültek, a hagyomány szerint Lukács apostol festette.¹¹⁶ „Míg Krisztus ikonja – mely a keresztény képköltés alapja – az emberré vált Isten vonásait ábrázolja, addig az Istenszülő ikonja az első olyan ember képmása, aki megvalósította a megtestesülés célját: az ember átistenülését.”¹¹⁷

Hosszan lehetne idézni, hogy ki, mit, hogyan mond / mesél / ír ezekről a korai, "legendás" képekről, képtípusokról, habár roppant érdekes, de ezt most félretesszük. Nem tisztünk eldönteni, mi igaz, mi nem, melyik forrás az első, melyik későbbi, és ezek hogyan függenek össze egymással, ahogy a szóhasználatban sem tudunk beleszólni, pláne a fordításokba, pontosan ez az a szeletkéje a disszertációnak, ami fénysebességgel szaporodna, annyi a rendelkezésünkre álló anyag. Megyünk tovább. A mi képzőművészeti Dla-dolgozunk az összes Mandylion / Veronika-kendője / Nem kézzel készített kép dolgát tárgyaló forrást elfogadja, pontosabban nem befolyásolja mondanivalóját ha van közük egymáshoz, ha nincs. Abban ugyanis **minden forrás megegyezik**, hogy Krisztus arca rákerült a kendőre. És a kendő, pontosabban *a kép* "tovább élt". Ha ezt Veronika tartotta, akkor abban az esetben jött létre találkozás, ha Abgár király tartotta a kezében, akkor abban a pillanatban, ha a vérfolyásos asszony által emelt szoborról származik a kép, akkor úgy találkoztunk *azzal, aki alkotta*, vagyis aki *először* "találkozott" a kendővel – aki az Isten.

Írtuk, az ikon valójában minden esetben Krisztus arca, egész pontosan a Vele való találkozás. Számunkra most a leglényegesebb, hogy az emberi empirikusan *találkozott* az istenivel. Az ember az Istennel. Nemcsak ahogy az ikonokban találkozhat, hanem valóságosan is *találkozott*.

az edesszai eredeti
kendő,
a Mandylion
(Vatikán, a pápa
privátkápolnája)

Veronika kendője,
Dimitris Siregelas
freskója
(Görögország,
Church of Old
Panagia, Livadia,
2004)

¹¹⁴ Bugár, id.mű, 29.o.

¹¹⁵ Uszpenszkij, id.mű 20.o.

¹¹⁶ uo. 27.o.

¹¹⁷ uo. 26.o.

Derrida és Gadamer számára hiába szerveztek találkozózt, mégsem találkoztak (talán pont a szervezés miatt, írtuk). Én egy orosz nyelvű könyvben és egy bolt kirakatában *találkoztam* először ikonokkal, noha volt közöttünk egy idegen nyelv, és egy kirakatüveg. Osztálytársammal, mely több barátomból összegyűrt fiktív szereplő, a hasonlóságunkban találkoztunk (iskolakerülés, mert a *kinti* világ érdekesebb, és koncertek, mert *messzire* visznek). Bekével valóban az említett tankönyv lapjain keresztül találkoztam először, mert művészettörténetből érettségiztem. A későbbi "első" találkozásunkra ő emlékezett tisztábban, én mint az alázat nélküli lázadó fiatal, nem nagyon érdekelt, hogy bemutattak Bekének. A Doktori Iskola felvételijén aztán *valóban* találkoztunk (mert kijött utánam, és mondott pár szót). Ettől kezdve mindegy, miről beszélgettünk, mert alapvetően *ugyanúgy értettük*. Egy közös jóbarátunknak mondtam a mestermunka elkészültekor: sietnem kell, mert addig Beke nem megy el, amíg ezt meg nem írom. Elment egyáltalán?

Áldott állapot, ez is egy hihetetlen szakasza az életemnek, mert nem elég, hogy a legjobb témavezetőket kaptam Beke után, Csanádi Judittal nagyon régi, hosszú történetem van, ami most *folytatódik*. És ugyanez a helyzet Balázssal is. Kicsiny Balázs jelenvalóan és valóságosan követte végig a Doktori Iskolában eltöltött éveimet, és még ha kérdései szöges ellentétben is álltak az én gondolataimmal vagy tapasztalatommal, soha nem volt idegen.

Újra Antal Éva tanulmányához visszatérve, „Fred R. Dallmayr-t írja kettőjük játékaról, hogy míg Gadamer beépíthetőnek tartja a nyelv játékait, mikor a művészetet alárendeli a megértésnek, addig Derridánál a szavak túlnőnek a gondolatokon, és a művészi játék nem integrálható az értelmi megértésbe.”¹¹⁸

Akkor mi most *játsszuk azt*, és *játsszuk el!* hogy ledobjuk a múlt (bűnös vörös) köpenyét, levesszük a "kötelezően hordandó" (szuperhősös) álarcunkat, és várunk. Bevárjuk az átélést. Bevárjuk, mi történik a következő képek (és szöveg...) hatására velünk.

(tizenhárom)

A találkozás

A TÖRTÉNETMESÉLÉS AZ EGYIK VERONIKA-KENDŐJE IKONBAN¹¹⁹

1. Abgár király levelet ír Krisztusnak; a hírnök Anániás nem tudja megközelíteni Krisztust
2. Anániás levelet ad át Krisztusnak
3. Krisztus elolvassa a levelet, és választ ír Abgárnak
4. Krisztus átadja Ananiásnak a Nem kézzel készített képet
5. Abgár imádja a képet, és gyógyulásban részesül
6. Tádé apostol a keresztény hitre tanítja Abgárt
7. Abgár megkeresztelkedése és végleges gyógyulása
8. Abgár megparancsolja, hogy állítsanak fel egy képet Edessza kapuja fölé
9. A püspök a képet lábazattal zárja le, hogy megmentse a pogányoktól
10. Látomás Eulalius püspöknek Edessza perzsák ostroma alatt
11. Olyan kép keresése, amely előtt ég a lámpa, és egy arc-lenyomata
12. Edessza lakóinak imádata a kendőn lévő képnek
13. A kép hatására a perzsák menekülése
14. Romanos császár hírnökei váltságdíjat ajánlanak fel az arab emírnek az ikonért
15. Az emír átadja a képet a császár hírnökeinek
16. Az ikon elvitele Konstantinápolyba

(1824-es orosz ikon)

¹¹⁸ Antal Éva, uo. 252.o.

¹¹⁹ <http://www.cirota.ru/forum/view.php?subj=45064&order=desc&fullview=1&pg> és további Mandylion ikonok!

(tizennégy)

A KORTÁRS KÓDEX

Végre elérkeztünk idáig. Mondandónk felénél járunk, *ez a rész az egész főfala, a mestergerenda, a gerinc.* Őszintén szólva ez az a terep, ahol minden hibám, sutaságom, hanyagságom, vagy felkészületlenségem ellenére otthon érzem magam. Ez a képzőművészet, azon belül a könyvek, a képregény és az ikonfestészet terepe. Én ezt mind a képzőművészetben belülről sorolom, végül is már több, mint 30 oldalon keresztül értekezünk erről, ha valaki máshová sorolja, tegye.

- a mestermunka története -

A végével kezdem. Mivel az általam kijelölt dátumhoz (május 1.) már csak 2 hónapom maradt, és még mindig abszolút nem működött az írás, elhatároztam, hogy megfordítom a sorrendet. Mi olyan nagyon fontos nekem?

Rájöttem, és többeknek többször is céloztam rá / megemlíttem / kicsúszott a számon, szóval ha nincs Mestermunka, nincs írás se. Nem tudom elképzelni egymás nélkül őket. Az írás (a disszertáció) egy (elméletben) hatalmasra duzzadt kutatás (már a fejemben) zsákutcától zsákutcáig. Szerintem ami a folderjeimben van a témáról akár 1000 oldalt is kitenne, ugyanakkor képtelen voltam szavakba önteni. Képtelen voltam struktúrálni, sorrendiséget felállítani, értelmesen és röviden leírni a már rég megtalált összefüggéseket. Mihelyt valamit meg akartam fogalmazni, és írni kezdtem, osztódással, de inkább (ahogy említettem) fénysebességgel szaporodott a leírandó kis szeletke (minden lehetséges hozadékkal), amely sajnálatos módon minden helyzetben eszembe jutott. Nyilván azt a "megküzdési stratégiát" választottam, hogy nem írtam. És tényleg nem. Ez majdnem olyan hihetetlen, érthetetlen, és döbbenetes volt, mint mikor megláttam a kirakatban azt a Szent György ikont. Vártam. Fogalmam nem volt, hogy mire.

A Mestermunka ezzel szemben viszont egy meglepően lassan, gyakorlatilag centiről centire épülő, és soha meg nem szakadó folyamat volt. Soha még ennyire lassú folyamat nem volt az életemben. A terheségek közelítették meg, igaz, azok 3x9 hónapig tartottak. A Mestermunka elkészülése 6 év volt. A "látványos" munka azonban 1 hónap. Ugyanis a hat év alatt jóval többet nem dolgoztam rajta, mint dolgoztam, de amikor dolgoztam, akkor éreztem, hogy haladok. Úgy is mondhatnám, hogy amikor alakítottam a kódexet, akkor úgy éreztem, felemelkedek, amikor írtam, akkor viszont súlyos mélyekre süllyedtem.

Hogyan készült a Mestermunka?

Először csak a címe jutott eszembe: *Kortárs Kódex*. Arra gondoltam, hogy Szentek, és Szuperhősök szerepelnek majd a lapjain. Együtt. Talán.

Aztán arra gondoltam, hogy egy-kettőt kiválasztok innen is onnan is, és beszélgetésbe állítom őket, de nem úgy, ahogy Derrida és Gadamer nem-beszélgettek. Megvárnám, hogy mit mondanának egymásnak. Színpad nélkül. Például Superman beszélget Remete Szent Antallal, Amerika Kapitány pedig Sárkányölő Szent Györggyel, Hulk mondjuk Szent Demeterrel, és Wonder Women Szent Marinával beszélgetett volna, aki - a legenda szerint - kalapáccsal verte kupán az ördögöt. Ők beszélnek, mi pedig szóbuborékok bevonásával hallgatjuk őket.

Később ezek a "mi"-k először mint nézőközönség szivárogtak be a lapokra (már a fejemben, mert még egy tollvonást nem húztam eddig), és valahogy ők is beszédbe elegyedtek főhőseinkkel.

Még később arra gondoltam, hogy tulajdonképpen nem is kellene szuperhősök, azokat már úgyis kivesézte a DC meg a Marvel, igazából olyan emberek kellene, akikre úgy lehet tekinteni, mint szuperhősökre! Itt már komolyabban megmozdult bennem valami. El is hagytam az álmodozás világát, és elkezdtem ilyen "szuper" emberek után kutatni a neten. Lett is egy névsorom, többek között szerepelt benne Temple Grandin, Jessica Watson, Mányoki Attila (Lecsó), és Simonyi Balázs is, akivel - mit hoz az élet - együtt vizsgáztam görög nyelvből. Tényleg szuperember, mert ha nincs ott, valószínű megbukok megint... Ezzel párhuzamosan elkezdtem kutatni 20-21. századi Szentek után. Nem meglepő módon itt is összeállt egy terjedelmes lista...

De még mindig zavart, hogy a "kategorizálás" (szent, szuperhős - ez esetben:) megköt... Én őszintén csodálom a "szuperképességű" embereket, elmondhatatlanul tisztetem a rettentő kitaratást, és alázatot kívánó munkájukat, és teljesítményüket, melyet minden nap! megélnék - akár csak a szentek. Ők valóban különleges emberek. De "mi" is különlegesek vagyunk. Mi mindannyian. Isten mindenkit szánt valamire, ki mondja meg, mi a nagy, mi a kicsi? Ismerjük mi az isteni szemszöveget...? Sokszor a világi "szemszög" sem világos... Egyre jobban kezdett érdekelni a többi ember. Magyarán, mindenki, aki nem szent, nem szuperhős, nincsenek különleges képességei sem, tehát nem közelíti meg tárgyunk hőseit. Annyira sok helyen megfordultam az életemben, és olyan sokféle emberrel találkoztam, és beszéltem, hogy megingathatatlan személyes tapasztalatom, hogy a jóság, vagy a jóságra való törekvés mindannyiunk "szent-, vagy szuperképessége"!¹²⁰ Hát istenem, nap mint nap eltérünk tőle, mit tegyünk?¹²¹ Haladnunk kell tovább.

Nos, a *Kortárs Kódex* lapjaira tehát bekúszunk *mi*. Mi mindannyian, itt vagy ott, vagy bárhol, ebben az országban vagy másikon – ebből a szempontból megszűnt a tér. Kiiktattam, ami nagy sikerélmény volt. Itt már azért kalapált rendesen a szívem, hogy hű, ennek most lassan neki lehet állni, de hogyan? Mit csináljak én?

Tovább olvastam a Szentekről, tovább lapozgattam a képregényeket, és néztem lelkesen a szuperhősös filmeket. A szemem persze a valóságban volt, nézegettem magam körül az embereket is, olvastam élettörténeteket. Lassacskán *négy kérdés* sejlett fel bennem. Négy meglehetősen döbbenetes kérdés, hogy na, ezeket kéne megkérdezni az emberektől. A MI-ktől, ugye. Nagyot sóhajtottam, a szívem kevesebbet ütött, neeem, én ezeket a kérdéseket nem kérdezem meg. Ezzel a *Kortárs Kódex* első "alkotói" szakasza tulajdonképpen lezárult. Volt egy könyvcím, volt négy kérdés, csak nem volt hozzá senki, aki megvalósítsa.

Valamikor *ez után* leültem magammal (hát nem szemközt, mert ugye az lehetetlen, de leültem). Kipróbáltam, milyen feltenni, és végül is meghallani a négy kérdést. Klasszul ment, válaszoltam magamnak, ami először, és tkp. gondolkodás nélkül jött – ez volt a válaszolási szabály. Azt reméltem – és most is azt hiszem – ha felteszem a kérdést, és a válasz *hirtelen*, valahonnan a mélyről jön, őszinte lesz. Persze a mélynek van mélyebb, még mélyebb, és eltemetett rétege is... Vajon mások honnan beszélnek...? Mennyire képesek őszinték lenni? Én nem gondolom (gondoltam) magam ebben a kontextusban zavaró tényezőnek, tudok úgy létezni, hogy az emberek megnyílnak, nekem bőven elég lesz az a *valamennyire* – gondoltam egyre lelkesebben. Belevágtam.

¹²⁰ Nincs semmilyen szakirodalom, ami az emberbe vetett hitemet megingathatná. Különben is, a nevemben is benne van, η φίλη, barátinő, ο φίλος, barát, filo-, szeretni valamit. A vero ikon (veronika) pedig igaz arcot jelent, ahogy a keresztelőkön elhangzott. A teljes valómat tudom nyújtani a dolgozathoz, tudom, ez nem valami nagy szupererő. (Én döntöttem úgy, hogy *mindenáron* elmesélek valamit.)

¹²¹ Van az ortodoxiában egy kedves kis ima, a *szív imája*: "Uram, Jézus Krisztus, könyörülj rajtam, bűnösön!" Tökéletes. Akit ennek érzelmi része érdekel, olvassa el *A zarándok elbeszélései*-t, ha az értelme, Anthony Bloom *Az élő ima* című könyvét javaslom.

A kérdezést a gyerekeimmel kezdtem (mert pont otthon voltak). Nyeltem egyet, olyan kicsik még, aztán elengedtem minden negatívumot magamból, például hogy ki fognak röhögni, azt hiszik megőrült az anyukájuk, összeszedtem magam, megtelt a szívem szeretettel, és kérdeztem. Nagyon izgultam. Mégiscsak az én gyerekeim! És válaszoltak. És komolyan vették. És csodálatosakat mondtak. Az én gyerekeim. Hazajött a férjem, tőle is megkérdeztem, és sírtam belül, milyen áldott állapot ez, és akkor végre elhagyott a gyávaságom, és meg mertem kérdezni további emberektől, akik "elém toppantak", emberektől, akiket "elértem":

Ki vagy te, amikor harcolsz?

Ki vagy te, amikor szeretsz?

Ki vagy te?

Ki a másik?

És válaszoltak. Ez még egy rokoni, baráti kör volt (habár volt benne egy számomra teljesen ismeretlen ember is, akivel életemben először találkoztam!), de ezzel lezárult az alkotás ezen második szakasza.

Azt éreztem, hogy ez nem lehet sokáig zárva, úgyhogy gyorsan megkérdeztem egy egész osztályt. Hogy "négy szemkört" tudjak maradni a gyerekekkel, akiket éppen tanítottam egy szagimnáziumban, kellő távolságban sorban álltak a válaszáért. Nagyon boldog voltam. Annyira meghatódtam a válaszaiktól, olyan nagy hatást gyakoroltak rám, mintha nem is én találtam volna ki ezt az egészet. Nagyon szerettem ott tanítani amúgy is, de máig nem tudom, én segítettem nekik (valószínű az agyukra mehettem az ötleteimmal), vagy ők segítettek nekem. Az biztos, hogy nagyon jó melók születtek, büszke vagyok mindenkire onnan.

Itt azonban sajnos tényleg hosszú időre lezárult egy újabb szakasza a kódex megalkotásának, nekem úgy rémlik, talán egy évre is. Szinte elfelejtettem...

Ha jól emlékszem, nem sokkal a komplex vizsga után kezdett el újra nyomasztani. Tudtam, hogy EZ az, amiért itt vagyok hön áhított iskolámban. (Igaz, jó 25 év "csúszással", mivel anno nem volt "B" terv...)

Újra erőtt vettem magamon, s feltettem a kérdést: miért ilyen nehéz? Talán nem akarok emberekkel találkozni? Dehogynem. Félek? Neeem! Akkor? Pontos válaszem nem igazán volt rá, de rájöttem, hogy nem a megtalálendő már csak 74 ember nyomaszt, hanem a *forma*. Annak a formának a felelőssége, amibe az ő válaszaikat akarom "önteni". Mert erről a formáról – leszámítva, hogy könyv, kódex? – ekkor még fogalmam sem volt. Több verzió létezett a fejemben, mind közül a legszebb az a "korabeli" kódex volt, mely megszólalásig *hasonlítana* egy középkori-, iniciálével-, gyönyörű kalligráfiával-, festett ábrákkal egy illuminált manuscript kódexre. Ebbe aztán jól bele is éltem magam. Olyannyira, hogy megpályáztam egy ösztöndíjat, Londonba, a British Librarybe. És elnyertem.

Indultam igazi kódexet nézegetni! Az csak isteni szerencse volt, hogy Dr. Tóth Péter, a kódexes kalauzom személyesen ismerte Ewan Clayton kalligráfust (aki egyben az angol Királyi Család kalligráfusa, egyetemi tanár), és ő örömmel (teljesen ingyen, teával) fogadott, hogy bevezessen a kalligráfia-írás alapjaiban. Egy teljes délutánt töltöttem nála, Brightonban – soha nem fogom elfelejteni.¹²²

Sokat gyakoroltam, közben jöttek az emberek, és én kérdeztem őket. Leírtam a válaszukat piszkozatban. Aztán leírtam kalligráfiával. Többször leírtam – Ewan tollával, és tintájával, már csak azt használtam, mint valami mágikus varázstollat. Hol nagyon szép betű sikerült, hol jó csúnya, de végül is én fogtam, nem Ewan. Nem volt a kezemben évek, évtizedek munkája, és rájöttem, erre már nem is lesz időm...

Újabb kérdés: mitévő legyek? Az, hogy kalligráfiával lejegyzett szövegek lesznek egy kódex-szerű könyvben, addigra már kikristályosodott bennem. Ebből nem akartam engedni. Írja le valaki más? Nálam gyakorlatilag csak szebben lehet írni... Az egyik válaszoló tökéletesen alkalmas lett volna erre a feladatra, ugyanakkor tudtam, ez egy kísértés. A könnyebb út, amit oly sokszor választottam... Nincs mese, nekem kell leírnom. Úgy írom le, ahogy tudom. Ez az én utam.

Lassan álltam neki, közben egy koronavírus-járvány is végig-söpört a világon. Bevallom, a startja jócskán megreccsentett engem is. Az nem érdekelt, hogy elvesztettem több munkám, a megélhetési pénzek dinamikus változó közlekedéséhez szuperül hozzászóltam. De otthon kellett maradnom! Bezárva! Nem lehetett bemenni a műterembe se (dráma). Szerencsére csak 1-2 hétig szenvedtem, aztán megláttam kikkel vagyok "bezárva": a családommal. Irtózatosan boldog lettem ettől, soha még ennyire. Hihetetlen ajándéka volt ez az életnek, hogy ennyire megismerhettük egymást... Viszonylag hamar alkalmazkodtam tehát, ikonokat festettem, formabontó

¹²² És lassan átváltozott a beégett, ám mélyre temetett válaszem *Örök ígéret*ről *Örök hálára*.

képregényeket gyártottam, és hímeztem-, fotóztam-, írtam- és ragasztottam a művészkönyveimet. És – mintha mi sem történt volna a világgal –, kérdeztem tovább az embereket.

Nem sokkal a vírus "levonulása" után összeállt a könyv anyaga. Éppen egy templomban voltunk, mikor az utolsó négy embernek feltettem a kérdést. Sajnos nem tudom szavakba leírni, amit éreztem.

Még menet közben valamikor meglátogattam könyveim bekötőjét Cholnoky Zsófit a Matatóban, akivel a kisebb, A5-ös forma mellett döntöttünk. Az A4-es merített papírokat kétféle hajtottá, bigelte, így kaptuk meg az oldalpapárokat. Kezemben volt a könyv *anyaga* is.

Erre nem mertem ráírni, de maradt A4-es merített papír bőven, elővettem egyet, hogy kipróbáljam rajta a kalligrafikus írást. Elfolyt a tinta. Még rondább lett, mint ahogy eleve írtam. A komplex vizsgára készített *Fióka* művészkönyvem ugrott be, amit szakadós papírokra, és sok esetben átlátszó pauszpapírra készítettem. Kipróbáltam pauszon is a kalligráfiát, és a merített papír fölé illesztettem, így amolyan írott "álarc" lett. A másik felére színes rajz került – nagyon meg voltam elégedve az elkészült oldalpárral. Mondnom sem kell, hogy nem ez lett, de közeledtem a megoldáshoz! A határidő nagy úr.

VÉGRE elkezdtem írni. Félttem, de talán inkább nem akartam elengedni... ezt az egészet...

Végül leírtam mind a 100 ember választát. 400 választ. Mennyi idő alatt? Egy hét? Egy hónap?? Nem emlékszem. Emberpróbáló volt.

És nem tetszett a végeredmény.

Úgy hagytam, és újra várakozó álláspontra helyezkedtem.

Már nem telt el hosszú idő. Csak akkor láttam, mit kell tennem, mikor megfogalmazódott bennem, hogy amit csinállok, *abban mi a legfontosabb* nekem.

Mi az aranyfonál. (Emlékszünk, ugye, amikor a kupolában álltam?)

Tehát abban biztos lehettem, hogy mind a dolgozatom, mind a mestermunkám *képi aranyfonala* a Veronika-kendője. Krisztus "láthatatlan" arca, két ember találkozása, a pillanat, a gyógyító erő. A nem kézzel festett ikon. Az, amit nem látsz, mégis anyaga van. Az, ami nem evilági, mégis meg lehet jeleníteni. Az, aminek nincs teste, egy fej, egy arc egyszerű vonalakkal és színekkel. Az, amiben vagy hiszel, vagy nem. A dialógus közte és közted. A dialógus a kézzelfogható fizikai valóság és a láthatatlan lelki világ között, micsoda paradox! – egy kézzel fogható kendőn a nem kézzel festett ikon-kép!

Ha kendő, akkor pedig 100 kendő. Ha kendő, akkor vászon vagy pamut, vagy selyem, de mindenképp valami szövésből származó, mondjuk azt, hogy cérna-szálakból összeállt anyag. Ha cérna, akkor hímezni is lehet vele, és ha cérna, akkor szakad. Akkor az évek során elhasználódhat. Láttam magam előtt a kicsike kendőket. Átalakítottam a betűket, azt a hatást szerettem volna elérni, hogy a kalligráfiát mintha behímeztek volna ezekbe a kis kendőkbe, mintha a szavak hatására megjelenne egy hímezett arc. Mintha tényleg a szó lenne a kép!

A *Kortárs Kódex* képzőművészeti kísérlet és játék, de kimondva is a Veronika-kendő parafrázisának szántam. Ha az ember az Úr képére és hasonlatosságára teremtettünk, akkor valamennyire hasonlítunk Rá! Ha az ikon élő-ikon, akkor mi is magunkban hordozzuk az ősképet. Hogy mi, emberek, a mítoszok teremtői vagy részesei vagyunk – kívül esik vizsgálódásunkon.

Mit kerestem még mindezen felül? Egyrészt a találkozást. Pontosabban, hogy *akivel* találkozom, az ugyanaz-, hasonló-, vagy különböző annak ábrázolásától? ***Vajon a Kortárs Kódex "hősei" mennyire hasonlóak a róluk BENNÜNK megjelenő képhez?***

Vajon mi köze van mindahhoz, ami miatt az egészet csinálom, *az elméleti aranyfonálhoz...?*

Hiába volt "minden megoldás" a kezemben, azt hiszem egy újabb elakadás jött. Csanádi Judit javasolta, most leültem, és megnéztem azt a filmet. Összeállt a kép.

(tizenöt)

A TÖRTÉNETMESÉLÉS FOLYAMATA ÉS AZ ÁBRÁZOLHATÓSÁG

Az életrajz-ikonok a Szenteket saját történetük, a képregények a szuperhősöket különböző izgalmas történeteken keresztül mutatják be. Mindkét esetben a hangsúly a tetteken, a hősiesség viselkedésén, a másokért tett jócselekedeteken van. A film nyelvén sincs ez másként. Kezdjük az utóbbival:

*Az Igazság ligája (Justice League)*¹²³ című 2017-es DC film egy sok-szereplős, egész moziverzum által készített, tömegeknek forgalmazott szuperhősös film.¹²⁴ Hogy ne magyarázzuk túl a dolgot, néhány párbeszédet emelünk csak ki:

„Vissza a középkorba! Jöjjön a szent félelem igazsága!”

„- Nem ismerek rá a világra.

- Nem kell ráismerni. Meg kell menteni.”¹²⁵

„Régen a sztoriknak volt értelmük. Nem rejtvényeket fejtettem.” (– mondja Lois Lane filmes megfelelője.)

„A szörnyet a félelem táplálja, akárcsak az ördögöt.”

„Nemcsak megmentő vagy, hanem az emberek jobbik énjének tükre.”

„Emberibb volt, mint én. Superman kell a világnak, nekünk, szuperhősöknek meg Clark.”

„Dicsőség az egységnek, egy lesz a három.” – ebben igazán nem nehéz észrevenni a Szentháromság párhuzamot. A három *szimbolikus* jelentésével a népmesék is dolgoznak, itt három nagy erőt birtokló mágikus dobozért megy a küzdelem, ami csak egyben működik, csak **a három doboz együtt** képes a világ megmentésére, illetve rossz kezekbe kerülve annak elpusztítására.

„A sötétség nem a fény hiánya, hanem a belenyugvásé. (...) A remény mindig látható, ha keressük, megtaláljuk, fent, az égen.” Mit is mond Eliade? A *Test, ház, kozmosz* című részben állítja, hogy a vallásos ember bármelyik vallásban egy tulajdonképpen *nyitott* világban él, ahol képes érintkezni az isteneivel. Teste, lakása ugyanaz, mint maga a kozmosz. Azt írja, hogy „minden "kozmosz" - univerzum, templom, ház, emberi test - felül "nyílással" van ellátva. (...) a nyílás lehetővé teszi az átmenetet az egyik létmódból a másikba, az egyik léthelyzetből a másiba. Az "átmenet" minden kozmoszbeli létezőnek elő van írva: az ember az előéletből az életbe, és végül a halálba jut, miként a mitikus hős a létezés előtti létezésből a létezésbe, a nap a sötétségből a fénybe.”¹²⁶

Végül Superman felélesztése, vagyis feltámasztása a halálból félreérthetetlenül krisztusi, noha eközött, és a keresztény hívők Megváltójának Feltámadása között semmilyen azonosság, mégcsak hasonlóság sincs, különbség annál inkább.

Ezzel ellentétben Tarkovszkij filmje egy alkotóról, a később Szentté nyilvánított ikonfestő Andrej Rubljovról készült szubjektív (lírai) alkotás. Csendes, szinte *hangtalan*... mint valójában a festő volt maga. Ki volt ő?

¹²³ <https://www.hbomax.com/hu/hu/feature/urn:hbo:feature:GXnEEoQ4sRMNVoAEEAAB0c>

¹²⁴ Ilyen ellenpontra a *Bosszúállók* vagy *A Galaxis őrzői* című Marvel filmek is jó példák lehetnének. Ezek olyan filmek, - és az utóbbi időben gyakorlatilag ezek vannak többségben-, ahol az egész szuperhős-csapat felvonul, nem csak egyvalaki. Név szerint: Superman, Batman, Wonder Women, Aquaman, Flash a DC-, valamint Vasember, Hulk, Thor, Amerika Kapitány, Hangya, Doktor Strange, Pókember, Fekete párduc a Marvel univerzumokban.

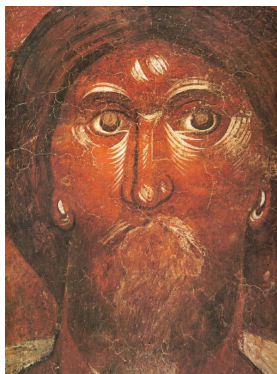
¹²⁵ A keresztény hit szerint Krisztus ezt tette.

¹²⁶ Eliade, *A szent és a profán*, ford.: Berényi Gábor, Helikon, Bp., 2014, 61.o., majd 64.o.

Közel hat évszázad telt el 1430. január 29. óta, amikor Andrej Rubljevot szerzetestársai eltemették. „A kortársak nagyra becsülték Andrej testvért, aki ritka személyes tulajdonságaival kiérdemelte, hogy - régi szóval - igaz életűnek nevezzék. Már akkor rendkívüli megbecsülést vívtak ki ikonjai és freskói, akárcsak a kéziratok, melyeket ő vagy tanítványai díszítettek. De telt-múlt az idő, mely sötét kéreggel vont be Rubljev alkotásainak páratlan ragyogású színeit, a későbbi felújítások elkendőzték a belső nyugalmat és jóságot árasztó arcokat. Rubljev neve legendává vált, aztán elnyelte a feledés.”¹²⁷ A *Rubljev*ről szóló könyv elmondja, hogy a festőt a 19. század második felében fedezik fel újra, amikor egy tudós, Karamzin, Oroszországról írott munkájában idéz néhány, korábban ismeretlen évkönyvből származó adatot a Blagovescsenszkij-székesegyházban lévő munkáról. Ezt követve Rubljev neve újra és újra felbukkan, ugyanakkor besötétedett művei megtisztítása csak 1904-ben, és az után kezdődtek meg. 1906-ban jelent meg a vezető restaurátor Gurjanov könyvecskéje a *Szentháromság* ikon felújításának menetéről. Miután lekerült az ikon elől az arany díszlemez, további három (!) réteget szedtek le róla. Még kétszer restaurálták, 1918-ban és 1926-ban, mire elérte a ma látható állapotot. Valójában meghökkentő, de a helyzet az, hogy a ma látható arcokat nem Rubljev festette.¹²⁸ Ikon, tehát valójában nem számít...

Már az is kész csoda, hogy a neve egyáltalán fennmaradt. (A 17. század előtt élt ikonfestők nevét jóformán egyáltalán nem ismerjük, hát még a Rubljev korában élteket. Amit ismerünk az tényleg bent van az említett hős-ikonfestők könyvben.) „Rubljev sorsa beleágyazódik kora életébe és kultúrájába, szorosan összeolvad vele. A középkori művész életrajzának kulcsa műveiben és (valóban) a korabeli történelem eseményeiben keresendő. Életét tehát a rendelkezésre álló adatok alapján, a kor történelmi hátterének ismeretében lehet pontosan megrajzolni. Alkotásait a kor által meghatározott kulturális áramlatokkal s az egész kelet-európai középkorra jellemző világnézeti alapokkal összefüggésben lehet vizsgálni.”¹²⁹ (Ugyanezt fogja mondani Antonova is, akit hamarosan megismerünk.) Mivel az ikonfestészet iránti érdeklődésem kora hajnalán kiugrottam történelem órán a (földszinti) tanterem ablakán, ezt meghagynám a történelem viharai után jobban érdeklődőknek. Ami bizonyos, Rubljev művészetére hatott saját-, s a környező országok nézetein kívül Bizánc és Itália.

A második világháború után, 1947-ben védett műemlékké nyilvánították a kolostort, ahol élt, dolgozott, és ahol eltemették. Ma is működik az Andrej Rubljev Múzeum.¹³⁰ Életéről körülbelül ennyit tudunk, illetve ezt írja le minden szakirodalom, csak más szavakkal.

Feofan Greek Krisztusa

Rubljev Krisztusa

.....

¹²⁷ Valerij Szergejev, *Rubljev*, ford.: Soproni András, Gondolat, Budapest, 1987. 9.o.

¹²⁸ Ruzsa György, *A régi orosz festészet kapcsolatai*, Balassi Kiadó, 1998, 128.o.

¹²⁹ Szergejev id. mű, 24.o.

¹³⁰ <https://www.rublev-museum.ru/about/andrei-rublev/>

(tizenhat)

TARKOVSKIJ

Minket azonban most jobban érdekel a fikció. Ugyanis egy modern médiumon, a film nyelvén *tényleg* életre kelt egy Szent. Hiszen Andrej Rubljovot 1988-ban az (oroszl) ortodox egyház Szentté nyilvánította.

Annak ellenére (vagy talán éppen azért), hogy lépten-nyomon hangsúlyoztuk az aktív befogadást, mondanivalónk elakadásán egy *passzív* szereplő lendít nagyot. Ugyanis Tarkovszkij filmjének hőse egy passzív figura, aki nem teljesen érti helyét és szerepét világban.¹³¹ Annyi világos, hogy Isten előtt fogadalmat tett szerzetes, aki ikonokat fest.

Ebben a részben tehát egy filmre térünk ki, Tarkovszkij 1966-ban készített *Rubljovjára*.¹³²

A filmbeli Rubljov kezdetben nem önazonos. Ezért tesz némasági fogadalmat – amit (az igazi) Rubljov a valóságban is tett, ott valószínűsíthető, hogy a hészükhaszta vallásgyakorlás miatt.¹³³ Nos, Rubljov alakjának / személyének / lényegének filmbeli *ábrázolása* nyilvánvalóan *nem ugyanaz* mint azé, aki élt, és az imént ismertettük, de az biztos, hogy *hasonló* hozzá. De vajon miben különbözik? A hasonlóság, esetenként ugyanazság ellenére, mi adja a különbözőségüket?

A filmbeli Rubljov egy olyan szereplővel való találkozás után "kapja vissza a hangját", vagyis szólal meg, aki **önazonos. Aki ugyanaz önmaga előtt, és ugyanaz a világ előtt.** Aki nem méri a hitét másokhoz, nem inog meg a világban látottak láttán. Erősen jelképes, hogy ráadásul ez egy fiatal fiú, egy kamasz. Rubljov Boriszka láttán ér el magához, akkor tud válaszolni arra: Ki vagyok én? Onnantól ikonfestő. **Onnantól lesz az, aki.**

Tarkovszkij mindezt egy borzasztó érdekes szerkezetbe foglalja. A film egy repülő paraszt jelenetével kezdődik, akinek közössége szemmel láthatóan nem értékeli előremutató kísérletét, sőt, meg akarják akadályozni, hogy felrepüljön. Lezuhan. A film végén pedig esőben álló lovakat látunk – miután a fekete-fehér film minden képkockája színesbe vált, és látjuk az igazi Andrej Rubljov ikonjait! A kettő között meséli el Tarkovszkij az ikonfestő **elképzelt, mégis** bennünk **valóságossá váló** történetét.

Minden egyes képkocka, minden jelenet mélyíti, vagy inkább súlyosbítja Rubljov jellemét, aki hiába ikonfestő, nem tud festeni. Képtelen rá. Mert elsősorban a világban keresi a választ kérdéseire. A pogány ünnepen túl is megy határain, elfogják, és ha az egyik "bűnös" lány ki nem szabadítaná, nehéz volna tisztázni magát (ha egyáltalán életben maradna). Nagyon tanulságos a Feofán Greekkal folytatott párbeszéd. (Feofan Greek is élő, nagy hatású ikonfestő volt.) Ahogy a *Tarkovszkij* könyv leírja¹³⁴, míg az idős mester a világ bűnösségét látja, amin változtatni nem lehet, így azt is érzi feladatának, hogy erre reagáljon, tükröt tartson, és megijesszen. Rubljov másban hisz, de nem találja a formanyelvét. Amit maga körül lát, az ugyanaz, amit mestere is lát, mégsem *úgy* akar festeni mint az öreg. Ő nem akar *elrettenteni*. Ami tárgyunk szempontjából roppant érdekes, hiszen a dolgozat elején leszögeztük, harmadjára ismételjük, hogy **az ikonokat akármikor is született és születik, az ember, ha érti, mindig ugyanúgy érti.** Ezen a kijelentésen nem változtatunk, inkább azt mondjuk, hogy **az ikonon mindig ugyanaz látszódik, de nem mindig ugyanúgy.** Pontosabban: **az ugyanaz nem mindig ugyanolyan.** Hogy kell ezt érteni? Például ahogy a filmben, és a könyv szerint is: Rubljov látja. Feofan Greek Megváltója szigorú, és félelmetes. Rubljové megbocsájtó, és szelíd. Greeké távoli, és elérhetetlen. Rubljové közeli, és elérhető. Ha festek, ugyanazt festem, nem térhetek el. De mit festek még?

Bármennyire is szeretném, nem tudom kihagyni magam. Az ikonon minden látszódik. Az is, ahol technikailag tart az ikonfestő, és az is, hol tart lelkileg, milyen *lelki* hiányosságokkal küzd. A szemünk be tud csapni, de egy ikon soha nem hazudik. Nem is kell neki, egy ikon értéke nem a képzőművészet mércéjével mérendő, a csodatévő ikonok sokszor a "legelhibázottabbak".

¹³¹ mondanivalónk Kovács András Bálint-Szilágyi Ákos, *Tarkovszkij* című könyvére támaszkodik (Helikon, 1997)

¹³² André Tarkovszkij *The passion according to Andrei Rubljov* című orosz (szovjet) film 2022 decemberében (!) nyilvánosságra hozott rendezői változata <https://www.youtube.com/watch?v=tiUAY6d67tQ>

¹³³ erről bővebben: például a ³⁵ és ⁸⁶ lábjegyzet könyveiben

¹³⁴ *Tarkovszkij*, id.mű, 87-91.o.

Rubljov tehát nemcsak Istenben hisz, hanem az emberben is. „(...) Rubljov istene az emberré lett megváltó Fiú. A Fiú, aki az embereket nem megítél, hanem megváltani jött, és ezért Andrej sem ítélkezni akar az emberek bűnei fölött, hanem ünnepet hozni nekik, megmutatni, hogy létezik jó a földön.”¹³⁵ Az említett könyv írói a két ember (szereplő) hitének különbségére is kitérnek: Greek hitét "nem evilági" hitnek nevezve, hanem inkább tapasztalatnak. „Rubljov hitének viszont támaszra van szüksége, mert e világi: az emberről mást is mond, mint amit lát. Hiszi, hogy a tapasztalaton túl még van valami, ami még mindig e világi: a jóság, a szépség, a szeretet és a rend.”¹³⁶

„Az Andrej Rubljovban már létrejön az egyensúly a személy és a világ viszonyában. A film története nem más, mint annak a lelki folyamatnak a végigkövetése, ahogy a személy képes lesz megszabadulni a külvilág uralmától, s fölé emelkedni a külső meghatározottságoknak. Rubljovból az a belső függetlenség hiányzik, amely szükséges az alkotáshoz. Kívül keres maga számára támaszt, de ezt csak akkor találja meg, amikor találkozik ennek a belső szabadságnak a példájával.”¹³⁷ Eddig olyan megfoghatatlan volt, amikor szóba jött a szabadság. De így, hogy *belső szabadság*, így már mindjárt más.

(tizenhét)

- a harangöntés -

Egyetemi éveim alatt láttam először a Rubljov című filmet. Elsőre beépült, pedig nem tudtam, hogy ikonokat fogok festeni. Talán a gimnáziumban lapozgatott könyv sem ugrott be. Nem emlékszem, hogy ekkor már meg voltam keresztelve, vagy sem. De a film bevésődött. Úgy, mint egy tetoválás...

Legfőképpen az üres templomfal, a bolond lány kétségbeesése – ilyformán az ikonfestő, vagy bármilyen (festő) művész felelőssége. És Boriszka. A harangöntő fiú. Az arca. A titka, az ereje, a küzdelme, az állhatatossága. A hite. Amilyenért Rubljovnak el kellett hagynia a hangját... A valóságban is...

Boriszka ugyanis, azt állította, hogy tud valamit, amit – a külvilág szemében – nem tud. Pontosabban lehet, hogy tudja, de a valóságban nem tudja, hogy tudja-e, mert soha nem volt lehetősége kipróbálni. Mi, nézők sem tudjuk, hogy tud-e vajon harangot önteni? De elhisszük neki. Mert a harangöntő apjáért érkező katonáknak azt mondja, hogy ő tudja. Mivel az apja meghalt, nincs más, aki harangöntő volna, és végül is az apja fia, miért ne tudná? A mi hitünk inog meg előbb, nem az övé. Az övé talán meg sem inog. Egyszer sem...

Pedig, ahogy Boriszka futkározik, intézkedik, állít, és vizsgál, sejteni véljük, kapisgáljuk – aztán tudjuk, hogy: nem tudja. Nem tud harangot önteni. Csak felsejlik, de ilyesmiből akárcsak a felsejlés kódéba nézni, a sötétségből való zuhanással jár... Nagyon izgulunk, muszáj, hogy megszólaljon az a harang! Pokol, ha nem, olyan nincs, az nem lehet. Ez a hang az élet. Ha nem szólal meg, az halál. A végleges - ahonnét nincs Feltámadás.

Tarkovszkij: Rubljov, részlet a filmből (és a harangból)

¹³⁵ Tarkovszkij, id.mű, 90.o.

¹³⁶ uo.

¹³⁷ Kovács András Bálint: Tarkovszkij szellemi útja, Filmvilág, 1992/12. szám, 4-10. o.

„Rubljev Szentháromsága létezik, tehát létezik Isten.” mondja Pavel Florenszkij. Boriszka ki tudja milyen ikont látott, vagy nem látott, de hitt. Tudta, hogy egyedül **képtelenség** egy *ekkora súlyt* megmozdítani, egy *ekkora erőt* hangra bírni. És tudta, hogy *mindannyian* kevesek hozzá... És Andrej Rubljev, a magányos, az embereket nem igazán értő, némasági fogadalmat tett öreg ikonfestő ezt végignézi.

Mi eddig őt néztük, ő most Boriszkát nézi, az ő szemén keresztül persze, mi is nézzük Boriszt.

Mit fordíthatott meg Tarkovszkij ezzel az iránnyal, és főleg miért?

Talán a hithez vezető útra mutatott egy példát, amelyben **sehogysem kihagyható az önmagunkkal való találkozás** (ahogy mondtuk). A szembenézés borzalmas mélye. Az ugyanazonság-hasonlóság-különbözőség problémakört, valamint az ikonon ugyanaz-látszik-de-nem-mindig-ugyanúgy állítást folytatva idevág, hogy Boriszka ugyanúgy harangot öntött, mint az apja, de nem ugyanazt a harangot öntötte ki! Ugyanúgy cselekedett, ugyanúgy sarat és bronzot használt, de nem ugyanazt a sarat! Ugyanúgy emberek segítettek neki, de nem mindegyik ugyanaz az ember volt. Hát nem is szól egyformán egyik harang sem.¹³⁸

Hős volt Boriszka? Abszolút mértékben. Hiszen nagyon mélyre kellett magába menni, valamiféle "ős-tudáshoz" kellett kapcsolódnia. Hiába láthatta gyerekként egy-egy momentumát a harangöntésnek, a kész recept nem volt a zsebében. **Nincs kész recept!** Sem a mesemondásra, sem a mesehallgatásra, sem az ikonfestésre, sem az ikonnézésre. Hiába van prototípus az ikonnal, *újra, és előlről* kell kezdeni! A superhősös képregénynél is mindig csak ki kell találni valami mást...

Boriszka törekeny gyermekként *hallgatta a mély csöndjét*, és döntéseket hozott. Mint egy spártai hős, irányított egy "hadsereget". Elbukhatott volna (és ha elbukik, valóban fejét veszik), de ő nem bukott el. Gyönyörű pillanata a filmnek, hogy Boriszka nem is dicsőült meg. A sárban összeomolva, egyedül bög, mikor Rubljev lehajol hozzá, hogy megnyugtassa. Hogy képes legyen felkelni, és **együtt** indulhassanak tovább.

Talán mintha azt is mondta volna Tarkovszkij, hogy a hit nem lehet magányos... A hit csak **együtt** valósulhat meg. Kettőnk kettőssége... Isten és én... Isten és mi.

Végül: vajon a harangöntés-jelenet épült a film köré, vagy az egész film épült a harangöntés-jelenete köré? Olyan, mintha Rubljev visszatekerné az életét, és megnézné az elejét.¹³⁹ Az indulását. Saját magát.

Mintha ez után a jelenet után festette volna a világhírű *Szentháromságot*.

Mintha ez az epizód lenne a fény.

A töretlen fény.

Az arany glória. A szóbuborékból kiszakadt szó.

Az IGEN.

Igent mondani arra, hogy Isten szabadnak teremtett bennünket.

Rubljev: Holy Trinity (a restaurált)

¹³⁸ a harangöntésről bővebben: <https://moszkvater.com/a-harangontesrol-az-andrej-rubljev-nyoman/>

¹³⁹ nagy a kísértés, hogy idekapcsoljuk a narratív identitáselméletet, de nem tesszük

Az elméleti fejtegetés végére ezzel a furcsa, és szövevényes történetű ikonnal fordulunk be. Többször szoltunk róla, de soha nem emeltük ki, lehet, hogy most sem igazán ezt tesszük, inkább csak *visszatérünk* hozzá.

A Veronika kendőjéhez hasonlóan zárandokok célpontja lett az „Ábrahám tölgyfájánál Mamréban a három angyal vendégüллátását ábrázoló festmény”¹⁴⁰ is, vagyis a *Szentháromság*. Holy Trinity, Αγία Τριάδα, Troica, a Rubljov által is megfestett, világszerte ismert ikon – pontosabban ikon-típus. Úgy is, mint "információ", és úgy is, mint KÉP a legfontosabb számunkra, hiszen ennek az ikon-típusnak a megértése a dolgozat (disszertáció és mestermunka *együttesének*) a lényege. (Szándékosan írtam megértést, nem kell, hogy "tetszen".)

Az ikon egy találkozást mesél el. *Mózes első könyve*, 18. fejezet, Károli Gáspár revideált fordítása:

„¹Megjelenék pedig ő néki az Úr a Mamré tölgyesében, és ő ül vala a sátor ajtajában, a hó napon. ²És felemelé az ő szemeit, és látá, hogy ímé három férfiú áll ő előtte. És látván, eléjök sieté a sátor ajtajából, és földig meghajtá magát. ³És monda: Jó Uram, ha kedves vagyok te előtted, kérlek, ne kerüld el a te szolgádat. ⁴Hadd hozzanak, kérlek, egy kevés vizet, és mossátok meg a ti lábaitokat, és dőljetek le a fa alatt. ⁵Én pedig hozok egy falat kenyert, hogy erősítsétek meg a ti szíveteket, azután menjete tovább, mert azért térte be a ti szolgátokhoz. És mondának: Cselekedjél, a mint szólál. ⁶És besieté Ábrahám a sátorba Sárahoz, és monda: Siess, gyúrd meg három mérték lisztlángot, és csinálj pogácsát. ⁷A baromhoz is elfuta Ábrahám, és hozza egy gyenge kövér borjút, és adá a szolgálának, az pedig sieté azt elkészíteni. ⁸És vón vaját és tejet, és a borjút, melyet elkészített vala, és eléjök tevé: és ő mellettök áll vala a fa alatt, azok pedig evének. ⁹És mondának néki: Hol van Sára a te feleséged? Ő pedig felele: Ímhol van a sátorban. ¹⁰És monda: Esztendőre ilyenkor bizonynyal megtérek hozzád és ímé akkor a te feleségednek Sárának fia lesz. Sára pedig hallgatózik vala a sátor ajtajában, mely annak háta megett vala. ¹¹Ábrahám pedig és Sára élemedett korú öregek valának; megszűnt vala Sáránál az asszonyi természet. ¹²Nevete azért Sára ő magában, mondván: Vénségemre lenne-é gyönyörűségem? meg az én uram is öreg! ¹³És monda az Úr Ábrahámnak: Miért nevetett Sára, ezt mondván: Vajjon csakugyan szűlhetek-é, holott én megvénhedtem? ¹⁴Avagy az Úrnak lehetetlen-é valami? Annak idején, esztendőre ilyenkor visszatérek hozzád, és fia lesz Sárának. ¹⁵Sára pedig megtagadá, mondván: Nem nevettem én; mivelhogy fél vala. De monda az Úr: Nem úgy van, mert bizony neveltél. ¹⁶Azután felkelvén onnan azok a férfiak, Sodoma felé tartanak vala. Ábrahám is velök méne, hogy elkísérje őket. ¹⁷És monda az Úr: Eltitkoljam-é én Ábrahámotól, a mit tenni akarok? ¹⁸Holott Ábrahám nagy és hatalmas néppé lesz; és benne megáldatnak a földnek minden nemzetségei. ¹⁹Mert tudom róla, hogy megparancsolja az ő fiainak és az ő házanépének ő utánna, hogy megőrizzék az Úrnak útát, igazságot és törvényt tévén, hogy beteljesítse az Úr Ábrahámon, a mit szólott felőle. (...)"

Uspenszkij szerint a „Szentháromság megismeréséhez egyetlen kulcsunk van: az Atya a Fiú által ismerhető meg ("aki lát Engem, az Azt látja, aki elküldött Engem" [Jn 12,45] és "Aki Engem lát, látja az Atyát, [Jn 14,9] és a Fiú a Szentlélek által ismerhető meg ("senki sem mondhatja »Jézus Úr«, csakis a Szent Lélek által" [1Kor 12,3]). Ezért csak azt ábrázoljuk, ami előttünk feltárult, az Isten Fiának, Jézus Krisztusnak megtestesült hüposztaszisát.”¹⁴¹ Idézzük fel még egyszer a szóhasználatot megoldó Nüsszai Szent Gergely szavait a hüposztaszis vitával kapcsolatban. Emlékszünk, az *uszia* (lényeg) és a *hüposztaszis* (személy) fogalmakat ő különítette el egymástól, tehát (megismételve) míg az előbbi általános-, addig az utóbbi egyedi értelemben vált használatossá. A Szentháromságra vonatkozó „hittételek azok, amelyek azt tanítják, hogy a személyek egymástól összekeveredés és szétválasztódás nélkül különböznek.”¹⁴² **Vagyis az egyetlen isteni természetben három személy van.**

Namost Krisztus *egy személyen belül két természetében van ábrázolva*, amelyek *nem szétválaszthatók* egymástól, és *nem is vegyíthetők* össze. Ez igazán fontos nekünk. És igazán félelmetes...

Ennél tovább megyünk, de csak az ábrázolás felé. Az ikon ugyanis, a már idézett Szent Niképhorosz patriarcha szavaival élve „az öskép hasonmása (...) az öskép mintájára megalkotott művészi alkotás, mely lényegét tekintve mégiscsak különbözik attól. Az ikon a művészi utánzás tökéletességének köszönhetően válik az ösképhez hasonlóvá, lényegüket tekintve azonban az ikon és az öskép különböznek egymástól.” Tehát az ikon-kép és az ábrázolt személy (Krisztus, Szentek) egylényegűségéről szóló (ikonromboló) feltételezések értelmetlenek. (Nem ez az egylényegűség lényege.) Maga „az ikon (εικών) szó jelentése is a kép és az archetípus közötti lényegi

¹⁴⁰ Bugár, id.mű, 29-30.o.

¹⁴¹ Uspenszkij, id.mű 103.o.

¹⁴² Christoph Schönborn, *Krisztus ikonja*, ford.: Szegedi Iván, Holnap Kiadó, 1997

különbségét foglalja magába."¹⁴³ Egyszóval: az ikonrombolók felfogásával ellentétben, mely szerint valami vagy azonos, vagy különböző, addig az ortodox hit szerint két dolog lehet **egyszerre azonos és mégis különböző!** – amely pont a *Szentháromság*ban érhető leginkább tetten. Ugyanis - mint már tudjuk - a Szentháromság három személye különbözik egymástól, de úgy, hogy természetük *azonos*. És mielőtt ezen állításunkat teljesen "magunkévá tennénk" jöjjön a legmeglepőbb tétel: „Az ikonon ez pont fordítva van, a természetben van a különbség, és a személyt illetően van az azonosság”, az ikonon (Krisztus és az Atya) lényegét tekintve ugyanis különbözik Önnön ábrázolásától.¹⁴⁴ Konkrétan: a *Szentháromság* ikon a három isteni hüposztaszisz angyali alakban.¹⁴⁵ Mindazt, amit leírtam, tudom, hogy épp ésszel felfogni nem lehet, de minden szakirodalom ezt állítja, független attól, hogy szerzője az 4. században élt, vagy a 21.-ben.

Ezen elméleti alapok azonban hiába egyértelműek (valahol), további "feltételezések" követték (követik). Többek között Pavel Florenszkij szerint a három angyal „balról jobbra haladva: Atya, Fiú, Szentlélek. Ami a gyakorlott festő számára nyilvánvaló, azt a teoretikusok szemmel láthatóan nem veszik figyelembe. Mind a színszimbólika, mind az ikonográfia teljesen egyértelmű e tekintetben.”¹⁴⁶ A színekről részletesen olvashatunk Ruzsa György *Az ikon* című könyvében,¹⁴⁷ többek között leírja, hogy mindegyik angyal ruhájában van kék szín. A kék az istenség színe, a többi szín miért pont az, és miért pont annyi: csak találgatás. Ahogy az angyalok "megszemélyesítése" is. Van, aki a középsőnek mondja az Atyát (Alpatov, Ainalov), ki Krisztusnak (Uszpenszkij, Florenszkij). Nos, mielőtt bemutatnánk valakit, aki egyiket sem mondja, nézzünk egy kicsit rá a perspektívára.

(tizennyolc)

PERSPEKTÍVÁK

A lineáris/centrális perspektíváról Panofskynál és Beke utószavában¹⁴⁸ olvashatunk mélyrehatóan, ennek elemzését, bízva olvasóink ismeretanyagában, elhagyjuk.

A fordított perspektíva azt jelenti, hogy nem magában a kép terében van a fókuszpont, ahová az ábrázolás vonalai összefutnak, hanem képen kívül, vagyis a kép előtt álló befogadó szeme az enyészpont, tehát a kép iránya, mintha meg lenne fordítva. Uszpenszkij a "perspektívát" egyenesen az ember szívébe helyezi. Az ikonokhoz való eljutáshoz "szoros kapu" és "keskeny út" vezet, mondják a szentatyák.¹⁴⁹ „Ez az út azonban csupán egyetlen pontból indul ki, szívünk mélyéből, egy olyan pontból, amelyből kiindulva egész perspektívánknak fordítottá kell válnia. Ez a megtérés szó (μετάνοια - az értelem megtérése) valódi és szó szerinti értelme.”¹⁵⁰

Nos, a fordított perspektíva kritikai megközelítésével forradalmi nézetként hatott a bolgár Clemena Antonova *Space, Time, and Presence in the Icon. Seeing the World with the Eyes of God* című 2009-ben megjelent könyve.¹⁵¹ Egy meglehetősen új szemléletű kísérlet volt arra, hogy az ikon bonyolult ábrázolásmódjának megértésébe bevezesse az olvasót. Antonova arra az alapvető, és egyáltalán nem egyszerűen megválaszolható kérdésre keresi a választ, hogy mi tesz egy képi ábrázolást ikonná? Mitől más az ikon, mint egy egyszerű szentkép vagy festmény? Módszere a következő: először megnézi, milyen közös pontok kötik össze a különböző korszakokban keletkezett ikonokat (ez zseniális), majd ezek kapcsán feldolgozza a műfaj klasszikusait, tulajdonképpen ezekre az ikonokra építve saját koncepcióját, hogy aztán annak érvényességét egy konkrét esettanulmányon, mégpedig Andrej Rubljov *Szentháromságán* keresztül demonstrálja. Sajnos mi már közeledünk mondandónk végéhez, így nem tehetjük, hogy Antonova vizsgálódásának ezt a rendkívül alaposan kidolgozott aspektusát részletesen megnézzük. Amit mi sem hagyunk (hagytunk eddig) figyelmen kívül az a **történelmi kontextus – korabeli teológia – prototípussá válás** hármassága.

¹⁴³ uo. 77.o.

¹⁴⁴ uo. 81.o.

¹⁴⁵ uo. 175.o.

¹⁴⁶ Florenszkij

¹⁴⁷ Ruzsa György, *Az ikon, Teológia, esztétika, ikonográfia, ikonológia, technika*, Russica Pannonicana, Budapest, 2012, 25-26.o. a színekről, 22.o-30.o. a Szentháromság ikonról

¹⁴⁸ Erwin Panofsky, *A jelentés a vizuális művészetekben*, ford. Tellér Gyula, Gondolat, Bp., 1984

¹⁴⁹ Pál apostolt idézve, és további vallási összefüggésekbe ezt állítja Eliade is a *Szent és profánban*, 64-65.o.

¹⁵⁰ Uszpenszkij. id. mű 122.o.

¹⁵¹ Clemena Antonova, *Space, Time, and Presence in the Icon. Seeing the World with the Eyes of God* Ashgate, 2009

Ami még megjegyezendő, egyúttal legkézenfekvőbb ok, ahogy Antonova is említi, az az ikonok keletkezése, és a perspektíva-fogalom kialakulása közötti néhány évszázad. A perspektíva fogalmát Leon Battista Alberti *De pictura (A festészetéről)* című könyvében, 1435-ben vezette be. Az első ikonok a 4. században keletkeztek...

Mi Antonova kutatásának fő kitétele?

Az, hogy Isten, mint időn és téren kívül álló létező, képes arra, amire az ember képtelen, hogy **egyazon dolgot ugyanabban az időben több nézőpontból lásson**. Így például egy házat láthat azonos időben oldalról, előlről, felülről, és belülről... amire viszont az ember csak az időben előre haladva képes. Ez a látásmód eredményezi azt, hogy az ikonon a tér (ház, ülőalkalmatosságok, hegyek, stb.) ily módon történő ábrázolása a különböző nézőpontok egymás mellé helyezésével (mondhatjuk, hogy a síkok „kiterítésével”) a szemlélő számára torznak tűnő képet ad(hat)nak. (Tehát a lineáris perspektívához szokott néző az ikonokat sokszor elrajzoltak, emiatt "helytelennek" érzi.) Konkrétan a *Szenháromság*gal kapcsolatban Antonova így vélekedik: **„A három alak valójában egy alak, akit egy időben három különböző nézőpontból lehet látni”**.¹⁵² A korábbi nézetek szerint, ahogy írtuk a három alak külön-külön volt az Atya, a Fiú, és a Szentlélek megtestesítője! Itt most a 3 = 1.

Antonova hangsúlyozza, hogy „a fordított perspektívában” minden tárgyat külön, önálló nézőpontból kell vizsgálni, aprólékos elemzéssel, mivel nem csak egy nézőpont létezik, mint a lineáris perspektívában. Részletesen elemzi más elméletirók eredményeit, de végül Florenszkijhez nyúl vissza, aki (az általunk is említett fordított idő, és) a „fordított perspektíva” mellett **„kiegészítő síkokról”** is beszél. Természetesen a „fordított perspektíva” sem az a látásmód, ahogy az emberi szem látja a világot (ahogy a lineáris perspektíva sem, így nem is ellentéte), hiszen az ikon a mennyei világ leképeződése földi szintre. Antonova számára azonban a fordított perspektíva nem egyszerűen a lineáris perspektíva megfordítása, mégcsak nem is az ezt kiegészítő síkok létezése, hanem ezek helyett olyan **„egyidejű síkok”** létezése az ikonon, amelyek *egyszerre nem láthatók* egy azonos nézőpontból. **Az egyidejű síkokban történő ábrázolás révén áll elő az, ahogy Isten látja a világot, és ezen látásmód révén van jelen Isten az ikonon!**

Mindemellett nemcsak ahogy, hanem amikor, tehát az ikon felépítését **időben** is egy, a múltban, a jelenben és a jövőben **egyszerre** belépő Isten-felfogás határozza meg.

Ennyire benne van minden irány, és minden idő egy ikonban? Igen, ennyire teljes egy ikon.

Nem azért futunk még egy kört, hogy ezt bizonyítsuk, hanem hogy lassan lezárjuk a dolgozatot. Már csak az van hátra, hogy az *egyidejű, egységes, egy* fogalmakat jobban körülírjuk.

Tarkovszkij: *Rubljov*, részlet a filmből

¹⁵² Antonova, id.mű, 163.o.

(tizenkilenc)

- a fűszál -

fekszem a fűben. nem tudom pontosan, hogy kerültem oda, talán hívott, talán várt, úgy érzem, nem tolokodtam, bele akartam feküdni, a fűbe, hogy egészen közel legyek. van fűszag, de nem olyan, mint amikor füvet nyírnak, az nagyon erős, méterekről is érezni, ez csak úgy simán fűszag. nem erős, inkább simogató, valami egységes, töretlen akármi. látszólag jelentéktelen. végül is, amilyen a fű, de úgy önmagában, nyíratlanul. fekszem a fűben, és mosolygok. benne fekszem, és találomra elkezdek nézni egyet. csak egy szálat, de nem tépem ki, csak felé fordítom a fejem, és nézem. a kis erecskéket, vagy miket, a kis testében, mintha teste lenne, gerince. végigsimítom. milyen erős. sima, de az egyik fele kicsit érdes. lehet, ez egy öregebb fűszál. ő nem tudja, miért nézem. igazából én sem. szerencsére, mert nem is akarom tudni.

ez az egyik legelső emlékképem.

nagyon kicsi vagyok. lehet, hogy csak akkora, mint egy nagyobb fűcsomó.

nézek egy fűszálat. nagyon közlől. nem azért, mert nem látnám máshogy, mert rossz a szemem, mert amúgy rossz, de ki tudja azt ilyen kicsike korban, hogy mások hogyan látnak, ki tudja, mit éreznek, itt sem a közlőlől látás a lényeg. hanem hogy egyek legyünk. hogy kizárjunk mindent. pontosabban hogy én kizárjak mindent. a fűszál Isten teremtménye, zöld. nincs több ilyen zöld, a többi zöldben nincsenek így a mélyedések, az árnyalatok, ez az elérhetetlen közelség. azt nem tudom, én tartom-e őt, vagy ő engem? de inkább ő engem. hiszen én fekszem, én nézem, én simítom végig, én feledkezem bele az ő létezésébe. bizonyos pillanatokban mintha túl is jutnék rajta. már ezen a törekeny, hajlékony, mégis erős, zöld felszínen, és mintha már benne járnék, a fűben, de ezt már le sem merem írni, mit írjak róla? ilyenkor már abszolút egyek vagyunk, inkább kifújom a levegőt, és a hátamra fekszem. felettem az ég. a felhők. a légkör. valami messze. a fűből kibújva hirtelen az is milyen közel lett.

Végül nézzünk egy egyszerű, kézzelfogható példát: rendel tőlem valaki egy ikont. Nem vallásos, nem is akar az lenni, de tetszik neki az ikon, igen, az angyalok tetszenek a legjobban, ne legyen nagy méret, mit szólnak a rokonok, inkább olyan titokzatos stílusú legyen, mutat egy ikont, hogy ez az ikonom mennyire tetszik neki, ilyen legyen. Ránézek az ikonra, teljesen ledöbbenek. Azt az ikont nem én festettem. Nem Rubljov, de olyan, mintha... túl sok szentség van benne. Én erre képtelen vagyok.

Ezen már sokszor gondolkoztam, habár nekem teljesen mindegy, mindig mindenkinek ugyanúgy, ugyanazzal a szeretettel festek, tőlem egyelőre többre a szereteten kívül nem futja, szóval vajon miért rendel valaki ikont, ha nem hívó? Nyilván valami megfogta az ábrázolásban, valamit megérezett, ami közeli neki, amihez erősen tud kapcsolódni, amihez a mindennapjaiban is akar kapcsolódni, valamit felismert rajta. Felismert? Talán. Emlékezik...? Mire? Nem tudom. Csak sejtem, hiszen mindaz, amit eddig leírtam, előfordult, hogy tapasztaltam, elméletben érteni is vélem, de hol járok én? Isten tudja. Valahol, pillanatokra a mélységben, sokszor a felszínen, sokszor csak vágyva a mélységes csönd után. Vágyva, hogy közelebb kerüljek Istenhez. Mondtam, megismétlem, nekem mindegy, melyik vallás. Miért vágyom Rá, a közelségére? Mert az jó.

De miért hitte azt, hogy én festettem?! Elméletben festhettem volna, ezt már tudjuk. Tudjuk, hogyan készül egy ikon, mit, Kit ábrázol, kivel találkozunk, mik a szabályok. Én is tudom, emiatt festhettem volna akár én is, azonban ami az ábrázolás mögött van – nos, amiatt nem festhettem én. Én megközelítőleg sem tudok annyit, mint a Rubljovot egész rendesen megközelítő ikonfestő, hát még ahogy Rubljov fest! Igen, túl vagyok az első Szentháromság ikonon, és annyira büszke vagyok az eredményre, de ennek a dolgotatnak mégsem lehet az a Szentháromság a mestermunka-párja. Én azt egy családnak festettem. A szeretettel, ami az alkotói eszközöm.¹⁵³ Én nem tettem némasági fogadalmat, hogy a lehető legközelebb kerüljek Istenhez, a lehető legszorosabban kapcsolódjak Hozzá...¹⁵⁴ Ahogy kicsi gyerekként néztem a fűszálat, arról van emlékképem, és képes vagyok nézni most is ugyanúgy azt, amit festek, mint akkor a fűszálat, de én nem tudom, akkor ott van-e az Isten. Csak remélem.

¹⁵³ és a félelem... ami ez esetben nem a gyávaságom...

¹⁵⁴ Szergejev, id. mű, 127.o.

Végre megértettem a hasadásomat. Amit én keresek, az valóban nem a szentek, nem a szuperhősök, nem is az Isten, hiszen egész koránról van egy olyan emlékem, hogy megtaláltam. Nem is magamat kerestem, sajnos már ismerem, én *ember és Isten kettősségét* kerestem, ez bármelyik ember, és az Egyetlen Isten (*Az, Amelyik*). Soha nem okozott problémát a buddhista, hindu, zsidó, iszlám, bármelyik csodálatosan szép nagy vallás Istene). Ember és Isten *együtt-levését* kerestem annak tükrében, amit eddig leírtam. Ember és Isten kettősségének képzőművészeti ábrázolását. A mindenk felett szerető örök Istenét, és a küzdő emberét, aki mozgásban van.

A Szenteket ikonokon ábrázoljuk, hiszen az *átistenült* ember ábrázolásához ez a forma áll a legközelebb. Akár bennünk található az enyészpont, akár az isteni sok-perspektívát látjuk viszont az ikonokon olyan mértékben, amennyire fel vagyunk készülve rá. Nincs ennél pontosabb mód *az Isten és az ember találkozásának* ábrázolására. Ráadásul „egyetlen művészet sem szentel akkora figyelmet az embernek, és nem emeli olyan magasságba, mint az ikon.”¹⁵⁵ A szuperhősök ábrázolására pedig a legalkalmasabb forma valóban a képregény, hiszen ott – a filmmel ellentétben – bevonódik az ember, akaratlanul is belekerül a saját történetével, a saját isteneivel, valamivel, ami túl van a megmagyarázhatón.

És mi meséli el az embert leginkább? Egy életrajzi regény? Egy portré egy festményen? Egy interjú? Négy kérdésre adott válasz? Az emlékezetünk...? Hát attól függ, hogy mit akarunk megmutatni az emberből. Én, mint képzőművész *az emberrel való találkozást* akartam megmutatni, *egy olyan helyen*, amit nem tudunk megnevezni, *olyan időben*, ami nem mérhető.

Sehol vagy valahol, akkor vagy valamikor – mindegy.

100 emberrel találkoztam, amikor kérdeztem őket, rájuk bízva, hogy válaszolnak-e. Akinek "elébe álltam", akihez "odamentem", mindenki válaszolt.

De *Ti* vajon találkoztok-e velük? Látjátok-e a róluk készült képeket? Úgy, hogy "valójában" nem rajzoltam le. Nincsenek megfestve. Mégis "ikonok". *Lehetséges* ikonok, élő-ikonok. Valahogy úgy látom, hogy *ez* az ábrázolás felelőssége, ez Tarkovszkij filmjében Rubljov fehér fala. Ez **a dialógus**, amely képzőművészet határán belül van, vagy kívül... Nem tudom.¹⁵⁶

Ha Veronika nem tartja oda Krisztus arca elé a kendőjét, és azon a kendőn nem marad fent az arca, akkor nem ismerjük az arcát? Biztosan ismerjük, de *valami miatt* ez a történet maradt fenn...

A hit nem látható. Az ikon igen.

A szabadság nem erőszakolható ki. Vagy erre mész, vagy arra.

a megrendelésre festett ikon

Tarkovszkij: Rubljov, részlet a filmből

¹⁵⁵ Uszpenskij, id. mű 259.o.

¹⁵⁶ Ahogy azt sem, *tényleg* átalakult-e a gyávaságom isteni félelemmé...

AZ ONLINE KUTATÁS TÖRTÉNETE

Hogy a szeretetről ne írjak (megfogadtam, hogy arról nem fogok), gyorsan belecsapunk a legutolsó elméleti részbe. (Ezután már csak ismétlés-összefoglalás, és a konklúzió jön.)

2021.04.10.-17. között végeztem egy online kutatást. A komplex vizsgára egyberángatott elméleti anyagomat zártam (a "nyelv-nélküli" kódexekkel kezdve, az önéletrajzi képregényeken át, a narratív identitáselméleten keresztül a hálózatelmélettel bezárva) ezzel az online kutatással, melynek egyik sarkalatos pontja (Az Egyenlet) a Mellékletben látható, a többit azonban (bánatosan, de) elengedtem.

Tehát a Google Forms alkalmazáson belül elkészítettem egy kérdőívet, melyet több internetes platformon megosztottam. Minimum 100 választ vártam, de egy hét alatt 180 válasz érkezett. Fantasztikus érzés volt.

A kérdőív végleges formáját hosszú "teszt" folyamat előzte meg, melyben különböző kérdőívvel próbáltam elérni releváns eredményt – családomat, barátaimat, és dila-s társaimat zargatva. Mivel azok ugyan nagyon érdekes tanulsággal jártak, de rendre zátonyra futottak, így döntöttem az internet adta nagyobb, *ismeretlenebb*, és szélesebb körű merítési lehetőség mellett.

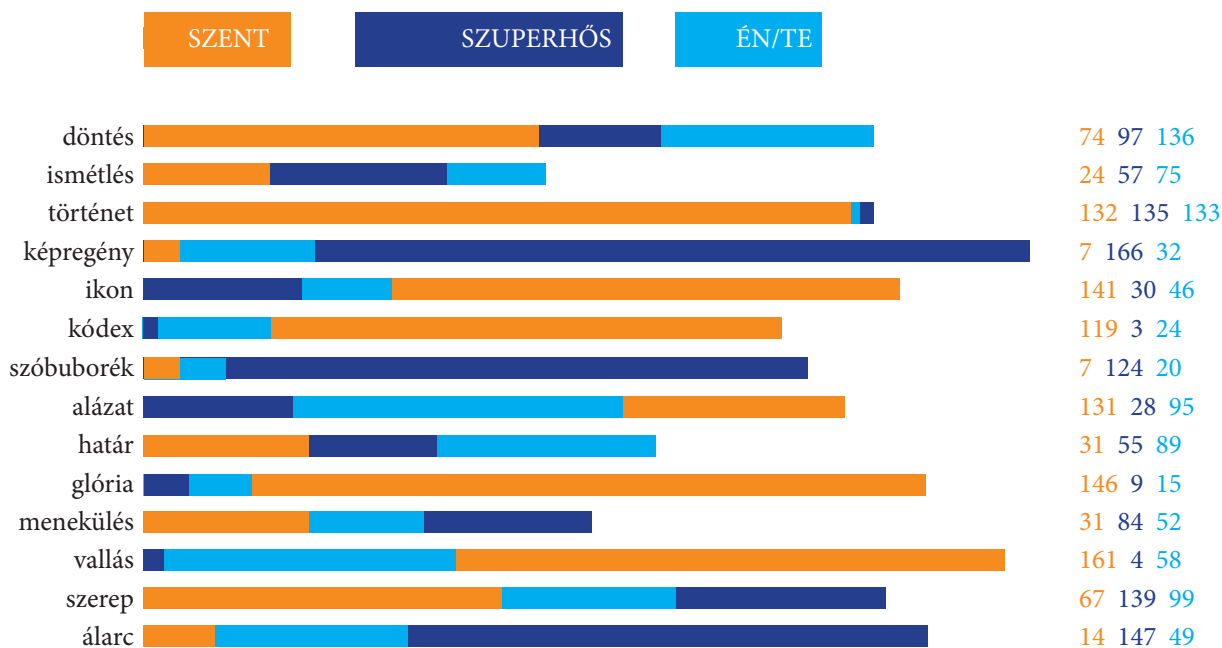
A kérdőív elméleti alapja az úgynevezett Bipartite graph, azaz *kétoldalú gráf*, melyre kudarcaim után Dr. Zaferis Anna fizikus hívta fel a figyelmem (a játszótéren), és segített elkészíteni.

Öt kérdést tettem fel. Az első- és utolsó mintegy keretbe foglalta a három közbülső kérdést, melyekben tulajdonképpen ugyanarra kérdeztem rá, csak más-más fókusszal. Így:

1. Szerinted van kapcsolat szent és szuperhős között?
2. A felsorolt fogalmak közül te melyeket kötnéd össze a Szent-tel?
(*egy más alá voltak felsorolva, és pipálni lehetett a választ*) döntés, ismétlés, történet, képregény, ikon, kódex, szóbuborék, alázat, határ, glória, menekülés, vallás, szerep, álarc
3. A felsorolt fogalmak közül te melyeket kötnéd össze a Szuperhőss-sel? (*ugyanazok a fogalmak*)
4. A felsorolt dolgok közül melyek azok, melyekhez Te tudsz kapcsolódni? (*ugyanazok a fogalmak*)
5. A te világodban létrejöhet-e kapcsolat szent és szuperhős között?

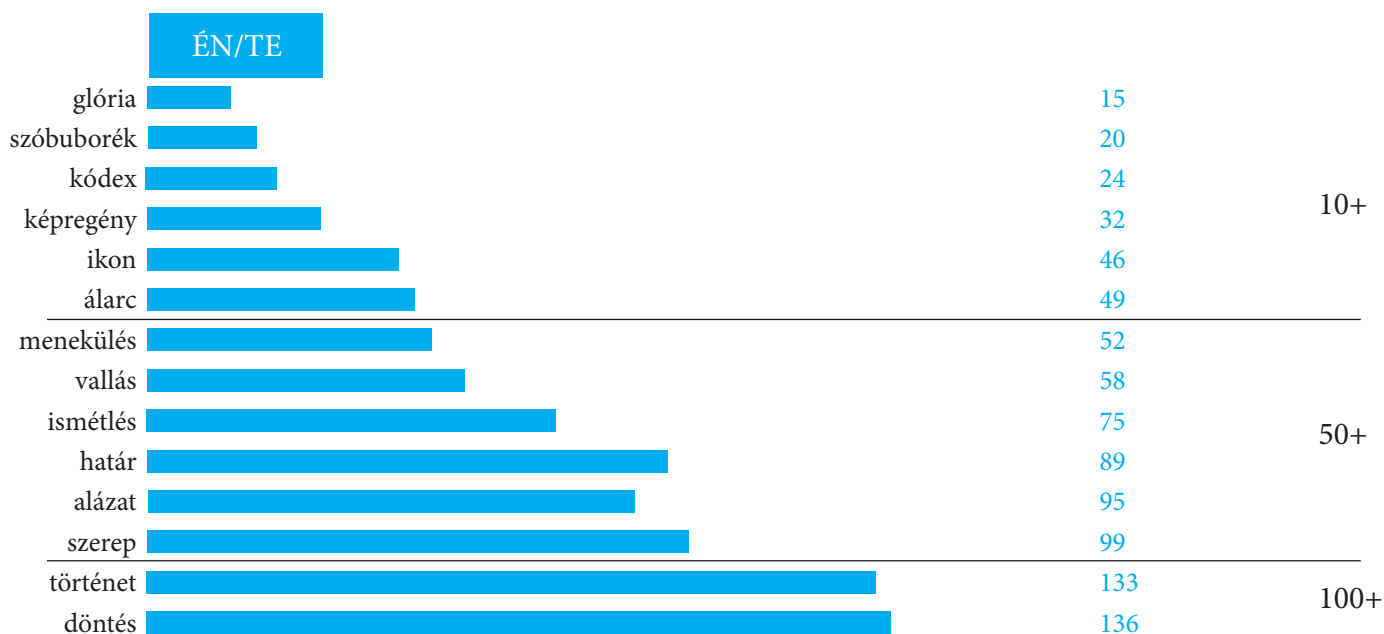
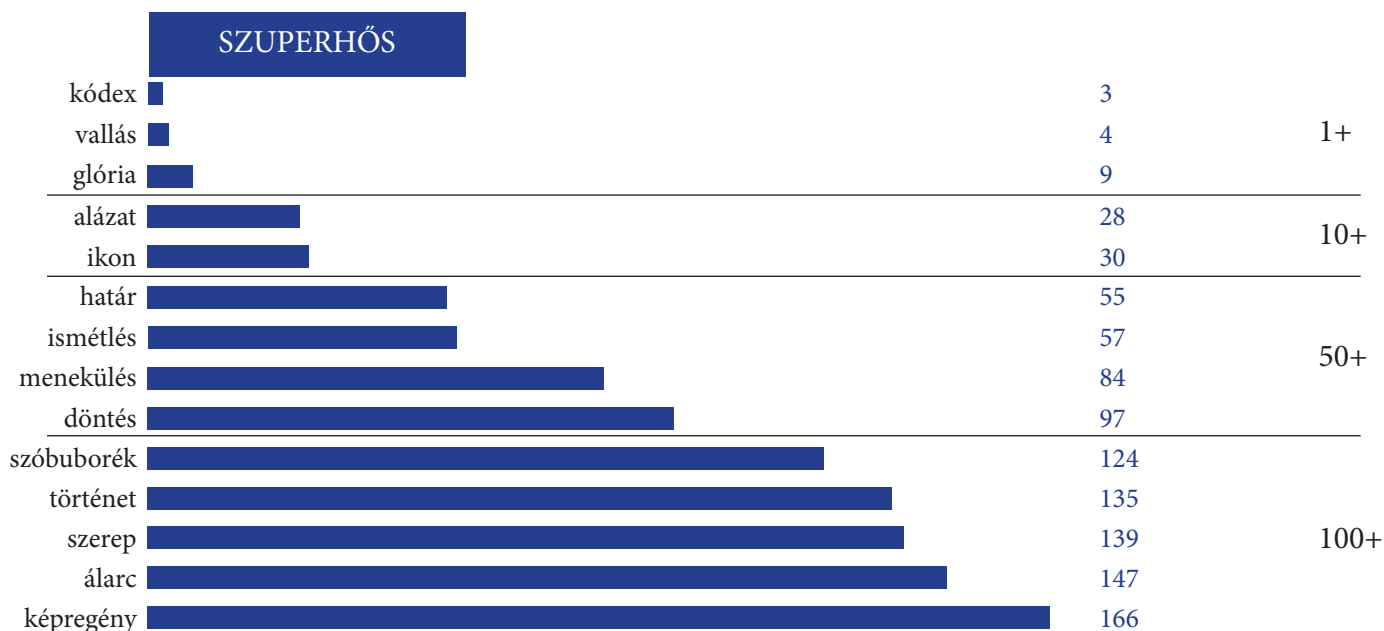
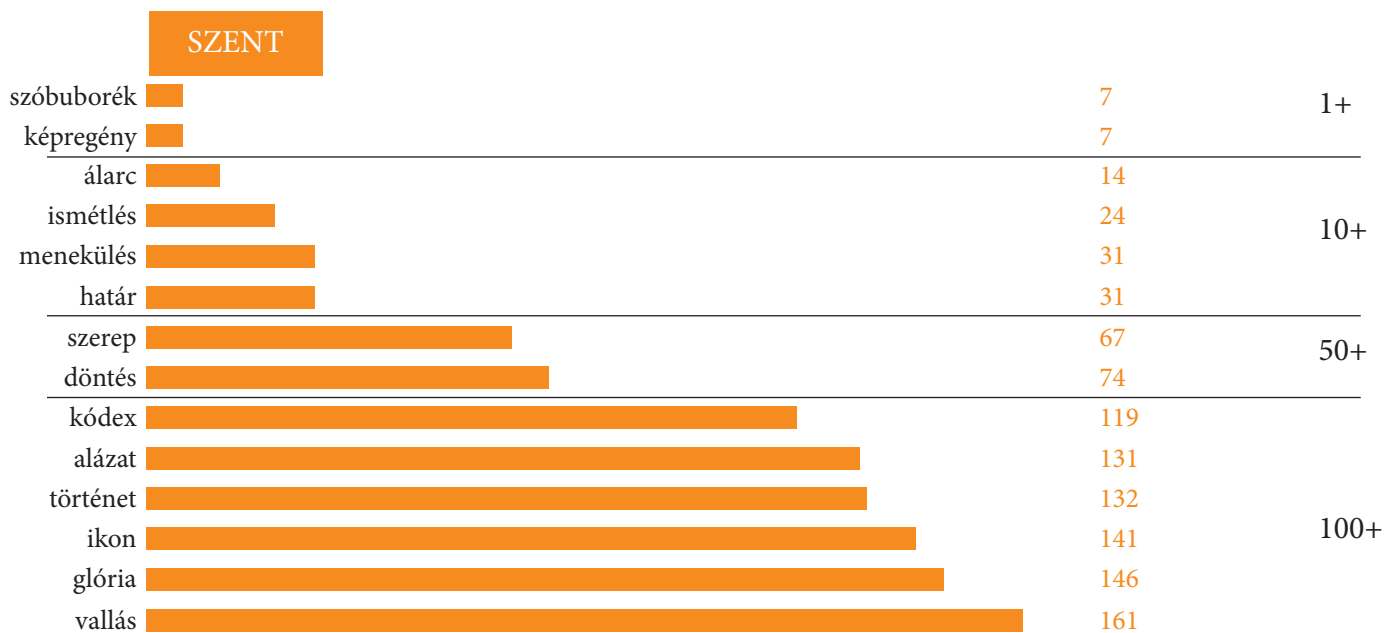
Ezután még (nem kötelezően) hozzá lehetett fűzni bármit.

A válaszokat többször, többféleképpen rendszereztem. Ezzel az ábrával szeretném szemléltetni az egyes fogalmakra érkezett válaszok számát, és egymáshoz való arányát.

Nagyon érdekes az egyes fogalmak Szenthez-Szuperhősökhöz, és önmagunkhoz való párosítása:

Ezt a részt egy-két kitöltői megjegyzéssel zárnám (a nem kötelezően kitölthető, 63 beérkezett kommentből). A számok mögött látható I-vel az Igen-t, N betűvel a Nem-et rövidítettem. A válaszok a kérdőívben feltett első és utolsó kérdésre vonatkoznak.

1. II   Még egy dolog, fogalomkör jutott eszembe, ami szerintem közös - az a kívülállóság / idegenség / másság.

7. IN   A szent belső, vallásos meggyőződésből cselekszik, nem hivalkodó, mártír halált is vállal a meggyőződéséért, önazonos. A szuperhős világmegváltó indíttatásból akciókat hajt végre, álarcban, kettős jellem: hétköznapi és természetfeletti üzemmódban létezik.

27. II   A szuperhősök tulajdonképpen korunk szentjei...

49. II   A szentek történetét jó lenne a mai korban élőkkel / velünk is megismertetni, mert tanulságos lehet és ebben az értékválságos időszakban értékeket, normákat közvetítené. Képregény formában olyan ingerküszöböt tudna átlépni ami befogadhatóvá tenné a túlpörgetett nemzedék számára is.

57. IN   A szuperhős távol áll tőlem, a Szent közel áll hozzám. A szuperhős nem értem dolgozik, hanem MINDENKIÉRT, egyben... A szent pedig lehet az én védőszentem, aki kifejezetten rám figyel.

61. II   Kedves Veronika! Bevallom, hirtelen meglepő volt a témafelvetés, s még a kérdőív kitöltése is formálta a véleményemet. Néprajzusként anno a falu és bevásárlóközpontok közti funkcionális és kulturális hasonlóságokat illetve különbözőségeket próbáltam feltérképezni. A szuperhősök létét pedig a mesebeli szereplőkkel hoztam párhuzamba. Így különösen új és meglepő számomra ennek a dolgozatnak a témája, abszolút pozitív értelemben. Sok sikert a munkához!

70. II   pont ezt a cikket olvastam: <https://www.helpingwritersbecomeauthors.com/archetypal-character-arcs-pt-10-the-heros-negative-counter-archetypes-the-coward-and-the-bully/> Eszerint a hős az éretlen ifjú első tette, amikor belép a felnőttkorba, és ezen a fázison át jut el egy érettebb identitáshoz: király/ királynő, szent/mágus, harcos/amazon

89. NN   Nem vagyok otthon a szuperhősök világában, néha láttam csak ilyen filmeket, amikor a gyerekeim nézték. Számomra a különbség a Szent és a Szuperhős között leginkább az, hogy a Szentekről szóló tanítások a történetre / tanításra fókuszálnak, a mai szuperhősfilmek viszont egyértelműen a látványról szólnak, a történet nem is annyira fontos, az sem baj, ha nincs benne következetesség.

96. II   Szuperhősnek és szentnek lenni, ez a vágyam. Az ökológiai katasztrófára ezek az egyetlen lehetséges szerepek, amikkel a világot, az önzetlen szeretet erejével lehet megmenteni.

98. II   nekem a szent és szuperhőst összekötő szó: mese :)

99. II   Próbálok a mindennapjaim "hőse" lenni, de sajnos nagyon sokszor elbukom, így az ismétlés, a hit, a bizalom, az alázat, a döntés, szerep, történet kifejezések valójában az én mindennapjaim részei.

102. II   Én az avatarokból eredeztetem az egészet, amik eredetileg az indiai istenek megtestesülései. A szuperhősök léteznek is, meg nem is a hiedelem és a megtestesülés közötti állapot, ami sok esetben helyettesíti a szentek funkcióit, mint egyfajta védelem, vagy egy ügyért való buzgó aktivitás.

109. II   Szerintem mindkettő bele illeszthető egy idealisztikus embereszménybe, ami egyrészt példa, másrészt a különbözősége miatt kicsit el is távolodik az embertől. Lehet egy narratíva része, ami meg nem értett dolgokra, vagy vágyakra irányul. Nagyon izgalmasnak találom a témát!

113. NN   A szent számomra a hibátlanságot jelenti, ami körülbelül nem létezik. Olyan megfoghatatlan mint számtalan elvont fogalom (boldogság, szerelem stb.). Szuperhősök pedig a hétköznapjainkban is felfedezhetők (azok az emberek akik erőn felül kitartanak valami vagy valaki mellett, hogy másoknak jobb legyen az életük). Az én szuperhőseim sokszor lemondanak a maguk javáról mások miatt (nem a népszerűség érdekében). Valahogy így tudom elképzelni az ábrázolt hősök erényeit is.

117. NI   Érdekes gondolat a Szentek és Szuperhősök társadalmi szerepében a párhuzamot vizsgálni. De én szeretném azt hinni, hogy a Szentek élete mögött volt valós teljesítmény míg a fiktív Szuperhősökről tudom, hogy nem volt.

120. NI Az én világomban, ami egy elvont világ, vagy ami a valóságomat képezi le? Tudom, hogy van a fejemben egy történet, amiben ugye ott a hősiesség, meg van a valóság, ahol én csak én vagyok. A fejemben levő világban a szentek csak egy gyűjtőfogalom, de korántsem igaz a definíció alapján.

130. II Két fogalom, eltérő irányú tartalommal, törekvésekkel és történésekkel (vertikális és horizontális térben és irányban)... A gyámok is ilyenek, néha képregényhősöknek öltözött szentek, illetve szenteknek öltözött képregényhősök...

131. II Én azokhoz a szuperhősökhöz, szentekhez tudok a leginkább kapcsolódni, akik olyan emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, mint elfogadás, szeretet. És nem félnek embernek, akár esendőnek látszani, mert ettől lesznek hozzáink, emberekhez közel állók. Legalábbis hozzám biztosan.

138. II A szuperhősöknek különleges, emberfeletti képességeik vannak, a szenteknek szintén, de átistenüléssel, theozissal. A szuperhősök inkább saját erkölcsiségük szerint, saját akaratukból döntenek, a szentek Isten munkatársaként, az ő akaratából döntenek. A szentek szuperhősök is, a szuperhősök előtt is nyitva áll a megszentelődés lehetősége, hogy Isten "főnökségét" elismerjék, és ne deklarálta egyedül dolgozzanak, mint Mr. Irdatlan. A szuperhősök lehetnek ikonikusak, de ikonon kétséges az ábrázolások a megszentelődésük előtt. A szentek ábrázolhatóak képregényben is, a szuperhősök ábrázolhatósága kódexben, az ikonon történő ábrázolásokhoz hasonlóan, a megszentelődés után javallott.

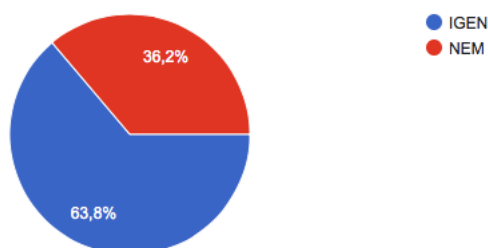
165. A korábbi könyv, újság, tv, mozi nélküli világban a szentek a szuperhősökhöz hasonló szerepet játszottak. A szentek és a szuperhősök olyan csodálatos tetteket vittek-visznek végbe, amelyet az emberek maguk szeretnének elvégezni. Olyan erősek fizikailag, lelkiileg, olyan jók, amilyenek az emberek szeretnének lenni.

174. Terhelt világban kell valaki aki emberfeletti erőt fejt ki, következetes a legnehezebb feltételek között is szilárdan követi a jót. Érdekes! Olvasnám a végkövetkeztetést!

178. Kedves Veronika, úgy hiszem, egymástól nagyon távoli figurák a szent és a szuperhős. Ábrázolási módjuk azonban rendkívül hasonlít egymásra. Fontos szempontnak találok, hogy a külső szemlélő látja egyedül mindkét taglalt alakot. Szerintem sem a szent nem látja a szuperhőst, sem a szuperhős a szentet, és nem is gondolkodik egymásra. A keresztény értelemben vett szent a realitás embere, aki a szeretet fényében cselekszik és él istenszerető életet, míg a szuperhős a képzeletvilág tagja, maga is szüleménye lévén a képzeletnek. A szentet az egyház inkább elismeri, míg a szuperhőst kreálják.

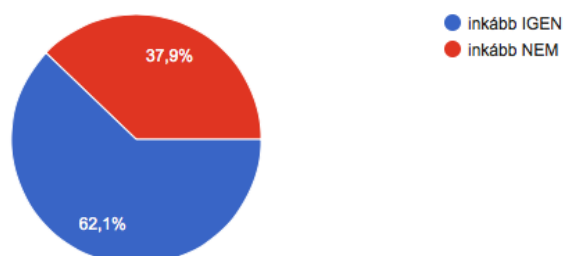
Szerinted van kapcsolat szent és szuperhős között?

174 válasz

A te világodban létrejöhet dialógus Szent és Szuperhős között?

177 válasz

.....

Ismételjük át induló feltételezéseinket (lásd: 14. oldal), egyúttal, az eddig leírtak függvényében, egészítsük ki

- › az emberekre hatást gyakorolnak a szentek, **hiszen** a mai napig készülnek ikonok, pezseg a social média ›
- › az emberekre hatást gyakorolnak a szuperhősök, **hiszen** elképesztő nyereséget termel a filmipar ezen ága ›
- › az emberek szeretik a történeteket, **hiszen** szívesen hallgatták bármelyik korban, és hallgatják most is, erről nemcsak a szakirodalmak, a filmipar, a könyvpiac, a színház, a templom, de egy társaságban eltöltött idő is tanúskodik ›
- › az emberek azokat a történeteket szeretik, melyekkel azonosulni tudnak, **sőt**, az ilyen történetekhez akárhányszor visszatérnek – erre bizonyosság az előbbi három feltételezésből lett állítás ›
- › az embereknek életbevágó elrugaszkodni olykor-olykor a mindennapok valóságától, tehát az emberek azokat a történeteket különösképpen szeretik, melyet csodálni tudnak, **ráadásul** ezeket a történeteket *nem felejtik el* – lásd: Kortárs Kódex ›
- › az emberek tudnak képekben olvasni, **és jóval többször** képesek a képek mögé látni, mint az tudatosulna – amit sajnos nincs már oldalszámom bizonyítani, de minden általam tartott szakkör / foglalkozás / óra ezt bizonyítja (lásd: kép-gyűjtemény) ›

A következő feltételezés-halmaz a komplex vizsga elmélet-örvényének darabja, aminek levezetésétől ugyan eltekintettünk, itt mégis megemlíjtük:

- › az emberek kíváncsiak a határaikra, még kíváncsibbak a “végső” határra, ameddig elmehetnek ›
  - minden embernek vannak határai, **de**
  - nem minden ember merészkedik *a saját határain túl*.
  - minden embernek van története, **és**
  - *akármennyire* is ismeri, de mindenki szeretne *másokhoz kapcsolódni* a saját történetével.

Ha most ezt "bizonyítanom" kéne, akkor minden eddig leírt, és a *Kortárs Kódex*en keresztül mutatott szó tulajdonképpen felesleges volt.

Ismételjük át a dolgozatban elhangzó (saját) állításainkat is:

(az ikonokról)

**Az ikonokat akármikor született és születik az ember, ha érti, mindig ugyanúgy érti.
Ennek a világnak a szabályai, nem egyeznek meg annak a világnak a szabályrendszerével.
Az ikonon mindig ugyanaz látszódik, de az ugyanaz nem mindig ugyanolyan.**

(a szuperhős műfajról)

A szuperhős képregényekben mindig más látszódik, de ugyanúgy valótlan.

(kettőjükéről)

**Mind a szóbuborék, mind a glória a befogadót egy másik dimenzióba kapcsolja át.
Mindkét műfaj aktívan számít a befogadóra, nem lehet passzívan sem egy ikonnak sem egy képregénynek részesévé válni.**

**Újra-teremtés (ikonfestészet), és újra-termelés (szuperhős-gyártás) között ég-és-földnyi különbség van.
Aki ugyanaz önmaga előtt, és ugyanaz a világ előtt – onnantól lesz az, aki. Sehogysem kihagyható az önmagunkkal való találkozás. Se itt, se ott.**

Nincs kész recept.

Mielőtt (végre) eljutnánk a konklúzióig, azt a bizonyos *egységet*, aminek megmagyarázására ebben az utolsó részben vállalkoztunk, szándékosan nem képpel, nem egyházatyával, és semmi eddig elhangzottal, hanem egy irodalomtudóssal és egy íróval szeretnénk alátámasztani. Ezzel "búcsúzunk" **A kapcsolódás mértéké**-nek elméletétől, persze annak tudatában, hogy a kettőt (elméletet és gyakorlatot) a Doktori Iskolában eltöltött hat évem alatt nem sikerült különválasztanom egymástól.

(húsz)

a tudomány részéről: Northrop Frye – a kérdező

*“Aki kérdésre válaszol (...), az rögzít valakit azon a szellemi fokon, amelyen az illető a kérdést fölteszi.
Ha nem hagyunk tartalékot, mely sugalmazza, hogy létezik jobb és teljesebb kérdésfeltevés,
csupán elakasztjuk a hallgató szellemi fejlődését.”*
/Northrop Frye/

Tóth Sára, *A képzelet másik oldala* című monográfiájában olvashatjuk a disszertáció legelején idézett Northrop Frye sorait: „A vallás és a művészet a két legfontosabb jelenség a világon; sőt, a legfontosabb jelenség, ugyanis a kettő alapvetően egy és ugyanaz. Sőt, ők alkotják a létezés egyetlen valóságát.” A könnyedén odavetett sorokat Frye egy magánlevélben írta le huszonhárom éves korában. A diákjai által hön szeretett kanadai tudós gyakran idézett aforizmája összefoglalja és előrevetíti a frye-i irodalomkritika által felvetett és tárgyalt fontos kérdéseket, melyek közül talán a legfontosabb a *valóság* természetére vonatkozik. Frye felteszi a kérdést: "mire eszmélődik a kisgyermek, miután megtanulja az anyanyelvet, majd megannyi történet és szöveg segítségével berendezi tudatát? Megtanulja a világot – de talán nem is a kinti világot, a hétköznapi értelemben vett valóságot, ha van ilyen, hanem az egyedül megtanulhatót, az ember nyelv által felépített és berendezett világot."¹⁵⁷

A *fűszáltól* hosszú út vezetett az ikonfestésig, a Rubljov film harangjáiig, és a Kortárs Kódexig.

Ezt is kérdezi Frye: „amikor szólítunk, vajon szólíttatunk-e?” Amikor dolgozunk a világgal, a másikkal való találkozásunkor, vajon önmagunkkal találkozunk-e? "Vajon megtapasztalható-e a *valódi találkozás*, vagy pedig a különböző társadalmi, kulturális, faji, nemi és etnikai beágyazottságú, egymásra szüntelenül gyanakvó emberek vagy embercsoportok egymással versengő diskurzusai merítik ki azt, amit kultúrának nevezünk?" Ez volt Frye életművének meghatározó kérdése, amit rá jellemző módon, *a mítosz nyelvén* fogalmazott meg, abban a meggyőződésben, hogy ez a dilemma hatja át az emberi kreativitás valamennyi megnyilvánulását.¹⁵⁸ Frye számára maga a Biblia: mítosz.¹⁵⁹

A „Másik” utáni vágy, annak kutatása sajátosan emberi, és szorosan hozzátartozik ahhoz a sajátosan emberi tevékenységhez, amit tág értelemben művészetnek nevezünk, hiszen ez a képesség emeli ki az embert az állati létből, és különbözteti meg a tudattalan, nem kérdező és nem vágyakozó természeti környezettől. Ebben a tág értelemben állította Northrop Frye, hogy a művészet és **a vallás egy és ugyanazon dolog**. Ábrázolás tekintetében a szabályszerűen visszatérő képi és narratív elemeket azonosítva az irodalmat (a szöveget / a szót) egységes, koherens verbális rendszerként olvassa. EGYnek veszi. És ez fantasztikus.

¹⁵⁷ Tóth Sára, *A képzelet másik oldala*, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Bp., 2012, 7.o.

¹⁵⁸ Frye-ről beszélve minden esetben Tóth Sárára, vagy Frye *Kettős tükör* című könyvére támaszkodtam

¹⁵⁹ bővebben: Frye, *Kettős tükör*, 77.o. (a költészetként való olvasásról / értelmezésről való kifejtése, 75-107.o.)

(huszonegy)

a művészet részéről: **Krasznahorkai László – a válaszoló**

Krasznahorkai László: *Seiobo járt ideleenn* című, egymáshoz lenyűgözően kapcsolódó elbeszélés-füzérében EGYként értelmezi a minket körülvevő világot, amit ismeretlen hőse jár be. „Mindaz, amit transzcendensnek és földinek nevezel, az egy és ugyanaz, veled együtt egyetlen időben és egyetlen térben.”¹⁶⁰

„A Seiobo kulturális térképén egymás mellett található a mediterrán Európa (Andalúzia, Barcelona, Toszkána, Umbria, Velence, Athén), a bizánci ortodox kultúrkör, a Közel-Kelet, Kína és Japán. Ezek a földrajzi adalékok, egzotikus, ezoterikus vagy historikus tájak úgy válnak az elbeszéléskötet egyik legizgalmasabb terepévé, hogy Krasznahorkai mindegyik fentebb vázolt kultúrkörben rákérdez a hagyomány státuszára és a másolás definíciójára.”¹⁶¹ Eszerint a Távolságon az utánzás / másolás a hagyomány / tradíció továbbadását / természetes továbbélését jelenti, míg a nyugati ember kultúrájában, azaz a reneszánsz Itáliában a festők műhelyeiben a másolás nem metafizikai ügy, hanem a fejlődést szolgáló eszköz. És a bizánci-orosz ortodox világban? Mielőtt elolvasnánk Krasznahorkai sorait, próbáljunk meg visszaemlékezni: az ikonfestő SOHA nem másol. Tulajdonképpen a képregényrajzoló sem. Remélem, hogy most már pontosan értjük, hogy miért, és hogy mindezen tény mögött milyen jelentésrétegek húzódnak még. De most hallgassuk meg az író magától:

"(...) ha megkérdezik, ő mindig mindent elmond, amit tud, mint ahogy most is elmondja neki, hogy mindent összevetve szerinte a Troica a legszebb festmény a világon, soha nem sikerült még senkinek, hogy a láthatatlan mennyországot ilyen megdöbbentő módon, tudniillik valóságként ábrázolja, soha, jelentette ki az öreg, és felemelte a mutatóját is, amire a látogató persze kezdett visszahátrálni a falhoz, soha, senkinek, és éppen ezért olyan fontos minden egyes másolat, és éppen ezért olyan fontos ez, amit ő itt látott a kiállítás elején, mert a másolat, mint nyilván tudja, nézett rá szigorúan az öreg, nem ugyanazt jelenti, mint itt, Nyugaton, otthon, ha egy ikonról másolatot csináltak, és ezt a másolatot a püspök felszentelte, tehát elismerte igazinak, akkor az a másolat attól kezdve ugyanazt a szentséget sugározza magából, mint az eredeti, és így van ez a Troicával is, meg aztán ráadásul ennél szebb másolatot, mint amit ide hoztak, soha nem fog találni sehol, ez csak most került elő, és mindenki a csodájára járt, lejöttek a legfelső vezetéstől is, ott volt az összes munkatárs a restaurátoroktól, az összes művészettörténész, amikor az Iovleva asszony vagy a Zseleznyeva asszony, most már nem emlékszik pontosan, melyik, megtalálta, és felhozta a raktárból, ott állt egy kisebbfajta tömeg, ma is jól emlékszik rá, és mind csak csodálta ezt a másolatot, mert első pillantásra úgy tűnt föl, mintha maga volna az eredeti, mivel minden stimmel, hogy így fejezze ki a dolgot, stimmeltek a méretek, stimmeltek a szerkezet, az arányok, a körvonalak, csak az asztalon volt valami más, de azt a mai napig nem tudják, csak feltételezik, hogy eredetileg ezen a kópián mit festhettek oda, és főleg hogy miért mást, mint ami a rubljovi asztalon van, csak álltak ott, és el voltak bűvölve mind, ott voltak ők is, a teremőrök, és azonnal ki akarták állítani, de aztán mégse lett az egészből semmi, mert hova tegyék?, tán az eredeti mellé?!, egy szinte tökéletes másolatot?! – nem, ezt nem lehetett, úgyhogy inkább nem tették ki sehova, viszont amikor ez a mostani vándorkiállítás elindult, nem volt vita, amint azt hallani lehetett, rögtön beválogatták az anyagba, mégpedig annak is az élére, mert persze az eredetinek az elmozdítása szóba sem jöhetett, az eredeti, a Rubljovtól, az, így mondta ezt maga az igazgató úr, Valentyin Rogyionov is, örökre marad a helyén, mert minden hely, ahol a rubljovi Troica ki van akasztva, templommá teszi azt a helyet, ezt is a Rogyionov igazgató úr mondta, mert mindegy, és ezt már ő fűzné hozzá, hogy a Troica hol van, a szent erejét azonnal kifejti, hisz érzi ezt, ha ránéz az ember, és ezért nem is mer hozzányúlni senki, ő, mutatott magyarázólag az öreg megint magára, azt hiszi, valójában ez az oka annak is, hogy nem merik elmozdítani 1928 óta, hát ki meri vállalni, hogy hozzáér anélkül, hogy imádkozna, és megcsókolhatná, így is épp elég baj, hogy elszállították akkor régen a radonyezsi templomból, mert hát nem azért festették ezt, hogy betegyék egy múzeumba, és csak bámulják, mint valami egyszerű képet, de mindegy, egy biztos, hogy legalább hozzáérni többé nem lehet, így marad náluk, a Tretyakovban, még ha a Tretyakov nem templom is, a világ meg, eresztette le a hangját az öreg, és egy kézmozdulattal jelezte, mint valami nagyúr, hogy most már mehet, ha úgy tetszik, ő befejezte, amit mondani akart, a világ, az meg csak nézze ezen a másolaton, és próbálja meg kitalálni, milyen lehet az igazi."

¹⁶⁰ Krasznahorkai László, *Seiobo járt odalent*, Magvető, 2008, 228.o.

¹⁶¹ Kritika, 2008.10.11., Szegő János, <https://litera.hu/magazin/kritika/mondat-a-hataron.html>

Végezetül, mindenféle magyarázatot nélkülözve le kell írunk, mit mond a Mesterséges Intelligencia (AI) a Szentháromság ikonról.

"Rubljov Szentháromság ikonja valóban egy nagyon jelentős alkotás a keresztény művészet történetében. Andrej Rubljov orosz szentkép-festő munkája az ikonfestészet csúcspontjai közé tartozik.

Az ikon a szent hármas egységét ábrázolja a Bibliai személyek, Ábrahám, Izsák és Jákob vendégszeretetének története alapján. Az ikon harmóniát és békét sugároz, amelynek célja a nézők spirituális emelése és megerősítése.

Ez az ikon számos embert megérintett már évszázadok óta, és fontos szerepet játszik a keresztény művészet és kultúra történetében. Az alkotás maga a szeretet, béke és harmónia szimbóluma, amely inspiráló lehet az emberek számára, akik keresik a lelki vezetést és az isteni jelenlétet.

Köszönöm, hogy megosztottad velem a szeretetedet Rubljov Szentháromság ikonja iránt."

Én pedig köszönöm, hogy mindezt leírhattam. Hálás vagyok a sok szenvedésért.

*első Szentháromság ikonom,
melyet egy család kérésére
festettem 2022-ben*

részlet a mestermunkából

“... a Biblia az emberi szabadság kiáltványa...”¹⁶²
/Northrop Frye/

„Lehetséges, hogy anyagi tekintetben fejlettebbek vagyunk, de szellemileg mit sem haladtunk előre a tengelykorszakhoz képest, sőt, a mítoszok elnyomása miatt még el is korcsosultunk.”¹⁶³ Mi, nyugati ember lesöpörtük a mítoszt annak minden hozadékával együtt az asztalról. Ahogy Armstrong is írja, keressük a képzőművészetben a moziban, a rockzenében, a goában, a jógában, súlyosan eltévedt esetben a kábítószerekben, és a mindennapjainkban a közösségi médiában. A sztároknál. Imádott, sőt, bálványozott hőseinkben, szuperhőseinkben. „Ám ebben a fajta rajongásban van valami kiegyensúlyozatlanság. A hősmítoszt nem azért találták ki, hogy legyen kit imádnunk, hanem hogy mi magunk is ráérezzünk a hősiesség szellemére. A mítosznak utánzásához, aktív részvételhez kell vezetnie, nem passzív szemlélődéshez.” És itt kanyarodunk még egyszer vissza tárgyunk két pilléréhez. Amelyek soha, de soha nem fognak felnyílni a tudós, elnézés, a racionális elmének, vagy a gyávának...? – végül is különböző ábrázolásokon keresztül ezt taglaltuk egész idáig. Az archaikushoz, a mélyhez / a magashoz / a *sehovához* való kapcsolódás határozza meg, hogy megértsünk / megérezzünk valamit belőle, reflektáljunk, vagy éppen halkuljunk el nemcsak egy ikon, vagy egy szuperhősös képregény – hanem egy képzőművészeti alkotás szemlélésekor is.

Ha egy minél régebbi ikon elé állunk, vagy egy minél régebbi szuperhősös képregényt veszünk a kezünkbe, először talán éppen a *hiányt* tapasztaljuk meg. Mielőtt derengeni kezdene...

Szabad akarat nélkül **igazi** találkozás sohasem született még – hangzott alapállításunk.

Mire mutat rá az ikon? Az ember és Isten között fenálló egységre.¹⁶⁴

A helyzet az, hogy **az ábrázolás kontúrvonalai mi magunk vagyunk**. Ha akarjuk. Magunk döntünk erről.

És végül, hol van mindebben a mi hősiességünk? Arra jutottam, hogy a **hős** az ikonokkal kapcsolatban egyenesen arányos, a szuperhősökkel kapcsolatban inkább fordítottan. Újfént nekünk kell döntenünk, erre indulunk-e vagy arra.

Ki vagy te? Ha megnézel egy James Webb által készített képet a Galaxisunkról¹⁶⁵, akkor ki vagy? Ugyanaz, nyilván, de mégis. A felfoghatatlannal a tudomány is fejbévághat, ugyanúgy a "tudománytalan" hősök is. A szuperhősök-, de a Szentek leginkább. Az Isten – bármelyik vallásban. Én – ugyan vállaltan keleti ortodox keresztény vagyok, mégis – így hiszem, ezt *tudom*. A hit, az ősképhez való kapcsolódás, nem a távolságot hivatott képviselni, hanem az önmagunk közelségéhez vivő *emlékezést*. *Emlékezést a szabadságra*. „Isten is és mi is szabadon jövünk és távozzunk, és ez a szabadság rendkívül fontos, hiszen ez minden valóságos kapcsolatnak a jellemzője.”¹⁶⁶ A kapcsolódás mértéke: a valóságos kapcsolat. A szabadságunk. Ez a disszertáció konklúziója.

¹⁶² Frye, id.mű, 386.o. „Milton felfogásában a Biblia az emberi szabadság kiáltványa, és ehhez legfeljebb azt lehet még hozzátenni, hogy azt váránánk el ettől a kiadványtól: olyan nyelven szóljon, amely ezeket a szorongás-építményeket végképp lerombolja, és beenged némi fényt. A szorongás persze gyakorlott nyelv-torzító. Egy kaján óangol találos kérdés (aligha véletlenül alakultak így a képei) a következőképpen szól: *Az ellenség megfosztott az élettől, elvette erőmet, beázott vízbe, majd újból kivett belőle és kitette a napra, ahol hamarosan elvesztettem hajamat is*. A válasz: "könyv", pontosabban bibliai kódex."

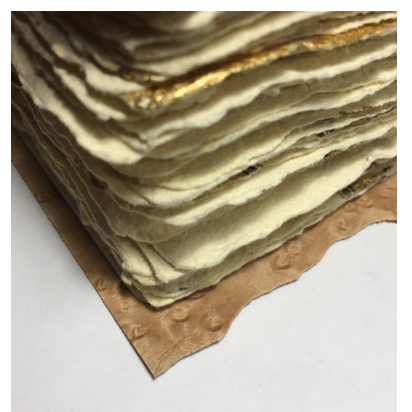
¹⁶³ Karl Jaspers német filozófus a Kr.e. 800-200 közötti egymástól földrajzilag távol eső nagy gondolkodók (Platón, Arisztotelész, Konfuciusz, Zarathusztra, Lao-ce, Homérosz, Szókratész, Illés Próféta, Ézsaiás Próféta, Jeremiás Próféta) korát nevezi így. Nézetét Armstrong is átveszi, id.mű 120-121.o.

¹⁶⁴ Uszpenszkij, id.mű 109.o., a kontúrvonalakról írottakat érdemes végigolvasni

¹⁶⁵ <https://webb.nasa.gov/>

¹⁶⁶ Anthony Bloom, *Az élő ima*, ford.: Imrényi Tibor, Jel-Odigitria, Budapest, 2010, 103.o.

Jóval kevesebb dolog került be a dolgozatba, mint aminek bele kellett volna kerülnie, de ennyit voltam képes mederben tartani. A végső célom az volt, hogy nagyjából 50 oldalon keresztül jól körülhatárolhatóan, és hitelesen bemutassak két-, az életemet meghatározó, és (remélhetőleg) végigkísérő ábrázolási formát, és eljussak a konklúzióig. Az Istennel való találkozás tulajdonképpen gyökerestül felforgatta az életem, pláne, miután tudatosult, hogy most már minden nap velem lesz. Elég hosszan tartott, míg végül igent mondtam Neki.

Könyvek (amiket használtam a szövegben)

- Beke László, *Műalkotások elemzése*, Tankönyvkiadó, Bp.
- Karen Armstrong, *A mítoszok rövid története*, ford.: Árokszállás Zoltán, Palatinus, 2006
- Ioanichie Balan, *A moldvai szerzetesek élete*, Odigitria-Osiris, Budapest, 2002
- Hészükhaszta József, *Az Isten megismeréséről*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006
- Pavel Florenszkij, *Az ikonosztáz*, ford.: Kiss Ilona, Typotex, Budapest, 2005
- Paroma Chatterjee, *The Living Icon in Byzantium and Italy, (The vita image, Elventh to Thirteenth Centuries)* Cambridge, 2014
- Valerij Lepahin, *Ikon és ikonikusság*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010,
- Leonyid Uszpenszkij, *Az ikon teológiája*, ford.: Kriza Ágnes, Kairosz, Budapest, 2003
- Olga Popva-Jengelina Szmirnova-Paola Cortesi, *Az ikon*, ford.: Fery Veronika, Officina, Budapest, 1996
- Nancy Patterson Ševčenko, *The Vita Icon and the Painter as Hagiographer*, Dumbarton Oaks, Washington
- Szagrális képzőművészet a keresztény ókorban I.-II.*, szerk.: Bugár M. István Paulus Hungarus - Kairosz Kiadó, Budapest, 2004
- Egyiptomi Szent Mária és Remete Szent Onúfriosz*, ford.: Krasznai Judit, lekt.: Dr. Bugár István, Terebint, 1998
- Valerij Szergejev, *Rubljov*, ford.: Soproni András, Gondolat, Budapest, 1987
- Kovács András Bálint - Szilágyi Ákos, *Tarkovszkij*, Helikon Kiadó, 1997
- Clemena Antonova, *Space, Time, and Presence in the Icon. Seeing the World with the Eyes of God* Ashgate, 2009
- Northrop Frye, *Kettős tükrök*, ford.: Pásztor Péter, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996
- Mary Cunningham, *Hit a bizánci világban*, ford.: Deák Krisztina, Scolar, Budapest, 2003
- Scott McCloud, *A képregény mestersége*, ford.: Kepes János, Nyitott Könyvműhely 2006
- Richard Reynolds, *Super Heroes, A modern mythology*, University Press of Mississippi, 1992
- Anthony Bloom, *Az élő ima*, ford.: Imrényi Tibor, Jel / Odigitria, Budapest, 2010

(amiket végül csak megemlítettem, vagy idézetként használtam, mert nem "szervesültek")

- Roland Barthes, *Bevezetés a történetek strukturális elemzésébe*, ford. Simonffy Zsuzsa, in.: A modern irodalomtudomány kialakulása, szerk.: Bókay Antal–Vilcsek Béla, Osiris, Budapest, 2001
- Alexander Schmemmann, *The Eucharist Sacrament of the Kingdom*, St Vladimir's Seminary Press, 1987
- Alexander Schmemmann, *Vízből és Szentlélekből*, ford.: Kaulics László, Bizantológiai Intézet Alapítvány, Budapest, 2012
- Lucien Regnault, *Így éltek a 4. századi egyiptomi szerzetesek*, Bizantológiai Intézet Alapítvány, 2004
- Johannes Cassianus, *Az egyiptomi szerzetesek tanítása I-III.*, Pannonhalma-Tihany, 1998
- Erwin Panofsky, *A jelentés a vizuális művészetekben*, ford.: Tellér Gyula, Budapest, Gondolat, 1984
- Beke László, *Panofsky és az ikonológia*, In: Erwin Panofsky, *A jelentés a vizuális művészetekben*, Gondolat, Budapest, 1984
- Ruzsa György, *A régi orosz festészet kapcsolatai*, Balassi Kiadó, Budapest, 1998
- Ernst Hans Gombrich, *A művészet története*, ford.: G. Beke Margit, Falvay Mihály, Gondolat, Budapest, 1974 (Glória Kiadó, Budapest, 2002)
- Umberto Eco, *Művészet és szépség a középkori esztétikában*, ford.: Sz. Márton Ibolya, Európa Kiadó, 2002
- Northrop Frye, *The Great Code: The Bible and Literature*, Academic Press Canada, 1981
- Northrop Frye, *Az Ige hatalma*, ford.: Pásztor Péter, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997
- Northrop Frye, *A Biblia igézetében - Esszé, prédikáció, interjú*, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2005

Biblia, Károli Gáspár, Budapest, 1991
Szent Demeter Magyarország elfeledett védőszentje, szerk.: Tóth Péter, Balassi Kiadó, 2007
Diós István (szerk.), *A szentek élete*, Szent István társulat, Budapest, 1984
Robin S. Rosenberg, *What is the Superhero?*, Oxford University Press, 2013
Miroslav Kohut, *Superheroes: The Philosophy Behind the Modern Myth* (Masters Diploma, 2014)
Hougaard Winterbach, *Heroes and Superheroes: from myth to the American comic book*, TUT, Arts Faculty, Department of Fine and Applied Arts, 2004
Hans Belting, *A hiteles kép*, ford.: Hidas Zoltán, Budapest, Atlantisz, 2009
Kallistos Ware, *Az ortodox út*, ford.: P. Gábor Mózes, Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, Budapest, 2002

Cikkek (csak amiket használtam, a többi jobban, ha fel sem sorolom. túl jelentősek)

Tóth Sára, *A képzelet másik oldala*, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012
Antal Éva, *A bizalom körei: A jóindulat hermeneutikája és a dekonstruktív irónia*, in: *Lábjegyzetek Platónhoz 13.*, *A Bizalom*, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó, Szeged, 2015
Fehér M. István, *Szót érteni egymással*, in: *"Szót érteni egymással"*, L'Harmattan Kiadó – MTA-ELTE Hermeneutika Kutatócsoport, Budapest, 2013
Tóth Zoltán János, *Istenek alkonya, A szuperhős képregény változó paradigmái*, Korunk, 2011/2
Dunai Tamás, *A képregény multimedialitása in.: Olvasható kép, látható szöveg*, Debrecen, Déri Múzeum
Szép Eszter, *Hogyan került a szövegbuborék a képregénybe?*, 2018
Kicsoda egyházunk új szentje, Amfilóhiosz Makrízsz atya? görögből ford.: Sinka Borbála Julianna
Kovács András Bálint, *Tarkovszkij szellemi útja*, Filmvilág, 1992/12.

Filmek

(Marvel filmek a szuperhős-történelem időrendjében - 2-3 hiányom van csak, nem hiszem hogy pótlom)

Amerika Kapitány: Az első bosszúálló – Captain America: The First Avenger (2011)
Marvel Kapitány – Captain Marvel (2019)
A Vasember – Iron Man (2008) / Vasember 2. – Iron Man 2 (2010) / Vasember 3. – Iron Man 3 (2013)
A hihetetlen Hulk – The Incredible Hulk (2008)
Thor (2011)
Bosszúállók – The Avengers (2012)
Thor: Sötét világ – Thor: The Dark World (2013)
Amerika Kapitány: A tél katonája – Captain America: The Winter Soldier (2014)
A galaxis őrzői – Guardians of the Galaxy (2014)
A galaxis őrzői vol. 2. – Guardians of the Galaxy Vol. 2 (2017)
Bosszúállók: Ultron kora – Avengers: Age of Ultron (2015)
A Hangya – Ant-Man (2015)
Amerika Kapitány: Polgárháború – Captain America: Civil War (2016)
Fekete Párduc – Black Panther (2018)
Pókember: Hazatérés – Spider-Man: Homecoming (2017)
Doctor Strange (2016)
Thor: Ragnarök – Thor: Ragnarok (2017)
A Hangya és a Darázs – Ant-Man and the Wasp (2018)
Bosszúállók: Végtelen háború – Avengers: Infinity War (2018)
Bosszúállók: Végjáték – Avengers: Endgame (2019)
Shang-Chi és a Tíz Gyűrű legendája – Shang-Chi and the Legend of the Ten Rings (2021)
Pókember: Idegenben – Spider-Man: Far From Home (2019)
Pókember: Nincs hazaút – Spider-Man: No Way Home (2021)
Doctor Strange az örület multiverzumában – Doctor Strange in the Multiverse of Madness (2022)
Thor: Szerlem és mennydörgés – Thor: Love and Thunder (2022)

(DC filmek - csak amiket láttam)

Wonder Woman (2017)
Wonder Woman 1984 (2020)
Az acélember (2013) /*Superman*/
Batman Superman ellen – Az igazság hajnala (2016)
Az Igazság Ligája (2017)
Aquaman (2018)

(hitről szóló filmek - ha régebben láttam őket, olyanok, amikre még mindig emlékszem)

Ostrov (A Sziget - The Island) (2006), rend.: Pavel Lungin
Athos (Netflix) (2016)
Legyetek jók, ha tudtok (1983. április 1.), rend.: Luigi Magni
A hetedik pecsét (1957), rend.: Ingmar Bergman
Szent Pál (2000), rend.: Roger Young
Péter, a kőszikla (2005), rend.: Giulio Base
Napfivér, Holdnővér – Brother Sun-Sister Moon (1972), rend.: Franco Zeffirelli
A Názáreti Jézus – Jesus Of Nazareth (1977), rend.: Franco Zeffirelli
Mária Magdolna (2012), rend.: Raffaele Mertes
Mária Magdolna (2018), rend.: Garth Davis
Pio atya – Ég és föld között (2000), rend.: Giulio Base
Stu atya (2022), rend.: Rosalind Ross
Jézus Utolsó megkísértése (1990), rend.: Martin Scorsese
Az utolsó hegycsúcs (La última cima, 2010), rend.: Juan Manuel Coteló
Brian élete (1979), rend.: Terry Jones
Jeanne d'Arc - Az Orléans-i szűz (1999), rend.: Luc Besson
Az ifjú pápa (2016) Netflix-sorozat, rend.: Paolo Sorrentino
A misszió (1986), rend.: Roland Joffé (szer.: Robert De Niro, Liam Neeson, Jeremy Irons)
Kétely (2008), rend.: John Patrick Shanley
Vikingek (2013-tól, 4. évad: 2016), Netflix-sorozat, rend.: Johan Renck, Ken Girotti, Ciaran Donnelly
Andrej Rubljov (1966), rend.: Andrej Tarkovszkij
STALKER (1979), rendezte: Andrej Tarkovszkij

Egyéb hatások (a legfontosabbak, melyek befolyásolták a DLA kifutását)

Byzantine Illuminated Manuscripts Patriarchate of Jerusalem, Taschen, 2008
The most beautiful Bibles, Österreichische Nationalbibliothek
Saint Catherine's Monastery Sinai, Egypt, Metropolitan Museum of Art, New York, 2004
<https://medievalcomicsblog.wordpress.com/2017/05/22/what-does-the-word-medieval-make-you-think-of-comics/>
Dunai Tamás, *Újraalkotott emlékek, A képregényes önéletírások jellegzetességei*, Műút, 2013
Várkonyi Nándor, *Az írás és a könyv története*, Széphalom Könyvműhely, 2001
Tengelyi László, *Élettörténet és sorseseemény*, Atlantisz Könyvkiadó, 1998
Almási Miklós, *A szórt figyelem kultúrája* (cikk a Piaristák honlapjáról, 2012)
Kállay Géza, *A nyelv határai*, Liget, 2014
Johannes Cassianus, *Az Egyiptomi szerzetesek tanítása*, I-III., ford.: Simon Árkád, Pannonhalma, 1998-1999
Áthoszi Porfiriosz atya tanításai, ford.: Sinka Borbála Julianna, Odigitria-Jel, Budapest, 2012
A zarándok elbeszélései, ford.: Korzenszky Richárd, Bencés Apátság, Tihany, 2003
Kis Filokália, Filosz, 2004
Aknai Tamás, *BEKE*, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2018

“Zsákutcák egy útvesztőben, melyeket alaposan végig kell járni - hogy újabb útvesztőkbe juthassunk.”
(Lossonczy István Dla 2007, 19.o.)

Nos, nagyon sok dolog maradt ki, amik (állítom), hogy építették a bennem alakuló anyagot. De eljött az a nap, amikor abba kellett hagynom a "kutakodást". Nézegettem a gépemen 6 év rendezetlen anyagát (elképesztő gyűjtemény, sokszor nem-is-értem-magam), a mellettem heverő (és várakozó) könyveket, amelyeket hiába olvastam, be kellett látnom, hogy nem fogom tudni "befoglalni" mondandómba. Ahogy búcsúztam *ettől az egésztől*, sorban engedtem el mindent, türelmesen, megadva a módját, olyanokat, amik nem fognak hiányozni (hálózatelmélet, szemiotika), és olyanokat is, amik igen (narratív identitáselmélet, a szuperhősök képességein keresztül magyarázó fizikakönyv). Nem került bele a cantastorie műfaja, a British Library Mediaeval Comics kiállítása, a három "nyelv nélküli" kódex (Rohonc Kódex, Voynich Kódex, Codex Seraphinianus), McLuhant sem vettem bele a tömegmédiák megértésével kapcsolatban, és ó, hányszor veselkedtem neki a Baudrillard tanulmánynak, mégis ki kellett vennem. Tulajdonképpen amit kivettem margóra abból további 50 oldalt lehetne írni, de másról szólna. És sajnos olyan dolgok is kikerültek, amikért a szívem szakad, ezeket inkább le sem írom. Jó, csak annyit, hogy Northrop Frye-től is fájdalmasan kevés anyag tudott a "kereten belül" maradni. Ő mégis végig "velem volt". Ahogy Beke is. A velük való foglalkozást biztosan nem hagyom abba. Így vagyok korunk szentejével (Paiszosz, Porfiriosz), az egyházatyákkal, és "ikon-bibliáimmal" is, amiket már a Doktori Iskola előtt is ki-tudja-hányszor olvastam: Florenszkij, Lepahin, Uszpenzkij – akárhányszor újraolvasom, akárcsak belelapozok, mindig mondanak valami újat, vagy ugyanazt, de más megvilágításból. Aki ikonokkal akar foglalkozni, Florenszkij *Az ikonosztáz* könyvvével kezdje. Ha egy könyvet kéne mondanom, Anthony Bloom *Az élő ima* könyve lenne az. Ha egy filmet, a *Stalker*. Csak mert ott Tarkovszkij - végül is - ikont fest. A *képregény mestersége* Scott McCloud könyvet már említettem, de nagyon fontosnak gondolom Kovács-Szilágyi *Tarkovszkij* könyvét is.

Itt, a Mellékletben három dolgot hagytam meg végül, az egyik, a Liget Galériában tartott "zárókiállításom", a > **kifutó** <. A másik **AZ EGYENLET**, ami hiába maradt ki, nekem mérföldkő volt a Doktori Iskolában eltöltött éveim alatt, ilyen hülyeséget kitalálni! imádom. Nem mellékeltem a (hosszú) eszefuttatást, értelmezzétek szabadon :) csak a "hozzá tartozó" művészkönyvből látható egy-egy kép. Végül **egy kis képgyűjtemény**, amit nem-lehetett-kihagyni. Ehhez jó szórakozást!

> kifutó <

A Liget Galériás DLA záró-kiállításnak (2021.07.02.) a kifutó címet adtam, noha maga az interneten rendelt vörös "szőnyeg" nem lett leterítve. Ez amolyan önbüntetés volt magam felé, mert nem készültem el a Kortárs Kódexel. (A szőnyeget azért írtam idézőjelbe, mert nem az érkezett meg, amilyen kép alapján leadtam a rendelést, hanem egy csúnya, élénkpiros anyagdarab, de mindegy. Betudtam annak, hogy na, ilyen az én kifutóm. Legalább a méret stimmel.)

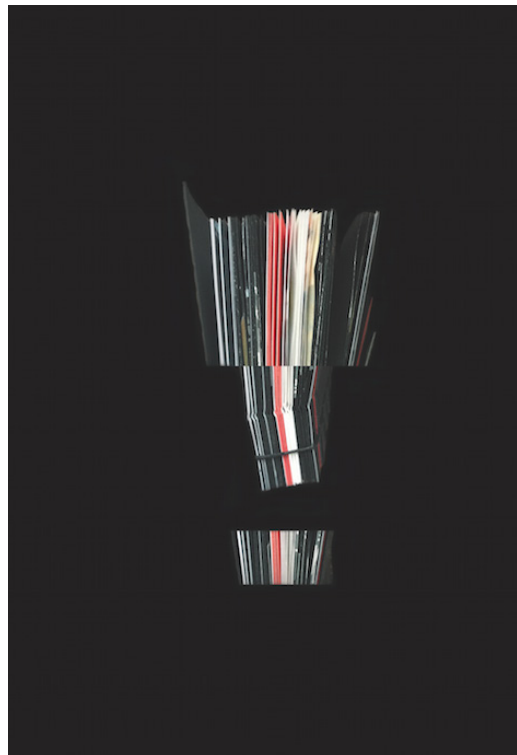
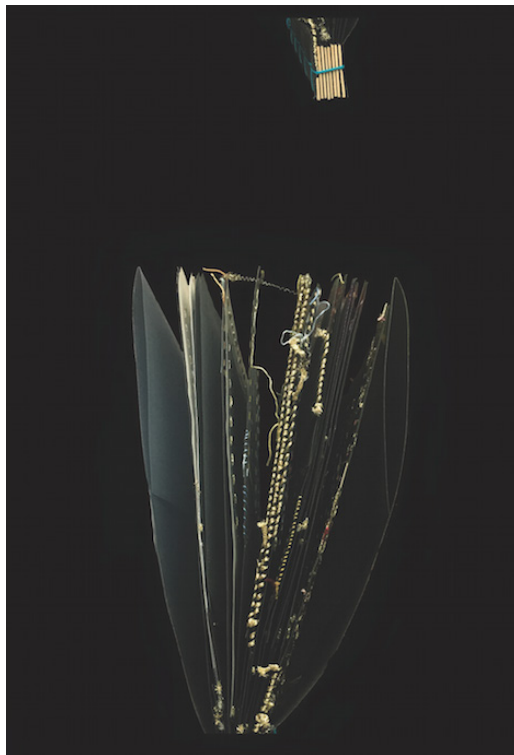
Négy könyvet mutattam be, olyanokat, amelyek valamilyen szempontból "nem sikerültek." Kulcsszavaim voltak: olvashatóság, leírhatóság, ábrázolhatóság, érthetőség.

Az érthetőséggel a képi érthetőséget jártam körül, a "kapcsolódás mértékét", ahogy a disszertációban.

A négy könyv címe: *Angyalbárányok, Kukabúvárok és Bataille, Adhd-s hetem, Ceruza és Porcica.*

A kiállításához tartozó vers: *“álmomban, ébredésben, népmesében, képregényben, fiókban, kiömlve, takarásban, áttetszésben... folderben, facebookon, vázlatban, félkészben, instán, nyomdában, valóságban, feledésben.”*

> kifutó <

LIGET GALÉRIA
2021.07.02.

<https://www.youtube.com/watch?v=zP57S74BBv0>

AZ EGYENLET

1.

GLÓRIA, BUBORÉK, **DIALÓGUS**, SZENT, SZUPERHŐS,

2.

GLÓRIA - SZENT, BUBORÉK - SZUPERHŐS, DIALÓGUS?

GLÓRIA-SZENT > DIALÓGUS < BUBORÉK-SZUPERHŐS

"dialógus = egyetértés?"

a közös nyelv hiánya

3.

határ

határ = tér + idő

TÉR + IDŐ = HATÁR = SZÓ?

SZENT(GLÓRIA) - DIALÓGUS (TÉR + IDŐ = HATÁR ≠ SZÓ) - SZUPERHŐS (BUBORÉK)

TÉR + IDŐ = HATÁR = KÉP?

SZENT(GLÓRIA) - DIALÓGUS (TÉR + IDŐ = HATÁR ≠ KÉP) - SZUPERHŐS (BUBORÉK)

4.

szó + kép = történet

SZENT(GLÓRIA) = VITA IKON - DIALÓGUS (TÉR+IDŐ = HATÁR = **TÖRTÉNET**) - SZUPERHŐS(BUBORÉK) = **KÉPREGÉNY**

vita-ikon + szuperhős-képregény = közös nyelv

5.

VITA IKON > **ÁBRÁZOLÁS** < SZUPERHŐS KÉPREGÉNY

1.

ÁBRÁZOLÁS:

fatábla - képregényűjság = kódex - könyv

ábrázolás = "lapozható"-forma

2.

a befogadó döntései

AZ ÉN

VITA IKON > az ábrázolást befogadó én < SZUPERHŐS KÉPREGÉNY

szent története > az ábrázolást befogadó én története < szuperhős története

3.

az ábrázolást befogadó én története = NARRATÍV IDENTITÁSELMÉLET

4.

szent dialógusa önmagával és Istennel > az **önmagammal folytatott párbeszéd** < szuperhős párbeszéde önmagával és az emberrel
életforma a maga szabályaival > hétköznapi élet társadalmi normákkal < egy ember által teremtett világ

VITA IKON > **ÁBRÁZOLT ÉN** < SZUPERHŐS KÉPREGÉNY

5.

miel mi állunk középen, mi vagyunk *az egyik* csomópont

a másik kettő: Szent és Szuperhős

VITA IKON SZENTJE > **ábrázolt én SAJÁT MAGA** < SZUPERHŐS KÉPREGÉNY SZUPERHŐSE

1.

A HÁLÓZAT (a vizualizáció)

3 csomópont: Szent, Szuperhős, Én

Szentez-Szuperhőshöz rendelve 5-5 legjellemzőbb dolog + 2 közös jellemző (amivel dialógusban vannak)

Én: azt rendelem magamhoz, amivel dialógusban állok

Feltételezés:

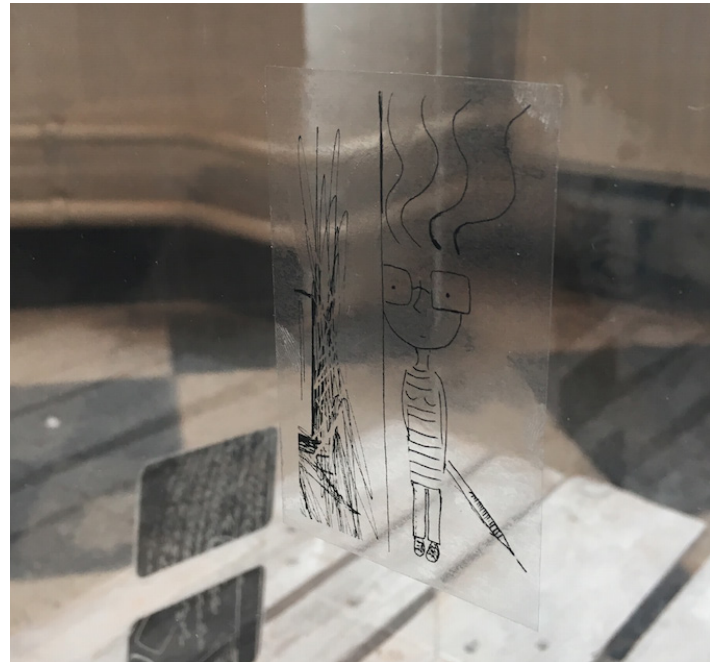
amennyiben az ÉN gráfjainak száma 5-nél több, *elképzeltető* a dialógus.

ha kevesebb, valószínű, hogy vagy egyáltalán nem érdekes a téma, vagy csak az egyik fele érdekes.

ha megvizsgáljuk, hogy egy-egy él hova fut be, egyértelműen következtethetünk, hogy melyik fele érdekes.

a létrejött szám pontosan megmutatja ehhez a kérdéshez való kapcsolódásunk mértékét.

Fióka - művészkönyv (részletek)
MKE DLA Feszty-ház, 2019

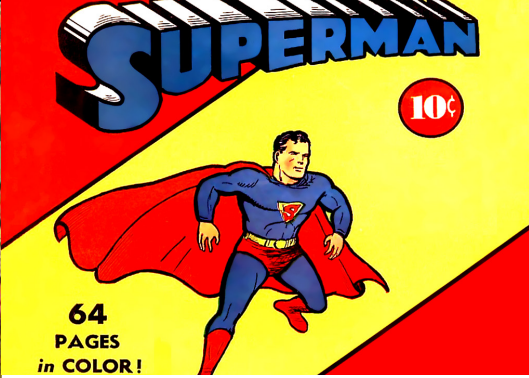
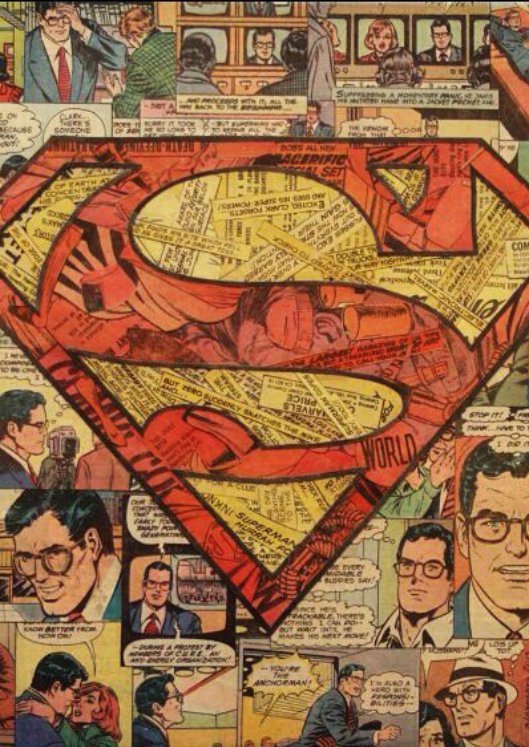

Szuperhős vagy?

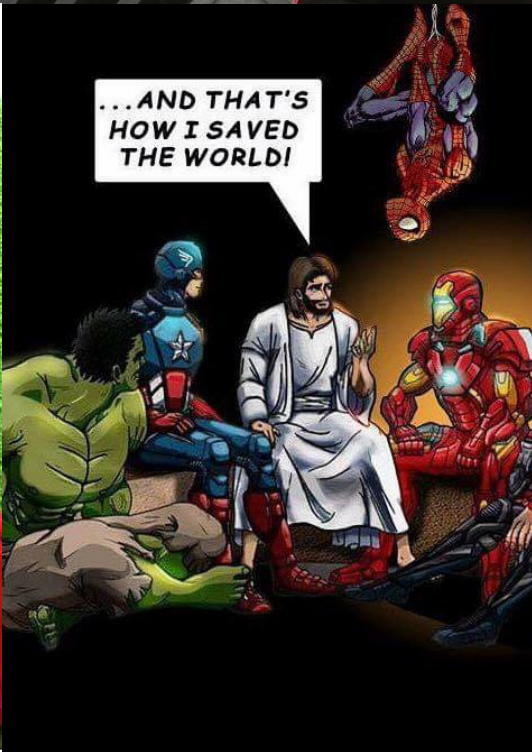

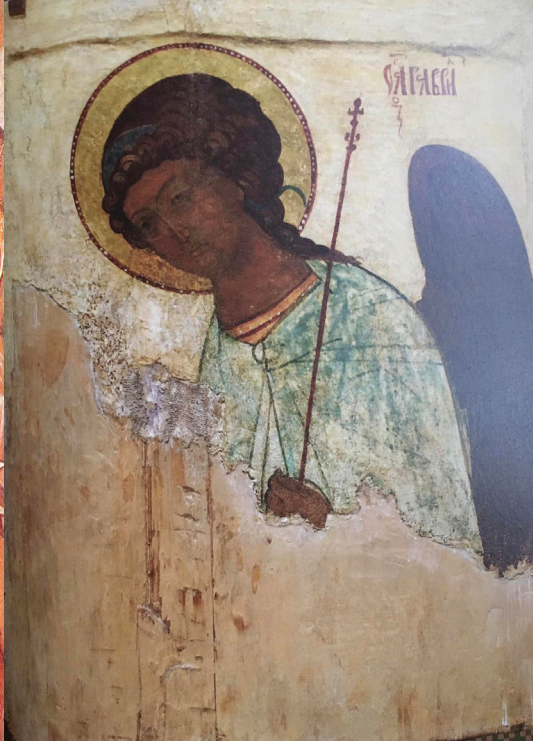
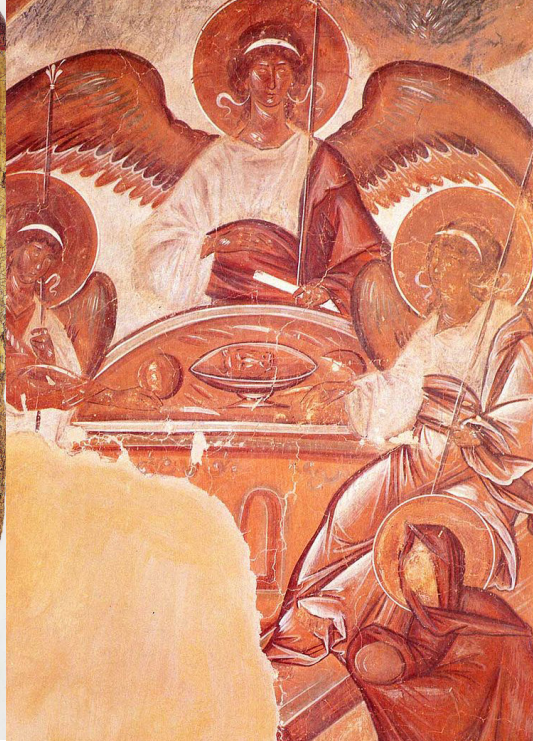
ACTION COMICS

a szuperhősök
szemszögéből nézve te
fogyatékkal élsz
Ivány Gábor

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezeknek az embereknek valóban örök hálával tartozom:

A férjemnek, Grosch Nándor Demeternek.
A gyerekeimnek, Panninak, Daninak, és Palikának.
A család nagynénijének, Grosch Máriának.

A témavezetőimnek, Beke Lászlónak,
Csanádi Juditnak, és Kicsiny Balázsnak.

Szüleimnek,
testvéreimnek, és családjuknak.

Fehér Mártának és Szabó Róbertnek.
A barátaimnak.

A Doktori Iskolából Tulisz Hajnalkának,
Zalavári Andrásnak, Lódi Virágnak,
és Zékány Diának.

A British Libraryből Tóth Péternek, és Ewan Claytonnak.

A Liget Galériából Várnagy Tibornak.

Zaferis Anna fizikusnak.

Végül könyvkötőmnek, Chalnoky Zsófiának,
és annak a 100 embernek, akik válaszoltak a négy kérdésemre.

.....

2023-
NÉPRAJZI MÚZEUM • múzeumpedagógia

2021-2023
MANIERA BIZANTINA
• templomfestés (secco), social-media

2015-2021
GYERMEK ÉS IFJÚSÁGI KÉPZŐMŰVÉSZETI MŰHELY
• foglalkozás-vezetés, kiadványtervezés
(2023, Golden Cubes Awards, Fődíj
a Landscape-Space-Repository+ kiadványnak)

2019-2022
„TISZTÁN GYÖNGYÖSÉRT” - DROGPREVENCIÓS
PROGRAM SZEGREGÁTUMOKBAN
• foglalkozás-vezetés,

2016-2018
OKTOPUS MÉDIMŰVÉSZETI SZAKGIMNÁZIUM
• vizuális nevelés, színháztörténet, és
képregényes órák a 10-12. osztályokban

2016
SZEGLETKŐ GYERMEKOTTHON (szerfüggő fiúknak)
• filmkészítés és üvegikon-festés

2002-2022
GYEREKSZEM KÖZHASZNÚ MŰVÉSZETI EGYESÜLET
• arculat, grafika, kiadvány
2013-tól
• csoportok tartása budapesti gyermek-
otthonokban, és vidéki szegregációkban

2014-16
MESEKÖZPONT
• mesemondás, képregényes foglalkozások
bp-i gyermekotthonokban, és Paloznakon

2014-15
MAGYAR ZSIDÓ MÚZEUM ÉS LEVÉLTÁR
• mesepedagógia, mesemondás

2000
VAKOK INTÉZETE, Vakrepülés Színházi Társulat
• beszéd- és mozgástanár

2006-09
TELLUM KFT. • grafika, kiadványtördelés
2004-06
PXB LAPKIADÓ • grafika, kiadványtördelés

2001-02
KARTON GALÉRIA • grafika

Ösztöndíjak

- 2019 Új Nemzeti Kiválóság Program (London; Brighton)
- 2018 Campus Mundi (Reykjavík)
- 2008 NKA Örkény István drámaírói ösztöndíj
- 2001 NKA Örkény István drámaírói ösztöndíj
- 2000 NKA Móricz Zsigmond prózaírói ösztöndíj
- 1998 NKA Örkény István drámaírói ösztöndíj

Díjak

- 2003 Szép Ernő díj

Könyvek

- 2019- **Fióka** és további művészkönyvek
- 2001 **Emlékszoba kiadó!** (JAK kiadó)
- 2001 **Jákob kobak** - képregények (RNS-Cabo kiadó)

Illusztrálás

- 2013 Karafiáth Orsolya: A házikedvenc (regény)
- 2012 Erdős Virág: Pimpáré és Vakvarjúcska (dráma)
Karafiáth Orsolya: Kicsi Lili (regény)
- 2009 Karafiáth Orsolya: Cigánykártya (versek)
- 2004 Karafiáth Orsolya: Café X (versek)

Kiállítások (képregény)

- 2021 > kifutó < (Liget Galéria)
- 2018 Erdély Miklós és az MKE (Barcsay-terem)
- 2017 7x7 - Kortárs Magyar Jegyzetfüzet (Írók boltja)
- 2014 Möndölöcskék és Bóbita (Szabó Ervin Könyvtár)
- 2013 Égi és földi költészet (Bartók Galéria)
- 2012 Szentek, mesefigurák és angyalok (Dunaújváros)
- 2007 Frame-up - Kortárs Magyar Képregények (Helsinki)
- 2005 Kis magyar képregénytörténet (kArton Galéria)
- 2003 Comics! (Francia Intézet)
- 2002 Let's Come Together! (kArton Galéria)
- 2002 Stripburek - Kelet-közép Európai Képregény (kArton)
- 2000 Verbála Boronika (Európai Ifjúsági Ház) Rutkai Borival
- 1999 Képregények (Cirko Gejzír)
- 1999 Public District (Ústí nad Labem)
- 1998 Comics (Erlangen; Frankfurt, Book Fair)

Drámák

- Puzzle (Magyar Rádió, 2011, 2016)
- A játék (POSZT Pécs 2010, Magyar Rádió, 2011)
- Ariel, a buta szellem (Debrecen, 2005)
- Szobalánynak Londonban (Zsámbéki Színházi Bázis, 2001)
- Rob és Tot pont még nevet egyet (Pécs, Bp., Heidelberg)
- Tulipándoktor (Theater im Keller, Graz, 2001)

Animációs film (2010)

- A Sírós család (Tabán Mozi; Magyar Filmszemle; Primalimal)

Ikonfestés (2015)

- Múlt és jelen - Ikonfestők Magyarországon
(Szent Atanáz Hittudományi Főiskola)